

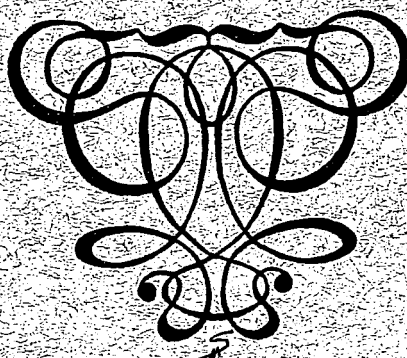
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Rudolf Kjellén, Undersökningar till politikens system. — Carl W. U. Kuylenstierna, Bidrag till frågan om principerna för en rättvis beskattning med särskild hänsyn till kommunalbeskatningen. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Det tyska författningsarbetet i Weimar. Den parlamentariska kontrollen över utrikespolitiken under världskriget. Allmän rösträtt och proportionella val i Nederländerna. Av Knut Tynell. — II. Statistik och ekonomi: Svenska prisindex. Skandinavisk aktuarietidskrift. Journal of the Royal Statistical society. Den engelska biologisk-statistiska tidskriften Biometrika. Tyska statistiska tidskrifter. yrkesstatistiken. Frihandelsrörelsen och fredssträvandena. Av Sven Wicksell. — Litteraturgranskningar: Tynell, Knut, Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet, anm. av Stigfrid Wallengren; Cassel, Gustav, Theoretische Sozialökonomie, anm. av Emil Sommarin.

ÅRG. 22

JUNI 1919

HÄFT. 3

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar 3 kronor

UNDERSÖKNINGAR TILL POLITIKENS SYSTEM.

AV

PROFESSOR RUDOLF KJELLÉN.

II. Underindelningen.

Den föregående undersökningen har utfört grovarbetet i systematiskt avseende: uppdragit grundlinjerna, bestämt huvudkategorierna i överindelningen och avstuckit deras gränser utåt mot omgivningen.

Då vi nu fortsätta till underindelningen, möter vid ingången samma förberedande arbete för varje särskild kategoris del som förut för hela det vetenskapliga objektets, nämligen att inringa området genom fasta rågångar i gränsmarkerna. Den enhet i mångfalden, som utgör själva väsendet i en självständig och mogen vetenskap, yttrar sig givetvis såsom ett nät av förbindelser mellan vetenskapens olika delar och försvårar i samma mån överskådligheten i underkategorier; det kan icke väntas, att de på alla punkter skola skilja sig rent och klart från varandra. Här förestå oss alltså nya gränslägningsarbeten, icke längre utåt mot andra vetenskaper utan inne i det kringgårdade fältet.

Redan vid studiet av överindelningen har detta förhållande fångat uppmärksamheten, och det har också angivits en del områden där hemortsrätten under den ena eller andra huvudkategorien icke a priori är klar¹. Var skall t. ex. emigrationsfrågan i den svenska statskunskapen bokföras? På kapitlet om folket, vars växt och struktur så väsentligt influeras av emigrationen, eller hushållet,

¹ Statsvet. Tidskrift 1918, ss. 120, 117.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1919. N. F.

UNDERSÖKNINGAR TILL POLITIKENS SYSTEM.

AV

PROFESSOR RUDOLF KJELLÉN.

II. Underindelningen.

Den föregående undersökningen har utfört grovarbetet i systematiskt avseende: uppdragit grundlinjerna, bestämt huvudkategorierna i överindelningen och avstuckit deras gränser utåt mot omgivningen.

Då vi nu fortsätta till underindelningen, möter vid ingången samma förberedande arbete för varje särskild kategoris del som förut för hela det vetenskapliga objektets, nämligen att inringa området genom fasta rågångar i gränsmarkerna. Den enhet i mångfalden, som utgör själva väsendet i en självständig och mogen vetenskap, yttrar sig givetvis såsom ett nät av förbindelser mellan vetenskapens olika delar och försvårar i samma mån överskådligheten i underkategorier; det kan icke väntas, att de på alla punkter skola skilja sig rent och klart från varandra. Här förestå oss alltså nya gränslägningsarbeten, icke längre utåt mot andra vetenskaper utan inne i det kringgårdade fältet.

Redan vid studiet av överindelningen har detta förhållande fångat uppmärksamheten, och det har också angivits en del områden där hemortsrätten under den ena eller andra huvudkategorien icke a priori är klar¹. Var skall t. ex. emigrationsfrågan i den svenska statskunskapen bokföras? På kapitlet om folket, vars växt och struktur så väsentligt influeras av emigrationen, eller hushållet,

¹ Statsvet. Tidskrift 1918, ss. 120, 117.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1919. N. F.

frågan i preussiska Ostelbien har således varit att bokföra på folkets kapitel, såsom primärt ett led i nationalitetskampen mot det polska elementet. Här se vi också ett fall, där kategorierna visa sig icke absolut allmängiltiga: de kunna skifta med staterna, systemet måste i viss mån taga intryck av de skiljaktiga förhållandena. Där slutligen en sak har flere sidor, vilka tydligen tillhöra olika intresser, där få vi ock urskilja de olika sidorna på sina särskilda kapitel; sålunda är det intet tvivel att kommunikationer sådana som Sveriges Inlandsbana (och ännu mera Rysslands sibiriska, Turkiets Bagdad- och Hedschasbana, Englands Kap-Kairo-linje, Australiens längd- och tvärbana) primärt tjänar rikets sammanhållning genom avståndens förkortning, och att geopolitiken alltså har vitsord i fråga om dess redovisning; men det är lika klart att fraktpolitiken är att uppföra på bushållets och förvaltningen av statsjärnvägarna, liksom den strategiska synpunkten, på regementets räkning.

I vissa fall kunna vi emellertid icke undkomma med sådana allmänna ledlinjer eller »salomoniska domar», utan måste bestämma oss helt på den ena eller andra sidan. Svaret måste då ge sig vid en skarpare fixering av huvudkategoriernas egenart, och skall i sin tur bidra till en sådan. Vid några sådana fall av stor pedagogisk betydelse måste vi något uppehålla oss.

Det första gäller skiftet mellan samhälle och regemente, alltså *kommunalstyrelsen* och *partiväsendet*. Den gamla statskunskapen, vars horisont inneslutes inom regementet, synes utan all tvekan ha betraktat förstnämnda område som rättmätig egendom. Det är ju också regementet, som delegerat självstyrelsen åt kommunerna — olik klasserna som förvärvat sin i spontan utveckling utanför lagen —; regementet behåller alltjämt kontrollen; regementet kan slutligen också ha betrott de kommunala organen med viktiga statsuppgifter, såsom i Sverige eller Frankrike vid representatiomens (övre kammarens) bildande. Om vi icke desto mindre beslutit oss för att tilldela samhället detta ämne, så är detta därför att det väsentliga i kommunallivet är den partiella självverksamheten, samlivet inom kommunen. Lika litet som arbetarnas fackföreningar i sin horisontala genomskärning av samhället skulle förlora sin primära karaktär av sociala bildningar därest de legaliserades och tilldelades statsuppgifter, lika litet kunna kommunerna

frågan i preussiska Ostelbien har således varit att bokföra på folkets kapitel, såsom primärt ett led i nationalitetskampen mot det polska elementet. Här se vi också ett fall, där kategorierna visa sig icke absolut allmängiltiga: de kunna skifta med staterna, systemet måste i viss mån taga intryck av de skiljaktiga förhållandena. Där slutligen en sak har flere sidor, vilka tydligen tillhöra olika intresssfärer, där få vi ock urskilja de olika sidorna på sina särskilda kapitel; sålunda är det intet tvivel att kommunikationer sådana som Sveriges Inlandsbana (och ännu mera Rysslands sibiriska, Turkiets Bagdad- och Hedschasbana, Englands Kap-Kairo-linje, Australiens längd- och tvärbana) primärt tjänar rikets sammanhållning genom avståndens förkortning, och att geopolitiken alltså har vitsord i fråga om dess redovisning; men det är lika klart att fraktpolitiken är att uppföra på hushållets och förvaltningen av statsjärnvägarna, liksom den strategiska synpunkten, på regementets räkning.

I vissa fall kunna vi emellertid icke undkomma med sådana allmänna ledlinjer eller »salomoniska domar», utan måste bestämma oss helt på den ena eller andra sidan. Svaret måste då ge sig vid en skarpare fixering av huvudkategoriernas egenart, och skall i sin tur bidra till en sådan. Vid några sådana fall av stor pedagogisk betydelse måste vi något uppehålla oss.

Det första gäller skiftet mellan samhälle och regemente, alltså *kommunalstyrelsen* och *partiväsendet*. Den gamla statskunskapen, vars horisont inneslutes inom regementet, synes utan all tvekan ha betraktat förstnämnda område som rättmätig egendom. Det är ju också regementet, som delegerat självstyrelsen åt kommunerna — olik klasserna som förvärvat sin i spontan utveckling utanför lagen —; regementet behåller alltjämt kontrollen; regementet kan slutligen också ha betrott de kommunala organen med viktiga statsuppgifter, såsom i Sverige eller Frankrike vid representationens (övre kammarens) bildande. Om vi icke desto mindre beslutit oss för att tilldela samhället detta ämne, så är detta därför att det väsentliga i kommunallivet är den partiella självverksamheten, samlivet inom kommunen. Lika litet som arbetarnas fackföreningar i sin horisontala genomskärning av samhället skulle förlora sin primära karaktär av sociala bildningar därest de legaliserades och tilldelades statsuppgifter, lika litet kunna kommunerna

och därförut i Staten som livsform (s. 138 f.). På sistnämnda ställe anges lösningen, så att den levande gruppen behandlas i samhällets avdelning, men näringen i hushållets. Vi kunna nu närmare fixera skillnaden så, att sammanslutningarna tillhöra den förra om de avse medlemmarnas allmänna trivsel, men den senare om de avse ett speciellt näringsintresse. Med denna ledtråd löser sig frågan i praktiken tämligen lätt. En bildning som det svenska Bondeförbundet är social, men Sveriges allmänna Landtbrukssällskap ekonomisk; ty jordbrukaren går igen i både högre och lägre samhällsklasser än bondens, här ligger accenten på själva näringen, medan bonden i sin sammanslutning stimuleras direkt av klassmedvetandet. Lika klart tillhör det Svenska stadsförbundet de sociala grupperna; medan handelskamrar och industriföreningar, såsom uteslutande engagerade i ekonomiska specialintressens tjänst, äro att bokföra på rikshushållet. De svenska hushållningssällskapen åter utgöra en övergångsform, som enligt de allmänna principerna får behandlas på båda kapitlen; primärt ha de sin pedagogiska hemvist inom ekopolitiken, men som faktiska led i den kommunala självstyrelsen ha de också en plats inom sociopolitiken.

Det tredje stora gränsproblemet — till omfånget kanske det största — gäller rågången mellan hushåll och rike; det är det ovan (1918, s. 120) antydda, som i boken om Sverige försetts med rubriken *dominiet*, alltså riket som fysisk egendom eller folkets gård med alla dess naturliga anlag och tillgångar. De författare, som överhuvud förneka det rationella i ett boskifte mellan geo- och ekopolitik, hava här sitt huvudargument, då de förmena att detta komplex icke kan skiljas ut ur rikshushållet. Utan tvivel är det också en klar skillnad mellan denna bild på den fysiska kartan och den politiska kartfigur för vilken jag anlitat beteckningen territoriet. Men vid närmare påseende skall skillnaden mellan dominium och territorium visa sig vara endast mellan inner- och yttersidan i samma hela. Vi inhämta nämligen i den allmänna geopolitiken, att riksidealet bestämmes icke blott av de naturliga gränserna i periferien med därav följande form, utan även av »naturegbitets» innehåll innanför dem¹. Härmed är ställt utom

¹ Staten som livsform, ss. 57, 60.

och därförut i Staten som livsform (s. 138 f.). På sistnämnda ställe anges lösningen, så att den levande gruppen behandlas i samhällets avdelning, men näringen i hushållets. Vi kunna nu närmare fixera skillnaden så, att sammanslutningarna tillhöra den förra om de avse medlemmarnas allmänna trivsel, men den senare om de avse ett speciellt näringsintresse. Med denna ledtråd löser sig frågan i praktiken tämligen lätt. En bildning som det svenska Bondeförbundet är social, men Sveriges allmänna Landbrukssällskap ekonomisk; ty jordbrukaren går igen i både högre och lägre samhällsklasser än bondens, här ligger accenten på själva näringen, medan bonden i sin sammanslutning stimuleras direkt av klassmedvetandet. Lika klart tillhör det Svenska stadsförbundet de sociala grupperna; medan handelskamrar och industriföreningar, såsom uteslutande engagerade i ekonomiska specialintressens tjänst, äro att bokföra på rikshushållet. De svenska hushållningssällskapen åter utgöra en övergångsform, som enligt de allmänna principerna får behandlas på båda kapitlen; primärt ha de sin pedagogiska hemvist inom ekopolitiken, men som faktiska led i den kommunala självstyrelsen ha de också en plats inom sociopolitiken.

Det tredje stora gränsproblemet — till omfånget kanske det största — gäller rågången mellan hushåll och rike; det är det ovan (1918, s. 120) antydda, som i boken om Sverige försetts med rubriken *dominiet*, alltså riket som fysisk egendom eller folkets gård med alla dess naturliga anlag och tillgångar. De författare, som överhuvud förneka det rationella i ett boskifte mellan geo- och ekopolitik, hava här sitt huvudargument, då de förmena att detta komplex icke kan skiljas ut ur rikshushållet. Utan tvivel är det också en klar skillnad mellan denna bild på den fysiska kartan och den politiska kartfigur för vilken jag anlitat beteckningen territoriet. Men vid närmare påseende skall skillnaden mellan dominium och territorium visa sig vara endast mellan inner- och yttersidan i samma hela. Vi inhämta nämligen i den allmänna geopolitiken, att riksidealet bestämmes icke blott av de naturliga gränserna i periferien med därav följande form, utan även av »naturegbitetets» innehåll innanför dem¹. Härmed är ställt utom

¹ Staten som livsform, ss. 57, 60.

om vår vetenskaps organiska enhet. Men vart skall nu systematikern föra denna verksamhet? Till de särskilda kapitlen eller till en paragraf för sig under kratopolitikens kapitel? Principiellt kunna bägge alternativen motiveras. Pedagogiskt synes den förra lösningen att föredraga, såsom också skett i boken om Sverige; det synes nämligen påtagligt, att kapitlen om riket, hushållet o. s. v. måste framstå mycket ofullständiga om alla drag av statsingripande skulle avlägsnas därur. På statsregementets konto återstår alltid statens förvaltning av sina egna, omedelbart underlydande områden eller vad REUTERSKIÖLD benämner »egenförvaltning i inskränkt mening»¹: finanser, ämbetsverk, armé, utrikespolitik, rättskipning. Här går en naturlig pedagogisk gräns, som systemet kan begagna. Hela frågan har förövrigt mindre betydelse för systemets uppställning än för underkapitlens omfattning; endast på en punkt får den intresse även för den formella indelningen, och skall då, i själva slutakten, ånyo sysselsätta oss. —

Härmed äro förberedelserna klara till vårt systembyggande i nedre led. Sedan husets ytterväggar i förra undersökningen uppförts, ha nu de fem särskilda rummen fått sina sidoväggar fast insatta. Materialet är avskildt för vart och ett; tiden är inne för den ordnande handen att förrätta den slutliga inredningen.

Skall nu denna inredning motsvara några högre anspråk på arkitektonisk stil, så får den icke variera för de olika rummen, utan bör bära vittne om en genomgående tanke lämplig att genomföras lika för dem alla. Våra föregående studier ha uppenbarat ett sådant ledmotiv av lika stor teoretisk som pedagogisk betydelse. Är staten en livsform, så är det *livet* vi söka i dess skilda uppenbarelser: personligheten, individualiteten. Vi ha funnit det i geopolitiken under rubriken naturgebit, i ekopolitiken som autarki, i demopolitiken som nationalitet, i sociopolitiken som socialitet, i kratopolitiken som lojalitet²; utredandet av detta sammanhang torde få anses som den förnämsta vinsten av dessa studier, på samma gång som det synes utgöra en avgörande attest till vår statsuppfattnings empiriska sanning. Intet motiv kan nu vara värdigare

¹ Se Statsvet. Tidskrift 1913, ss. 217, 218. Till denna kategori måste här också komma den s. k. allmänna politiförvaltningen, ss. 217, 219.

² Staten som livsform ss. 61, 136, 129 f., 113, 144, 156, 154.

om vår vetenskaps organiska enhet. Men vart skall nu systematikern föra denna verksamhet? Till de särskilda kapitlen eller till en paragraf för sig under kratopolitikens kapitel? Principiellt kunna bägge alternativen motiveras. Pedagogiskt synes den förra lösningen att föredraga, såsom också skett i boken om Sverige; det synes nämligen påtagligt, att kapitlen om riket, hushållet o. s. v. måste framstå mycket ofullständiga om alla drag av statsingripande skulle avlägnas därur. På statsregementets konto återstår alltid statens förvaltning av sina egna, omedelbart underlydande områden eller vad REUTERSKIÖLD benämner »egenförvaltning i inskränkt mening»¹: finanser, ämbetsverk, armé, utrikespolitik, rättskipning. Här går en naturlig pedagogisk gräns, som systemet kan begagna. Hela frågan har förövrigt mindre betydelse för systemets uppställning än för underkapitlens omfattning; endast på en punkt får den intresse även för den formella indelningen, och skall då, i själva slutakten, ånyo sysselsätta oss. —

Härmed äro förberedelserna klara till vårt systembyggande i nedre led. Sedan husets ytterväggar i förra undersökningen uppförts, ha nu de fem särskilda rummen fått sina sidoväggar fast insatta. Materialet är avskildt för vart och ett; tiden är inne för den ordnande handen att förrätta den slutliga inredningen.

Skall nu denna inredning motsvara några högre anspråk på arkitektonisk stil, så får den icke variera för de olika rummen, utan bör bära vittne om en genomgående tanke lämplig att genomföras lika för dem alla. Våra föregående studier ha uppenbarat ett sådant ledmotiv av lika stor teoretisk som pedagogisk betydelse. Är staten en livsform, så är det *livet* vi söka i dess skilda uppenbarelser: personligheten, individualiteten. Vi ha funnit det i geopolitiken under rubriken naturgebit, i ekopolitiken som autarki, i demopolitiken som nationalitet, i sociopolitiken som socialitet, i kratopolitiken som lojalitet²; utredandet av detta sammanhang torde få anses som den förnämsta vinsten av dessa studier, på samma gång som det synes utgöra en avgörande attest till vår statsuppfattnings empiriska sanning. Intet motiv kan nu vara värdigare

¹ Se Statsvet. Tidskrift 1913, ss. 217, 218. Till denna kategori måste här också komma den s. k. allmänna politiförvaltningen, ss. 217, 219.

² Staten som livsform ss. 61, 136, 129 f., 113, 144, 156, 154.

Grundläggaren är RATZEL med Politische Geographie 1897 (andra uppl. 1903). Genom att lägga den jämförande måttstocken på ämnet gjorde han det till vetenskap. Men själv var han mera samlare än ordnare. Redan undertiteln på hans verk i andra upplagan, »Geographie der Staaten, des Verkehres und des Krieges», vittnar icke om systematikerns fasthet, och de nio kapitlen i framställningen följa varandra utan arkitektonisk plan. Ratzel kände själv sin svaghet i systematiskt hänseende och stimulerade därför sin lärjunge SCHÖNE till en mera koncentrerad framställning, som utkom 1911 under samma rubrik Pol. Geographie; men det blev mera ett sammandrag (i fyra kapitel) än en organisk enhet i mångfalden. Än mera splittradt framstår ämnet i den hithörande, förövrigt så innehållsrika och utredande, avdelningen om »Die Staaten» i HERMANN WAGNERS Lehrbuch der Geographie, med dess 21 §§ i följd (1899, sjunde uppl. 1903, ss. 719—65). Nu föreligger av den berömde fysiske och historiske geografen SUPAN under rubriken »Leitlinien der allg. polit. Geographie» 1918 ett medvetet och allvarligt försök att ge ett verkligt system. Förf. sammanfattar därvid i den politiska geografin statens »naturliga grundvalar», i motsats till dess »legislativa» och »diplomatiska» sidor, och ser där land och folk i innerligt förbund. Redan denna utgångspunkt spränger, som man ser, ramen för vårt system¹. När S. sedan — efter inledningskapitel om gestalt, storhet och läge — som huvudföremål för sin framställning uppställer statens »Struktur» och betraktar den som tregrenig, »physisch», »völkisch» och »wirtschaftlich», så drages ju även ekopolitiken till väsentlig del in i systemet, och vi få ett schema för statens hela naturschema inkl. hushållet, långt utöver bara riket. Ehuru Supans arbete tjänar oss med förträffliga detaljutredningar och äfven en del goda termer, kan

¹ Detta är samma oskiljaktiga sammanhang, som WAGNER tidigare proklamerat under termen »Staatsgrundmacht», anf. st. s. 722 f. (jfr. s. 676, där staten framställes som treenighet av »grundmacht», kultur och förvaltning). SUPANS »eftertryckligaste protest» mot Ratzel och mig (s. 3), därför att vi utsöndrat riket till särskild betraktelse utanför folket, kan jag verkligen icke förstå; skulle då anatomen icke ha rätt att studera kroppen för sig, därför att i en levande kropp bor en själ?

Grundläggaren är RATZEL med Politische Geographie 1897 (andra uppl. 1903). Genom att lägga den jämförande måttstocken på ämnet gjorde han det till vetenskap. Men själv var han mera samlare än ordnare. Redan undertiteln på hans verk i andra upplagan, »Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges», vittnar icke om systematikerns fasthet, och de nio kapitlen i framställningen följa varandra utan arkitektonisk plan. Ratzel kände själv sin svaghet i systematiskt hänseende och stimulerade därför sin lärjunge SCHÖNE till en mera koncentrerad framställning, som utkom 1911 under samma rubrik Pol. Geographie; men det blev mera ett sammandrag (i fyra kapitel) än en organisk enhet i mångfalden. Än mera splittradt framstår ämnet i den hithörande, förövrigt så innehållsrika och utredande, avdelningen om »Die Staaten» i HERMANN WAGNERS Lehrbuch der Geographie, med dess 21 §§ i följd (1899, sjunde uppl. 1903, ss. 719—65). Nu föreligger av den berömde fysiske och historiske geografen SUPAN under rubriken »Leitlinien der allg. polit. Geographie» 1918 ett medvetet och allvarligt försök att ge ett verkligt system. Förf. sammanfattar därvid i den politiska geografin statens »naturliga grundvalar», i motsats till dess »legislativa» och »diplomatiska» sidor, och ser där land och folk i innerligt förbund. Redan denna utgångspunkt spränger, som man ser, ramen för vårt system¹. När S. sedan — efter inledningskapitel om gestalt, storhet och läge — som huvudföremål för sin framställning uppställer statens »Struktur» och betraktar den som tregrenig, »physisch», »völkisch» och »wirtschaftlich», så drages ju även ekopolitiken till väsentlig del in i systemet, och vi få ett schema för statens hela naturschema inkl. hushållet, långt utöver bara riket. Ehuru Supans arbete tjänar oss med förträffliga detaljutredningar och äfven en del goda termer, kan

¹ Detta är samma oskiljaktiga sammanhang, som WAGNER tidigare proklamerat under termen »Staatsgrundmacht», anf. st. s. 722 f. (jfr. s. 676, där staten framställs som treenighet av »grundmakt», kultur och förvaltning). SUPANS »eftertryckligaste protest» mot Ratzel och mig (s. 3), därför att vi utsöndrat riket till särskild betraktelse utanför folket, kan jag verkligen icke förstå; skulle då anatomen icke ha rätt att studera kroppen för sig, därför att i en levande kropp bor en själ?

Alla de för ett rikets ställning i världen grundläggande problem, som följa av ett enkelt eller komplicerat grannskap, av grannskap till stora eller små stater, av längre eller kortare avstånd från samtidens makt- och kulturcentra, av placering i förhållande till storpolitikens ömtåliga friktionspunkter, av allmänt innanläge, mellanläge eller randläge: allt detta och mera sådant inställer sig här för iakttagelsen och eftertanken.

Till sist samlar sig synpunkten här till en fråga om *trycket*. Varje stat, och i all synnerhet de små, lever på sätt och vis, mer eller mindre latent, i belägringstillstånd, och topopolitiken syftar innerst att mäta antalet politiska atmosfärer som ligga på den. SUPAN har funnit ett matematiskt uttryck härför i »tryckquotienten», eller det tal som uppstår genom sammanläggning av grannstaternas befolkningstal och summans dividering med rikets eget folktal; givetvis en enkel metod, som icke avser mera än en grov förhandsberäkning. Är det frågan om en stark makt, förvandlas perspektivet från passivt till aktivt, här utgår tryck åt omgivningen mera än det mottages, och då fångas intresset av sidorna för minsta motståndet; en god del av Rysslands nyaste historia rymmes, som man ser, inom denna synpunkt. I bägge fallen, som underlättande eller befordrande av det yttre trycket, komma politiska allianser och liknande förbindelser i betraktande på detta kapitel. Så framstår den yttre situationen i skilda riktningar som en egenskap hos staten av den grundläggande betydelse, att topopolitiken på visst sätt kan betecknas som nyckeln till hela politiken.

II. *Riksgestalten*. Sedan situationsmiljön klarlagts, går undersökningen direkt in på den geografiska individualiteten, och därvid faller ögat först på den yttre formen, sådan den uppenbarar sig på den politiska kartan. Det är denna kartbild, som i boken om Sverige betecknats som territoriet; men inom dess ram faller också det väsentliga i den föregående paragraf som där rubricerats som »individualiteten». Som pendanter till den nyss fastslagna termen riksläget erbjuda sig med smärre innehållsskiftningar riksindivid, rikspersonen, riksfiguren, *riksgestalten*; vi stanna vid den sistnämnda som den mest osökta, i densamma kommer också det formella i synpunkten renast i dagen. Som nu termen morfologi är välbekant för formlära icke minst inom den fysiska

Alla de för ett rikets ställning i världen grundläggande problem, som följa av ett enkelt eller komplicerat grannskap, av grannskap till stora eller små stater, av längre eller kortare avstånd från samtids makt- och kulturcentra, av placering i förhållande till storpolitikens ömtåliga friktionspunkter, av allmänt innanläge, mellanläge eller randläge: allt detta och mera sådant inställer sig här för iakttagelsen och eftertanken.

Till sist samlar sig synpunkten här till en fråga om *trycket*. Varje stat, och i all synnerhet de små, lever på sätt och vis, mer eller mindre latent, i belägringstillstånd, och topopolitiken syftar innerst att mäta antalet politiska atmosfärer som ligga på den. SUPAN har funnit ett matematiskt uttryck härför i »tryckquotienten», eller det tal som uppstår genom sammanläggning av grannstaternas befolkningstal och summans dividering med rikets eget folktal; givetvis en enkel metod, som icke avser mera än en grov förhandsberäkning. Är det frågan om en stark makt, förvandlas perspektivet från passivt till aktivt, här utgår tryck åt omgivningen mera än det mottages, och då fångas intresset av sidorna för minsta motståndet; en god del av Rysslands nyaste historia rymmes, som man ser, inom denna synpunkt. I bägge fallen, som underlättande eller befordrande av det yttre trycket, komma politiska allianser och liknande förbindelser i betraktande på detta kapitel. Så framstår den yttre situationen i skilda riktningar som en egenskap hos staten av den grundläggande betydelse, att topopolitiken på visst sätt kan betecknas som nyckeln till hela politiken.

II. *Riksgestalten*. Sedan situationsmiljön klarlagts, går undersökningen direkt in på den geografiska individualiteten, och därvid faller ögat först på den yttre formen, sådan den uppenbarar sig på den politiska kartan. Det är denna kartbild, som i boken om Sverige betecknats som territoriet; men inom dess ram faller också det väsentliga i den föregående paragraf som där rubricerats som »individualiteten». Som pendants till den nyss fastslagna termen riksläget erbjuda sig med smärre innehållsskiftningar riksindivid, rikspersonen, riksfiguren, *riksgestalten*; vi stanna vid den sistnämnda som den mest osökta, i densamma kommer också det formella i synpunkten renast i dagen. Som nu termen morfologi är välbekant för formlära icke minst inom den fysiska

minska avstånden och därmed underlätta sammanhållningen; och således får den viktiga samfärdselpolitiken med sina många problem sin huvudsakliga plats inom samma ram. Därmed är ramen fulltecknad. Rummet självt, utan avseende på dess materiella innehåll, bildar ämnet för detta kapitel i politiken.

III. *Riksgebitet*. Nu återstår riket ur innehållssynpunkt, dominiert, eller just det invid gränsen till hushållet belägna område som vi härövan försvarat för rikets räkning. Bland de olika termer, som här kunna komma i fråga i anslutning till egendom, gård, gods, inventarium, gebit, synes det sista ha företrädet såsom korresponderande med det redan i teknisk mening kända »naturgebitet»: *riksgebitet*, såsom den fysiska utfyllnaden av rummet mellan gränserna, torde också tillräckligt markera innehållssidan gent emot formsidan i riksgestalten. En större svårighet har här mött vid vetenskapens dop, då grekiskan synes sakna en direkt motsvarighet till lat. dominium. Det erbjuder sig då, med betoning av själva naturbeskaffenheten, att anknyta termen till det fysiska momentet i föreställningen, motsatt det matematiska i gestalten. Man tänker då först på »fysiopolitik»; som emellertid denna konstruktion å sin sida gärna leder tanken på en motsättning mot psyko- (se forts. i nästa häfte), föredraga vi, med en enkel förändring, fysiopolitik (DANIELSON).

Denna disciplins föremål är redan i allmänhet karaktäriserat härövan vid gränsläggningen; några praktiska anmärkningar och belägg kunna nu vara på sin plats, i sammanhanget med geopolitikens övriga kapitel. Här skall alltså visa sig, om morfopolitikens yttre mått representera vederbörligt kulturvärde, eller om landets beskaffenhet från början betingar avdrag däri; och nu skall det också komma till synes, om kulturmarken här den vederbörliga ömnyväxling i rätta proportioner, som garanterar mot monokulturens ensidighet. Här kunna vi alltså icke längre vara tillfredsställda med den politiska kartans helfigur; vi behöva också terrängbeteckningen och t. o. m. några anvisningar om berggrunden. Från dessa synpunkter kommer nu också det matematiska läget i betraktande. Det sistnämnda säger oss t. ex. genast, att Kanadas jätterum har mindre värde än U. S. A:s, alldenstund det till så stor del räcker upp i för höga bredder. Men det upplyser även, att Brasilien,

minska avstånden och därmed underlätta sammanhållningen; och således får den viktiga samfärdselpolitiken med sina många problem sin huvudsakliga plats inom samma ram. Därmed är ramen fulltecknad. Rummet självt, utan avseende på dess materiella innehåll, bildar ämnet för detta kapitel i politiken.

III. *Riksgebitet*. Nu återstår riket ur innehållssynpunkt, dominiet, eller just det invid gränsen till hushållet belägna område som vi härovan försvarat för rikets räkning. Bland de olika termer, som här kunna komma i fråga i anslutning till egendom, gård, gods, inventarium, gebit, synes det sista ha företrädet såsom korresponderande med det redan i teknisk mening kända »naturgebitet»: *riksgebitet*, såsom den fysiska utfyllnaden av rummet mellan gränserna, torde också tillräckligt markera innehållssidan gent emot formsidan i riksgestalten. En större svårighet har här mött vid vetenskapens dop, då grekiskan synes sakna en direkt motsvarighet till lat. dominium. Det erbjuder sig då, med betoning av själva naturbeskaffenheten, att anknyta termen till det fysiska momentet i föreställningen, motsatt det matematiska i gestalten. Man tänker då först på »fysiopolitik»; som emellertid denna konstruktion å sin sida gärna leder tanken på en motsättning mot psyko- (se forts. i nästa häfte), föredraga vi, med en enkel förändring, fysiopolitik (DANIELSON).

Denna disciplins föremål är redan i allmänhet karaktäriserat härovan vid gränsläggningen; några praktiska anmärkningar och belägg kunna nu vara på sin plats, i sammanhanget med geopolitikens övriga kapitel. Här skall alltså visa sig, om morfopolitikens yttre mått representera vederbörligt kulturvärde, eller om landets beskaffenhet från början betingar avdrag däri; och nu skall det också komma till synes, om kulturmarken här den vederbörliga ömväxling i rätta proportioner, som garanterar mot monokulturens ensidighet. Här kunna vi alltså icke längre vara tillfredsställda med den politiska kartans helfigur; vi behöva också terrängbeteckningen och t. o. m. några anvisningar om berggrunden. Från dessa synpunkter kommer nu också det matematiska läget i betraktande. Det sistnämnda säger oss t. ex. genast, att Kanadas jätterum har mindre värde än U. S. A:s, alldenstund det till så stor del räcker upp i för höga bredder. Men det upplyser även, att Brasilien,

I. *Hushållssfären*. Första kapitlet handlar alltså om orienteringen utåt, och det större hela är här själva världsmarknaden; likt det planetariska rikssystemet ett sent begrepp i historien, alldeles okänt före Columbus vid nyare tidens början och fullt färdigt först i och med 1800-talets geografiska kolonisationer (särskilt i Afrika). Synpunkten blir här denna: huru ligger staten i fråga till på den ekonomiska vädjobanan, och vilka andra stater utgöra dess närmaste umgänge? Man ser den klara parallellen med rikets läge och grannar. Vi ville gärna även här vid ämnets beteckning föreslå en sammansättning med läge; men ordet »hushållsläge» förvillar, det syftar enligt språkbruket snarare på den ekonomiska ställningen eller ämnet för nästa kapitel. Då icke heller någon annan benämning i denna riktning naturligt inställer sig, så ägnar det sig vid denna terminologi att göra en tankeförskjutning från egenskapen hos föremålet (belägenheten) till omgivningen själv, umgänget, ringen, kretsen, vari det är beläget. På denna väg har jag slutligen kommit till *hushållssfären*; termen verkar kanske i begynnelsen något främmande, men är utan tvivel prägnant, säger en sak och ingen annan, pekar direkt på den geografiska horisont i vilken ett rikshushåll är inpassat liksom en enskild firma med alla sina förbindelser.

Ett ännu svårare problem har här varit benämningen på vetenskapen. Jag var först inne på en sammansättning med »perieko». Den är onekligen bestickande, den är bokstavligt riktig, innehåller grundtermen »eko», hänför sig slutligen till ett känt namn, perioikerna i Athen, »kringboende» som sysslade just med affärer. Tyvärr är benämningen icke blott tung — det kunde man under sådana omständigheter överse med — utan rent missvisande: desse athenske affärsmän hörde med i den athenska staten själv, deras namn leder alltså tanken inåt på en social motsats inom samhället, medan vi behöva en rent ekonomisk hänvisning utåt. Då riktades min uppmärksamhet i stället på de athenske »emporoi», grosshandlare, skeppsredare och handelsresande; deras namn står kvar i vårt (handels-)emporium. Jag har alltså stannat vid att beteckna vetenskapen om staten i dess yttre ekonomiska umgänge som emporopolitik (RUDBERG).

I. *Hushållssfären*. Första kapitlet handlar alltså om orienteringen utåt, och det större hela är här själva världsmarknaden; likt det planetariska rikssystemet ett sent begrepp i historien, alldeles okänt före Columbus vid nyare tidens början och fullt färdigt först i och med 1800-talets geografiska kolonisationer (särskilt i Afrika). Synpunkten blir här denna: huru ligger staten i fråga till på den ekonomiska vädjobanan, och vilka andra stater utgöra dess närmaste umgänge? Man ser den klara parallellen med rikets läge och grannar. Vi ville gärna även här vid ämnets beteckning föreslå en sammansättning med läge; men ordet »hushållsläge» förvillar, det syftar enligt språkbruket snarare på den ekonomiska ställningen eller ämnet för nästa kapitel. Då icke heller någon annan benämning i denna riktning naturligt inställer sig, så ägnar det sig vid denna terminologi att göra en tankeförskjutning från egenskapen hos föremålet (belägenheten) till omgivningen själv, umgänget, ringen, kretsen, vari det är beläget. På denna väg har jag slutligen kommit till *hushållssfären*; termen verkar kanske i begynnelsen något främmande, men är utan tvivel prägnant, säger en sak och ingen annan, pekar direkt på den geografiska horisont i vilken ett rikshushåll är inpassat liksom en enskild firma med alla sina förbindelser.

Ett ännu svårare problem har här varit benämningen på vetenskapen. Jag var först inne på en sammansättning med »perieko». Den är onekligen bestickande, den är bokstavligt riktig, innehåller grundtermen »eko», hänför sig slutligen till ett känt namn, perioikerna i Athen, »kringboende» som sysslade just med affärer. Tyvärr är benämningen icke blott tung — det kunde man under sådana omständigheter overse med — utan rent missvisande: desse athenske affärsmän hörde med i den athenska staten själv, deras namn leder alltså tanken inåt på en social motsats inom samhället, medan vi behöva en rent ekonomisk hänvisning utåt. Då riktades min uppmärksamhet i stället på de athenske »emporoi», grosshandlare, skeppsredare och handelsresande; deras namn står kvar i vårt (handels-)emporium. Jag har alltså stannat vid att beteckna vetenskapen om staten i dess yttre ekonomiska umgänge som *emporopolitik* (RUDBERG).

håll (Sveriges mot Ryssland), det ekonomiska mot andra (Sveriges mot Tyskland och England). Man ser vilken uppsjö av politiska problem som gömmer sig inom detta kapitel: problem i anknytning till hushållssfärens utsträckning som sådan, till dess ensidighet eller mångsidighet — att jämföra med topolitikens enkla eller komplicerade grannskap — till dess ingredienser av stora eller små, till dess gradering av närmare och fjärmare affärsvänner, till själva dess fasthet, varvid handelstraktater komma i betraktande m. m. Men synpunkten är alltid riktad utåt. När tanken stannar på balansén själv, sluträkningen av fordringar och skulder som sådan, då äro vi redan över gränsen till nästa kapitel.

II. *Självhushållet*. Från relationerna till yttervärlden flyttas uppmärksamheten nu programenligt till självständigheten: hushållets ställning som affär, med tonvikten på dess förmåga att existera av egna källor. Gäller det förut beroendet av andra hushåll, så gäller det här beroendet av det egna dominiet, vilket ur nationell synpunkt är detsamma som oberoende. När denna självständighet stegras till självtilräcklighet, talar man numera allmänt om autarki (ordet i denna mening brukat redan före Aristoteles av THUKYDIDES, enligt meddel. af RUDBERG). Andra kapitlet i ekopolitiken prövar vederbörande stats grad av autarki.

Vi behöva ej länge söka efter en passande term för att uttrycka denna sida hos rikshushållet; kristiden har gett oss den i *självhushållet*. Uppflyttadt på rikets egen grad, ger oss detta numera välkända ord redan från början en klar föreställning om kapitlets föremål. På samma gång faller oss vetenskapens namn naturligt till: autarkipolitik. Det är visserligen att befara, att denna term snarare leder tanken på en verksamhet i riktning mot ekonomisk självständighet än på ett närvarande tillstånd i detta avseende, och sålunda vill peka över mot slutkapitlet i sammanhanget; men detta är en risk som får följa med, så mycket mera som intet annat och bättre namn tyckes erbjuda sig¹.

Det är tydligt, att betalningsbalansen med utlandet bildar en lämplig utgångspunkt för studiet av självhushållet, försävidt

¹ Bildningar som *ekografi* — eller *auteko* — äro utan tvivel adekvata och skulle icke vilseleda, men sakna all utsikt att slå igenom i konkurrensen med en redan naturaliserad.

håll (Sveriges mot Ryssland), det ekonomiska mot andra (Sveriges mot Tyskland och England). Man ser vilken uppsjö av politiska problem som gömmer sig inom detta kapitel: problem i anknytning till hushållssfärens utsträckning som sådan, till dess ensidighet eller mångsidighet — att jämföra med topolitikens enkla eller komplicerade grannskap — till dess ingredienser av stora eller små, till dess gradering av närmare och fjärmare affärsvänner, till själva dess fasthet, varvid handelstraktater komma i betraktande m. m. Men synpunkten är alltid riktad utåt. När tanken stannar på balansén själv, sluträkningen av fordringar och skulder som sådan, då äro vi redan över gränsen till nästa kapitel.

II. *Självhushållet*. Från relationerna till yttervärlden flyttas uppmärksamheten nu programenligt till självständigheten: hushållets ställning som affär, med tonvikten på dess förmåga att existera av egna källor. Gäller det förut beroendet av andra hushåll, så gäller det här beroendet av det egna dominiet, vilket ur nationell synpunkt är detsamma som oberoende. När denna självständighet stegras till självtilräcklighet, talar man numera allmänt om autarki (ordet i denna mening brukat redan före Aristoteles av THUKYDIDES, enligt meddel. af RUDBERG). Andra kapitlet i ekopolitiken prövar vederbörande stats grad av autarki.

Vi behöva ej länge söka efter en passande term för att uttrycka denna sida hos rikshushållet; kristiden har gett oss den i *självhushållet*. Uppflyttadt på rikets egen grad, ger oss detta numera välkända ord redan från början en klar föreställning om kapitlets föremål. På samma gång faller oss vetenskapens namn naturligt till: autarkipolitik. Det är visserligen att befara, att denna term snarare leder tanken på en verksamhet i riktning mot ekonomisk självständighet än på ett närvarande tillstånd i detta avseende, och sålunda vill peka över mot slutkapitlet i sammanhanget; men detta är en risk som får följa med, så mycket mera som intet annat och bättre namn tyckes erbjuda sig¹.

Det är tydligt, att betalningsbalansen med utlandet bildar en lämplig utgångspunkt för studiet av självhushållet, försävidt

¹ Bildningar som *ekografi* — eller *auteko* — äro utan tvivel adekvata och skulle icke vilseleda, men sakna all utsikt att slå igenom i konkurrensen med en redan naturaliserad.

kapitlen i fråga om statens egentliga kultursida (se nedan)¹. Frågan om vetenskapens namn löser sedan sig själv. Då jag upptog termen ekopolitik för kategorien i sin helhet i st. f. det närmast liggande ekonomipolitik, så skedde det av logiska och filologiska grunder; det gäller ju huset självt och icke »det politiska visthusets förvaltning», vilken betydelse ligger strikt i sammansättningen ekonomi (se 1918, s. 126). Men i detta kapitel är det just frågan om sättet att sköta huset, och termen ekonomipolitik blir sålunda fullt adekvat — degraderad ur överindelningen kommer den igen och med full rätt i underindelningen.

Det behöves ingen lång eftertanke för att inse såväl den relativa självständigheten som den stora betydelsen för en verklig statkännedom även av detta kapitel. Härinom faller till en början hela problemet om protektionism eller frihandel. Det inverkar i hög grad på hela statslivet, om den enskildes näringsfrihet eller hushållets självständighet skjutes i förgrunden; det är olika ideal, som här kämpa med varandra, och på samma gång synnerligen starka intressen, vilkas brytning måste intressera statsforskaren i samma mån som de djupt ingripa i hushållet till styrka eller svaghet. Varje enskildt steg i riktning mot utveckling av egna resurser, till befrielse från beroende av utlandet, är i andlig släkt med protektionismen och hör till samma slag av intensiv hushållsverksamhet.

Men vid dess sida finnes också på sina håll kraft till extensiv utveckling, yttre expansion. Här möta vi den politik som arbetar på att bereda det inhemska hushållet nya produktionsorter och avsättningsmarknader utanför riket. Här ligger den moderna kolonisationens problem primärt inneslutet, och faller sålunda till sin väsentliga del under detta kapitel. Det är nämligen här fråga om en utvidgning av hushållet självt, och icke av hushållssfären i ovan fixerad mening. Englands preferenspolitik

¹ Härvid är dock att märka en svaghet i symmetrien, beroende på att hushållet efter sin natur rör sig med mindre fasta former än samhälle och regemente; därför låta vi hela statsverksamheten för ekonomien rymmas inom hushållslivet, medan de ur statsverksamheten framsprungna institutionerna föras ut ur »sambälls-» resp. »statslivet» till kapitlen om »formen».

kapitlen i fråga om statens egentliga kultursida (se nedan)¹. Frågan om vetenskapens namn löser sedan sig själv. Då jag upptog termen ekopolitik för kategorien i sin helhet i st. f. det närmast liggande ekonomipolitik, så skedde det av logiska och filologiska grunder; det gäller ju huset självt och icke »det politiska visthusets förvaltning», vilken betydelse ligger strikt i sammansättningen ekonomi (se 1918, s. 126). Men i detta kapitel är det just frågan om sättet att sköta huset, och termen ekonomipolitik blir sålunda fullt adekvat — degraderad ur överindelningen kommer den igen och med full rätt i underindelningen.

Det behöves ingen lång eftertanke för att inse såväl den relativa självständigheten som den stora betydelsen för en verklig statkännedom även av detta kapitel. Härinom faller till en början hela problemet om protektionism eller frihandel. Det inverkar i hög grad på hela statslivet, om den enskildes näringsfrihet eller hushållets självständighet skjutes i förgrunden; det är olika ideal, som här kämpa med varandra, och på samma gång synnerligen starka intressen, vilkas brytning måste intressera statsforskaren i samma mån som de djupt ingripa i hushållet till styrka eller svaghet. Varje enskildt steg i riktning mot utveckling av egna resurser, till befrielse från beroende av utlandet, är i andlig släkt med protektionismen och hör till samma slag av intensiv hushållsverksamhet.

Men vid dess sida finnes också på sina håll kraft till extensiv utveckling, yttre expansion. Här möta vi den politik som arbetar på att bereda det inhemska hushållet nya produktionsorter och avsättningsmarknader utanför riket. Här ligger den moderna kolonisationens problem primärt inneslutet, och faller sålunda till sin väsentliga del under detta kapitel. Det är nämligen här fråga om en utvidgning av hushållet självt, och icke av hushållssfären i ovan fixerad mening. Englands preferenspolitik

¹ Härvid är dock att märka en svaghet i symmetrien, beroende på att hushållet efter sin natur rör sig med mindre fasta former än samhälle och regemente; därför låta vi hela statsverksamheten för ekonomien rymmas inom hushållslivet, medan de ur statsverksamheten framsprungna institutionerna föras ut ur »sambälls-» resp. »statslivet» till kapitlen om »formen».

BIDRAG TILL FRÅGAN OM PRINCIPERNA FÖR EN RÄTTVIS BESKATTNING MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL KOMMUNAL- BESKATTNINGEN.

AV

CARL W. U. KUYLENSTIERNA.

I all vetenskap och enkannerligen den, som har till objekt förhållanden, vilka äga samband med det mänskliga livet, ligger det mycken vikt vid, att man noga håller fast vid förefintliga realiteter. Spekulationen såsom sådan har väl obestriddigen sin stora betydelse, men det gäller att klargöra för sig, att spekulatjonen är en spekulatjone, att den, såvida den i övrigt är logiskt uppbyggd, dock är riktig blott i samma mån som de premisser, varpå den vilar. Gäller det en vetenskap med i huvudsak praktiskt syfte, är det därför framför allt av vikt, att premisserna noga prövas. På deras oantastlighet vilar det hela.

Huru klar denna synpunkt än kan förefalla, synes den dock hava vunnit långt ifrån tillräckligt beaktande i den speciella disciplin, som fått namnet finansvetenskap, och i synnerhet den del därav, som avser beskattningen. Från olika utgångspunkter har man byggt upp de mest varierande teorier. Och en stor del av dessa teorier, för att ej säga de flesta, sakna påtagligen resonans i det praktiska livet. Felet i dem ligger förvisso i allmänhet ej på det logiska området. Ett obestriddigt skarpsinne har i rikaste mått slösats på detta område. Utan felet ligger just däri, att de använda utgångspunkterna äro oriktiga. Det torde ej vara för djärvt att påstå, att det mestadels är på det psykologiska området, man brustit i klarsynthet. Man har med andra ord ej tillräckligt beaktat psykologiska fakta.

BIDRAG TILL FRÅGAN OM PRINCIPERNA FÖR EN RÄTTVIS BESKATTNING MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL KOMMUNAL- BESKATTNINGEN.

AV

CARL W. U. KUYLENSTIERNA.

I all vetenskap och enkannerligen den, som har till objekt förhållanden, vilka äga samband med det mänskliga livet, ligger det mycken vikt vid, att man noga håller fast vid förefintliga realiteter. Spekulationen såsom sådan har väl obestriddligen sin stora betydelse, men det gäller att klargöra för sig, att spekulatjonen är en spekulatjonen, att den, såvida den i övrigt är logiskt uppbyggd, dock är riktig blott i samma mån som de premisser, varpå den vilar. Gäller det en vetenskap med i huvudsak praktiskt syfte, är det därför framför allt av vikt, att premisserna noga prövas. På deras oantastlighet vilar det hela.

Huru klar denna synpunkt än kan förefalla, synes den dock hava vunnit långt ifrån tillräckligt beaktande i den speciella disciplin, som fått namnet finansvetenskap, och i synnerhet den del därav, som avser beskattningen. Från olika utgångspunkter har man byggt upp de mest varierande teorier. Och en stor del av dessa teorier, för att ej säga de flesta, sakna påtagligen resonans i det praktiska livet. Felet i dem ligger förvisso i allmänhet ej på det logiska området. Ett obestriddligt skarpsinne har i rikaste mått slötsats på detta område. Utan felet ligger just däri, att de använda utgångspunkterna äro oriktiga. Det torde ej vara för djärvt att påstå, att det mestadels är på det psykologiska området, man brustit i klarsynhet. Man har med andra ord ej tillräckligt beaktat psykologiska fakta.

Det förefaller, som om man borde sätta särskilt de finanspolitiska principerna framför och över de andra. Finansvetenskapen synes nämligen böra på sätt och vis betraktas såsom sekundär i förhållande till statsvetenskapen, såtillvida att den måste taga hänsyn till statens bildning och funktioner, sådana dessa faktiskt te sig såsom en produkt av hela det moderna samhällslivet. Staten måste för att fylla sitt ändamål, på sätt statsmakterna bestämma, göra vissa utgifter. Och inkomsterna måste rätta sig därefter¹. Vad staten ej kan få på annat sätt måste — i den mån lånevägen ej anlitas — uttagas genom skatter. För att detta vid varje särskild tidpunkt skall kunna ske, måste beskattningen besitta en viss elasticitet; det går ej för sig att en gång för alla binda den fast vid i alla avseenden bestämda normer. Beskattningen måste alltså vara tillräcklig och rörlig.

Till de båda anförda finanspolitiska principerna synes emellerkunnas fogas ännu en princip av företrädesvis politisk innebörd, nära sammanhängande med de finanspolitiska principerna, men hänförande sig till frågan om skattefördelningen. Skattekällorna böra nämligen bestämmas på så sätt, att statsändamålet, sådant detta genom grundlag och allmän lag närmare bestämts, bliver vederbörligen tillgodosett. Staten bör ej lägga beskattningen så, att den därigenom omöjliggör sina lagars efterlevnad. När staten exempelvis meddelat rättsskydd åt fordringsanspråk, bör staten ej genom beskattning omöjliggöra dylika anspråks effektuerande. Detta skulle innebära en beskattning icke av gäldenären utan av borgenären. Med andra ord, skattekällan bör bestämmas så, att de förmögenhetsdelar, som oundgängligen erfordras för att fullgöra av staten erkända förpliktelser, lämnas orubbade. Staten behöver skatterna just för att upprätthålla sin verksamhet och bland annat fylla sitt syfte att meddela rättsskydd. Under dylika omständigheter synes det uppenbart, att staten ej bör just genom

¹ Härmed är tydligen icke sagt, att ej hänsyn vid bestämmande av statens utgifter bör tagas även till medborgarnas ekonomiska bärkraft, utan endast att utgiften är det så att säga primära. Om sammanköpplandet av speciella utgifter och speciella inkomster se nedan sid. 016 ff. — Uppenbart är, att skatterna begränsas av vad vederbörande överhuvud har att betala.

Det förefaller, som om man borde sätta särskilt de finanspolitiska principerna framför och över de andra. Finansvetenskapen synes nämligen böra på sätt och vis betraktas såsom sekundär i förhållande till statsvetenskapen, såtillvida att den måste taga hänsyn till statens bildning och funktioner, sådana dessa faktiskt te sig såsom en produkt av hela det moderna samhällslivet. Staten måste för att fylla sitt ändamål, på sätt statsmakterna bestämma, göra vissa utgifter. Och inkomsterna måste rätta sig därefter¹. Vad staten ej kan få på annat sätt måste — i den mån lånevägen ej anlitas — uttagas genom skatter. För att detta vid varje särskild tidpunkt skall kunna ske, måste beskattningen besitta en viss elasticitet; det går ej för sig att en gång för alla binda den fast vid i alla avseenden bestämda normer. Beskattningen måste alltså vara tillräcklig och rörlig.

Till de båda anförda finanspolitiska principerna synes emellerkunnas fogas ännu en princip av företrädesvis politisk innebörd, nära sammanhängande med de finanspolitiska principerna, men hänförande sig till frågan om skattefördelningen. Skatteköllorna böra nämligen bestämmas på så sätt, att statsändamålet, sådant detta genom grundlag och allmän lag närmare bestämts, bliver vederbörligen tillgodosett. Staten bör ej lägga beskattningen så, att den därigenom omöjliggör sina lagars efterlevnad. När staten exempelvis meddelat rättsskydd åt fordringsanspråk, bör staten ej genom beskattning omöjliggöra dylika anspråks effektuerande. Detta skulle innebära en beskattning icke av gäldenären utan av borgenären. Med andra ord, skatteköllan bör bestämmas så, att de förmögenhetsdelar, som oundgängligen erfordras för att fullgöra av staten erkända förpliktelser, lämnas orubbade. Staten behöver skatterna just för att upprätthålla sin verksamhet och bland annat fylla sitt syfte att meddela rättsskydd. Under dylika omständigheter synes det uppenbart, att staten ej bör just genom

¹ Härmed är tydligen icke sagt, att ej hänsyn vid bestämmande av statens utgifter bör tagas även till medborgarnas ekonomiska bärkraft, utan endast att utgiften är det så att säga primära. Om sammankopplandet av speciella utgifter och speciella inkomster se nedan sid. 016 ff. — Uppenbart är, att skatterna begränsas av vad vederbörande överhuvud har att betala.

verka på beräkandet av inkomstens storlek. Vid beskattning av inkomst bör därför avdrag från bruttoinkomsten för återbetalning av huvudstol å skuld ej få ske, utan avdraget bör inskränka sig till skuldräntan. Vid kapitalbeskattning återigen bör även huvudstolen avräknas.

Denna regel bör tydligen äga giltighet vid *all* beskattning. Ty det bör ihågkommas, att skatterna alltid, och i vilken form de än pålagts, utan någon direkt och påtaglig vedergällning träffa de enskilda medborgarnas ekonomi, d. v. s. deras förmögenhet och inkomst¹.

De *nationalekonomiska* skatteprinciperna, vilka ävenledes avse skattefördelningen, synas böra tillerkännas betydelse vid sidan av principerna om en rättvis beskattning och om möjligt tillämpas samtidigt med dessa. Den åsikten finnes visserligen, som vill tillerkänna dem giltighet framför principen om rättvisa. För min del håller jag emellertid för troligt, att enligt numera allmänt gängse uppfattning med dess starka betonande av sociala och rättfärdighetssynpunkter en skatt, som på grund av nationalekonomiska hänsyn komme i mera väsentlig strid mot rättvisan, skulle anses förkastlig. Skulle å andra sidan en viss norm för beskattningen vara påkallad av starka nationalekonomiska hänsyn, under det att den skulle medföra någon ringa ojämnhet i beskattningen, tror jag dock icke, att den sociala rättfärdighetskänslan skulle reagera — särskilt i betraktande av rättvisans relativitet. Vidare måste det med styrka betonas, att en skatt, som har skadliga nationalekonomiska verkningar, bör undvikas, om den än aldrig så väl fyller kraven på rättvisa. Därför synas de nationalekonomiska grundsatserna böra ställas vid sidan av grundsatsen om rättvisa och ej i princip efter densamma. Några svårigheter att samtidigt tillgodose båda synpunkterna torde i regel ej förefinnas.

Om den närmare utvecklingen av de nationalekonomiska prin-

¹ Detta förhållande har vid det praktiska lagstiftningsarbetet alltför ofta förbisetts. Man beaktar företrädesvis, hur skatten träffar objektet, efter vilket skatten utmätas, en näring, en fastighet m. m., utan att betänka, att det alltid är en fysisk person, som i verkligheten får bära skatten. Det är i själva verket av allra största vikt, att man i beskattningsläran ej ett ögonblick släpper detta ur sikte, att skatterna måste bestämmas med hänsyn till dem som ytterst bära dem.

verka på beräkandet av inkomstens storlek. Vid beskattning av inkomst bör därför avdrag från bruttoinkomsten för återbetalning av huvudstol å skuld ej få ske, utan avdraget bör inskränka sig till skuldräntan. Vid kapitalbeskattning återigen bör även huvudstolen avräknas.

Denna regel bör tydligen äga giltighet vid *all* beskattning. Ty det bör ihågkommas, att skatterna alltid, och i vilken form de än pålagts, utan någon direkt och påtaglig vedergällning träffa de enskilda medborgarnas ekonomi, d. v. s. deras förmögenhet och inkomst¹.

De *nationalekonomiska* skatteprinciperna, vilka ävenledes avse skattefördelningen, synas böra tillerkännas betydelse vid sidan av principerna om en rättvis beskattning och om möjligt tillämpas samtidigt med dessa. Den åsikten finnes visserligen, som vill tillerkänna dem giltighet framför principen om rättvisa. För min del håller jag emellertid för troligt, att enligt numera allmänt gängse uppfattning med dess starka betonande av sociala och rättfärdighetssynpunkter en skatt, som på grund av nationalekonomiska hänsyn komme i mera väsentlig strid mot rättvisan, skulle anses förkastlig. Skulle å andra sidan en viss norm för beskattningen vara påkallad av starka nationalekonomiska hänsyn, under det att den skulle medföra någon ringa ojämnhet i beskattningen, tror jag dock icke, att den sociala rättfärdighetskänslan skulle reagera — särskilt i betraktande av rättvisans relativitet. Vidare måste det med styrka betonas, att en skatt, som har skadliga nationalekonomiska verkningar, bör undvikas, om den än aldrig så väl fyller kraven på rättvisa. Därför synas de nationalekonomiska grundsatserna böra ställas vid sidan av grundsatsen om rättvisa och ej i princip efter densamma. Några svårigheter att samtidigt tillgodose båda synpunkterna torde i regel ej förefinnas.

Om den närmare utvecklingen av de nationalekonomiska prin-

¹ Detta förhållande har vid det praktiska lagstiftningsarbetet alltför ofta förbisetts. Man beaktar företrädesvis, hur skatten träffar objektet, efter vilket skatten utmätas, en näring, en fastighet m. m., utan att betänka, att det alltid är en fysisk person, som i verkligheten får bära skatten. Det är i själva verket av allra största vikt, att man i beskattningsläran ej ett ögonblick släpper detta ur sikte, att skatterna måste bestämmas med hänsyn till dem som ytterst bära dem.

böra ställas efter principerna om beskattningens rättvisa. De böra såvitt möjligt tillämpas, där det kan ske utan att rättvisan blir därpå lidande. Med hänsyn till rättvisans relativitet bör dock måhända emellanåt ett något större rum beredas dem.

Oberoende av principerna för en rättvis beskattning hava vi här ovan vunnit vissa resultat ifråga om grunderna för skattefördelningen. Det är en fysisk persons ekonomiska ställning, sådan denna ter sig efter avdrag av existensminimum eller ett minimum för vidmakthållande av arbetsförmågan samt av skuldränta och ifråga om kapitalbeskattning jämväl kapitalskuld, som bör vara normerande för personens beskattning.

Härmed kunna vi övergå till frågan om en rättvis skattefördelning. Det har redan anförts, att man därvid kan utgå från att summan av de belopp, som skola upptagas genom skatter, är given. Vad som kommer dessförinnan, d. v. s. utgifternas bestämmande, hör icke till beskattningsläran. Därmed är emellertid icke sagt, att de beslut, som avse utgifternas bestämmande, ur beskattningssynpunkt sakna allt intresse. Det förhåller sig i själva verket så, att en nödvändig förutsättning för en rättvis skattefördelning är en riktig fördelning av de olika samhällenas kompetensområden. Det är av största vikt, att en statsskatt kommer ett statsändamål till godo och en kommunalskatt ett kommunalt ändamål. Det är fullkomligt uteslutet att ens ingå på diskussion om stats- resp. kommunalbeskattningens rättvisa, därest man ej kan utgå från att skatten kommer sina resp. ändamål till godo. En ojämnhet i beskattningen måste inträda redan om man ålägger en kommun fyllandet av någon uppgift, som rätteligen tillkommer staten, därest därför erforderliga utgifter skola täckas medelst kommunalskatt. Att dylika statsuppgifter skulle kunna fördelas så jämnt på kommunerna, att deras respektive medlemmar komme att bära en lika stor börda, torde vara praktiskt taget otänkbart, om staten åtoge sig kommunala uppgifter, för vilka kostnaden bures av samtliga statsmedborgare. Den senare eventualiteten torde nog mera sällan inträffa, men på den förra erbjuder vår nuvarande kommunalorganisation åtskilliga betydelsefulla exempel.

Kommunerna är exempelvis ålagd en betydande del av

böra ställas efter principerna om beskattningens rättvisa. De böra såvitt möjligt tillämpas, där det kan ske utan att rättvisan blir därpå lidande. Med hänsyn till rättvisans relativitet bör dock måhända emellanåt ett något större rum beredas dem.

Oberoende av principerna för en rättvis beskattning hava vi här ovan vunnit vissa resultat ifråga om grunderna för skattefördelningen. Det är en fysisk persons ekonomiska ställning, sådan denna ter sig efter avdrag av existensminimum eller ett minimum för vidmakthållande av arbetsförmågan samt av skuldränta och ifråga om kapitalbeskattning jämväl kapitalskuld, som bör vara normerande för personens beskattning.

Härmed kunna vi övergå till frågan om en rättvis skattefördelning. Det har redan anförts, att man därvid kan utgå från att summan av de belopp, som skola upptagas genom skatter, är given. Vad som kommer dessförinnan, d. v. s. utgifternas bestämmande, hör icke till beskattningsläran. Därmed är emellertid icke sagt, att de beslut, som avse utgifternas bestämmande, ur beskattningssynpunkt sakna allt intresse. Det förhåller sig i själva verket så, att en nödvändig förutsättning för en rättvis skattefördelning är en riktig fördelning av de olika samhällenas kompetensområden. Det är av största vikt, att en statsskatt kommer ett statsändamål till godo och en kommunalskatt ett kommunalt ändamål. Det är fullkomligt uteslutet att ens ingå på diskussion om stats- resp. kommunalbeskattningens rättvisa, därest man ej kan utgå från att skatten kommer sina resp. ändamål till godo. En ojämnhet i beskattningen måste inträda redan om man ålägger en kommun fyllandet av någon uppgift, som rätteligen tillkommer staten, därest därför erforderliga utgifter skola täckas medelst kommunalskatt. Att dylika statsuppgifter skulle kunna fördelas så jämnt på kommunerna, att deras respektive medlemmar komme att bära en lika stor börda, torde vara praktiskt taget otänkbart, om staten åtog sig kommunala uppgifter, för vilka kostnaden bures av samtliga statsmedborgare. Den senare eventualiteten torde nog mera sällan inträffa, men på den förra erbjuder vår nuvarande kommunalorganisation åtskilliga betydelsefulla exempel.

Kommunerna är exempelvis ålagd en betydande del av

Ytterligare ett exempel erbjuder kyrkoväsendet. Så länge en statskyrka finnes, är det i och med detsamma erkänt, att staten är skyldig tillgodose medborgarnas religiösa behov. Därav följer också, att staten är pliktig tillgodose bl. a. det nödvändiga behovet av kyrkobyggnad och annan församlingslokal. Även härvidlag gäller emellertid vad ovan framhållits beträffande skolhusbyggnad.

I Sverige har det i själva verket officiellt erkänts, att kommunernas verksamhet för folkskola och fattigvård egentligen fyller rena statsändamål. I skatteutjämningssyfte har nämligen staten — i avvaktan på en kommunalskattereform — tilldelat särskilt statsunderstöd åt synnerligt skattetyngda landskommuner och därvid uppställt såsom ett villkor, att kommunens utgifter till folkskola och fattigvård uppgå till visst minimibelopp, därvid utgående ifrån att det är en del av statens verksamhet, som kommunerna i dessa avseenden fått sig ålagd att utföra¹.

Jag kan ej underlåta att framhålla, hurusom ett rationellt bestämmande av statens och kommunernas kompetensområden är en åtgärd, som visserligen icke direkt kan sägas ligga i en kommunalskattereform men som dock är en nödvändig förutsättning för en sådan — därest man nämligen avser att med en sådan vinna en rättvis skattefördelning. Det är nog en god sak, om inom en kommun en jämn skattefördelning råder, men värdet av denna fördel förringas eller göres helt illusoriskt, därest en medborgare i den ena kommunen under eljest lika förhållanden drabbas mångdubbelt tyngre av skatterna än medborgaren i en annan kommun. Att med utgångspunkt från nuvarande verksamhetsfördelning mellan stat och kommun söka genom partiella understöd utjämna en orättfärdig skattefördelning måste påtagligen få karaktär av halvmesyr.

Hava emellertid statens och kommunernas uppgifter rationellt bestämts, så har man att tillse, att de med hänsyn därtill bestämda utgifterna motsvaras av tillräckliga inkomster, varför eventuellt

¹ Vid 1917 års riksdag beviljades första gången ett förslagsanslag å 600,000 kr. för att statsunderstöd under år 1918 enligt vissa normer skulle kunna beredas synnerligt skattetyngda landskommuner. Anslaget överskreds emellertid med mer än 1 million kr. Motsvarande anslag har även i fortsättningen beviljats. I år hava omkring 2 $\frac{1}{4}$ millioner kr. utdelats såsom understöd av berörda art.

Ytterligare ett exempel erbjuder kyrkoväsendet. Så länge en statskyrka finnes, är det i och med detsamma erkänt, att staten är skyldig tillgodose medborgarnas religiösa behov. Därav följer också, att staten är pliktig tillgodose bl. a. det nödvändiga behovet av kyrkobyggnad och annan församlingslokal. Även härvidlag gäller emellertid vad ovan framhållits beträffande skolhusbyggnad.

I Sverige har det i själva verket officiellt erkänts, att kommunernas verksamhet för folkskola och fattigvård egentligen fyller rena statsändamål. I skattentjämningsyfte har nämligen staten — i avvaktan på en kommunalskattereform — tilldelat särskilt statsunderstöd åt synnerligt skattetyngda landskommuner och därvid uppställt såsom ett villkor, att kommunens utgifter till folkskola och fattigvård uppgå till visst minimibelopp, därvid utgående ifrån att det är en del av statens verksamhet, som kommunerna i dessa avseenden fått sig ålagd att utföra¹.

Jag kan ej underlåta att framhålla, hurusom ett rationellt bestämmande av statens och kommunernas kompetensområden är en åtgärd, som visserligen icke direkt kan sägas ligga i en kommunalskattereform men som dock är en nödvändig förutsättning för en sådan — därest man nämligen avser att med en sådan vinna en rättvis skattefördelning. Det är nog en god sak, om inom en kommun en jämn skattefördelning råder, men värdet av denna fördel förringas eller göres helt illusoriskt, därest en medborgare i den ena kommunen under eljest lika förhållanden drabbas mångdubbelt tyngre av skatterna än medborgaren i en annan kommun. Att med utgångspunkt från nuvarande verksamhetsfördelning mellan stat och kommun söka genom partiella understöd utjämna en orättfärdig skattefördelning måste påtagligen få karaktär av halvmesyr.

Hava emellertid statens och kommunernas uppgifter rationellt bestämts, så har man att tillse, att de med hänsyn därtill bestämda utgifterna motsvaras av tillräckliga inkomster, varför eventuellt

¹ Vid 1917 års riksdag beviljades första gången ett förslagsanslag å 600,000 kr. för att statsunderstöd under år 1918 enligt vissa normer skulle kunna beredas synnerligt skattetyngda landskommuner. Anslaget överskreds emellertid med mer än 1 million kr. Motsvarande anslag har även i fortsättningen beviljats. I år hava omkring 2¹/₄ millioner kr. utdelats såsom understöd av berörda art.

undersökning bör taga hänsyn till ej blott historiska och statistiska utan även — och detta är på rättvisans gebit det viktigaste — till *psykologiska* fakta.

Enighet bland finasteoretici torde förefinnas därom, att skatterna för att vara rättvisa skola vara *allmänliga* och *likmässiga*. Men huru dessa krav skola förverkligas, besvaras efter olika grunder. I stort sett kunna dessa sammanfattas under två olika — här ovan antydda — huvudprinciper, intresse- eller nytteprincipen och skatteförmågeprincipen. Dessa hänföra sig närmast till frågan om likmässigheten.

Intresse- eller nytteprincipen eller den privatekonomiska principen vilar på det antagandet, att rättsgrunden för beskattningen ligger i de förmåner, som komma de enskilda medborgarna till godo från det allmännas sida. Skatterna skola fördelas i proportion till dessa förmåner. Det är här fråga om en beskattning »nach Leistung und Gegenleistung», efter prestation och motprestation¹. Denna princip härledde man länge ur uppfattningen om en »contrat social», ett medborgarnas kontraktsförhållande till staten. Var och en betalar till staten för de tjänster, han mottager av staten. Med denna nära sammanhängande är den uppfattning, som tänker sig skatterna som premier i ett försäkringsavtal. Numera lär man väl ej söka på dylikt sätt grunda intresseprincipen, men icke förty anser man på sina håll densamma omedelbart grundad på sunda förnuftet².

Den s. k. skatteförmågeprincipen eller den statsekonomiska beskattningsprincipen åter är grundad på uppfattningen om medborgarnas *plikt* att var efter sin förmåga bidra till statens (eller kommunens) utgifter. Man söker enligt denna princip fastställa beskattningens mått efter förhållandet mellan den beskattades skattebelopp och hans ekonomiska läge³. Understundom fattas skatteförmågeprincipen såsom identisk med den s. k. likaofferprincipen. Skatten betraktas enligt denna ur synpunkten av att den innebär ett offer, ett umbärande för den beskattade. För att likmässighet skall förefinnas, bör allas offer vara lika stort. En mera

¹ Wagner, 2, sid. 335.

² Se t. ex. Falbe Hansen, *Finansvidenskab*, Köbenhavn 1894, 1, sid. 124.

³ Wagner, 2, sid. 337.

undersökning bör taga hänsyn till ej blott historiska och statistiska utan även — och detta är på rättvisans gebit det viktigaste — till *psykologiska* fakta.

Enighet bland finasteoretici torde förefinnas därom, att skatterna för att vara rättvisa skola vara *allmänliga* och *likmässiga*. Men huru dessa krav skola förverkligas, besvaras efter olika grunder. I stort sett kunna dessa sammanfattas under två olika — här ovan antydda — huvudprinciper, intresse- eller nytteprincipen och skatteförmågeprincipen. Dessa hänföra sig närmast till frågan om likmässigheten.

Intresse- eller nytteprincipen eller den privatekonomiska principen vilar på det antagandet, att rättsgrunden för beskattningen ligger i de förmåner, som komma de enskilda medborgarna till godo från det allmännas sida. Skatterna skola fördelas i proportion till dessa förmåner. Det är här fråga om en beskattning »nach Leistung und Gegenleistung», efter prestation och motprestation¹. Denna princip härledde man länge ur uppfattningen om en »*contrat social*», ett medborgarnas kontraktsförhållande till staten. Var och en betalar till staten för de tjänster, han mottager av staten. Med denna nära sammanhängande är den uppfattning, som tänker sig skatterna som premier i ett försäkringsavtal. Numera lär man väl ej söka på dylikt sätt grunda intresseprincipen, men icke förty anser man på sina håll densamma omedelbart grundad på sunda förnuftet².

Den s. k. skatteförmågeprincipen eller den statsekonomiska beskattningsprincipen åter är grundad på uppfattningen om medborgarnas *plikt* att var efter sin förmåga bidra till statens (eller kommunens) utgifter. Man söker enligt denna princip fastställa beskattningens mått efter förhållandet mellan den beskattades skattebelopp och hans ekonomiska läge³. Understundom fattas skatteförmågeprincipen såsom identisk med den s. k. likaofferprincipen. Skatten betraktas enligt denna ur synpunkten av att den innebär ett offer, ett umbärande för den beskattade. För att likmässighet skall förefinnas, bör allas offer vara lika stort. En mera

¹ Wagner, 2, sid. 335.

² Se t. ex. Falbe Hansen, *Finansvidenskab*, Köbenhavn 1894, 1, sid. 124.

³ Wagner, 2, sid. 337.

för vilken i synnerhet Wagner gjort sig till målsman¹. Enligt denna princip är skatten icke blott medel för täckande av finansbehovet utan tillika ett sådant medel därför, som ingriper korrigerande i den vid fri konkurrens uppståndna inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Wagner anser denna principens giltighet historiskt bevisad och förmenar, att man endast på grundvalen av denna kan uppställa principerna om skattefrihet för existensminimum, beskattningens progressivitet o. s. v.

Då det svårigen torde låta sig göra att uppställa någon ny princip utöver de anförda, gäller alltså att undersöka, vilken eller vilka av dessa principer böra normera beskattningen, och, därest flera samtidigt skola gälla, bestämma tillämplighetsområdet för var och en. Undersökningen inriktas i första hand på statsbeskattningen.

För att då först yttra några ord om intresseprincipen så ligger det onekligen något bestickande och för det sunda förnuftet tilltalande däri, att var och en betalar för de tjänster, han åtnjuter av staten. Men en skatt är icke någon betalning. Formulerar jag satsen på angivet sätt, är jag i själva verket inne på något annat än intresseprincipen i beskattningen, nämligen den s. k. gebyrprincipen. Med gebyr menas nämligen² en speciell av staten ensidigt till sitt belopp bestämd vedergällning för en av staten meddelad tjänst eller för en utgift vid utövande av en statshandling för vederbörandes räkning³. Gebyrerna utgöra icke skatter i egentlig mening. Intresseprincipen däremot avser endast de egentliga skatterna, d. v. s. bidrag till täckande av de allmänna statsutgifterna. Praktiskt taget skulle skattefördelningen enligt intresseprincipen gestalta sig som en generalisering av gebyrprincipen⁴. Intresseprincipen såsom skatteprincip skulle emellertid icke äga tillämpning i sådana fall, där bidraget utgjorde vedergällning för en speciell förmån. Men att i andra än dylika fall verkligen mäta eller värdera den enskildes nytta eller intresse av statsverksamheten synes ej möjligt. Det hos vissa intresseprincipens anhängare⁵ förekommande

¹ Wagner, 2, sid. 288.

² Enligt Wagner, 1, sid. 312; 2, sid. 5.

³ Termen »Gebyr» tages här i en vidsträcktare bemärkelse än den måhända vanligaste.

⁴ Wagner, 2, sid. 336.

⁵ Falbe Hansen, 1, sid. 126.

för vilken i synnerhet Wagner gjort sig till målsman¹. Enligt denna princip är skatten icke blott medel för täckande av finansbehovet utan tillika ett sådant medel därför, som ingriper korrigerande i den vid fri konkurrens uppståndna inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Wagner anser denna principens giltighet historiskt bevisad och förmenar, att man endast på grundvalen av denna kan uppställa principerna om skattefrihet för existensminimum, beskattningens progressivitet o. s. v.

Då det svårligen torde låta sig göra att uppställa någon ny princip utöver de anförda, gäller alltså att undersöka, vilken eller vilka av dessa principer böra normera beskattningen, och, därest flera samtidigt skola gälla, bestämma tillämplighetsområdet för var och en. Undersökningen inriktas i första hand på statsbeskattningen.

För att då först yttra några ord om intresseprincipen så ligger det onekligen något bestickande och för det sunda förnuftet tilltalande däri, att var och en betalar för de tjänster, han åtnjuter av staten. Men en skatt är icke någon betalning. Formulerar jag satsen på angivet sätt, är jag i själva verket inne på något annat än intresseprincipen i beskattningen, nämligen den s. k. gebyrprincipen. Med gebyr menas nämligen² en speciell av staten ensidigt till sitt belopp bestämd vedergällning för en av staten meddelad tjänst eller för en utgift vid utövande av en statshandling för vederbörandes räkning³. Gebyrerna utgöra icke skatter i egentlig mening. Intresseprincipen däremot avser endast de egentliga skatterna, d. v. s. bidrag till täckande av de allmänna statsutgifterna. Praktiskt taget skulle skattefördelningen enligt intresseprincipen gestälta sig som en generalisering av gebyrprincipen⁴. Intresseprincipen såsom skatteprincip skulle emellertid icke äga tillämpning i sådana fall, där bidraget utgjorde vedergällning för en speciell förmån. Men att i andra än dylika fall verkligen mäta eller värdera den enskildes nytta eller intresse av statsverksamheten synes ej möjligt. Det hos vissa intresseprincipens anhängare⁵ förekommande

¹ Wagner, 2, sid. 288.

² Enligt Wagner, 1, sid. 312; 2, sid. 5.

³ Termen »Gebyr» tages här i en vidsträcktare bemärkelse än den måhända vanligaste.

⁴ Wagner, 2, sid. 336.

⁵ Falbe Hansen, 1, sid. 126.

De utgöra en konsekvent tillämpning på statens hela budgetväsen i stor utsträckning av den av Robert Meyer blott i ett visst avseende tillämpade gränsnytteteorien.

För min del ser jag hos staten vida mer av självständig personlighet även gentemot medborgarna själva. Statens intresse sammanfaller, i den mån det ej rör endast kommande generationer, med dess medborgares, betraktade såsom *helhet*. Att det i de flesta fall kommer att sammanfalla med vissa enskilda medborgargrupperns intresse, är mycket troligt men har ej i och för sig med egenskapen av statsintresse att göra. Jag kan sålunda icke anse det principiellt riktigt, att en viss medborgargrupp beslutar om en statsverksamhet, som skall lända endast den själv till fördel, låt vara att den själv bekostar medlen. En dylik verksamhet synes rätteligen böra utföras av samma medborgargrupp såsom enskild sammanslutning.

Tänker man emellertid mera direkt på de praktiska konsekvenserna av Wicksells teori, så synas ej heller dessa vara lyckliga. Ty denna teori, som bygger på medborgarnas uppfattning om sitt eget välförstådda intresse, löper fara att stranda på den mänskliga egoismen. En medborgargrupp är exempelvis övertygad om nödvändigheten av en statsutgift, som skulle komma samtliga medborgare till godo, exempelvis en försvarsutgift, en utgift för upprätthållandet av rättsskipningen e. d. Möjligt är, att den andra medborgargruppen även har en full övertygelse om utgiftens nödvändighet men i medvetande om, att den första medborgargruppen, hellre än att den ifrågavarande statsverksamheten inställes, själv påtager sig hela utgiften för densamma, underlåter att alls deltaga i beslutet därom. Det är visserligen sant, att ej heller i detta fall någon höjt sin röst *emot* verksamheten ifråga, men känslan, att utgiften rättvist drabbar den ene men ej den andre, kan väl knappast någondera parten hysa. I detta fall är »enigheten» ej något tecken på förefintligheten ens av en subjektiv uppfattning om rättvisa.

Än betänkligare ställer sig emellertid det förhållandet, att statsverksamheten i stort sett är av sådan beskaffenhet, att det för den enskilde medborgaren ej är möjligt att se en statshandlings nytta just för honom. Det gäller exempelvis inrättandet av nya stats-

De utgöra en konsekvent tillämpning på statens hela budgetväsen i stor utsträckning av den av Robert Meyer blott i ett visst avseende tillämpade gränsnytteteorien.

För min del ser jag hos staten vida mer av självständig personlighet även gentemot medborgarna själva. Statens intresse sammanfaller, i den mån det ej rör endast kommande generationer, med dess medborgares, betraktade såsom *helhet*. Att det i de flesta fall kommer att sammanfalla med vissa enskilda medborgargrupperns intresse, är mycket troligt men har ej i och för sig med egenskapen av statsintresse att göra. Jag kan sålunda icke anse det principiellt riktigt, att en viss medborgargrupp beslutar om en statsverksamhet, som skall lända endast den själv till fördel, låt vara att den själv bekostar medlen. En dylik verksamhet synes rätteligen böra utföras av samma medborgargrupp såsom enskild sammanslutning.

Tänker man emellertid mera direkt på de praktiska konsekvenserna av Wicksells teori, så synas ej heller dessa vara lyckliga. Ty denna teori, som bygger på medborgarnas uppfattning om sitt eget välförstådda intresse, löper fara att stranda på den mänskliga egoismen. En medborgargrupp är exempelvis övertygad om nödvändigheten av en statsutgift, som skulle komma samtliga medborgare till godo, exempelvis en försvarsutgift, en utgift för upprätthållandet av rättsskipningen e. d. Möjligt är, att den andra medborgargruppen även har en full övertygelse om utgiftens nödvändighet men i medvetande om, att den första medborgargruppen, hellre än att den ifrågavarande statsverksamheten inställes, själv påtager sig hela utgiften för densamma, underlåter att alls deltaga i beslutet därom. Det är visserligen sant, att ej heller i detta fall någon höjt sin röst *emot* verksamheten ifråga, men känslan, att utgiften rättvist drabbar den ene men ej den andre, kan väl knappast någondera parten hysa. I detta fall är »enigheten» ej något tecken på förefintligheten ens av en subjektiv uppfattning om rättvisa.

Än betänkligare ställer sig emellertid det förhållandet, att statsverksamheten i stort sett är av sådan beskaffenhet, att det för den enskilde medborgaren ej är möjligt att se en statshandlings nytta just för honom. Det gäller exempelvis inrättandet av nya stats-

vissa huvudgrupper av intressen, medan andra — ej politiska — intressen ingalunda erhålla representanter i förhållande till sin styrka. Endast i de avseenden, i vilka folkrepresentationen verkligen kan sägas utgöra en exponent för olika intressen, kunde Wicksells teori, under förutsättning att den i övrigt vore riktig, äga teoretisk giltighet¹.

Härmed vare ej sagt, att Wicksells teori, som ju alltid äger sitt stora teoretiska värde, skulle vara i alla avseenden praktiskt förkastlig. Min undersökning resulterar, såsom redan antytts, däri, att ingen av de rådande teorierna är oangriplig. Men alla kunna de innehålla i sig sanningar, som måste beaktas, ehuru man måste för dem utstaka de gränser, inom vilka de äga giltighet. Wicksells teori synes, såsom nedan skall visas, äga sitt särskilda intresse på kommunalbeskattningens område.

För att därefter övergå till skatteförmågeprincipen så kan ej heller den anses beteckna någon ostridig rättvisa. Även om man utgår från statens rätt att utkräva skatt och medborgarnas plikt att erlägga sådan, så följer icke därav med nödvändighet, att detta skall ske efter vars och ens förmåga, ehuru väl det enligt vanlig åsikt är rättvist, att så sker — alltså även här ett utslag av subjektiv uppfattning. Men om det också fastslås, att skatten skall utgå efter förmågan och man vill närmare utveckla systemet under antagande av denna utgångspunkt, så kan man ej utan införande av nya subjektiva moment därur deducera ett system. Ty vad som menas med förmåga är redan det ej givet. Somliga förmena, att skatten bör gripa varje inkomst utöver ett visst minimum. Andra åter finna, att den ena människans behov ej är lika med en annans och att t. o. m. de absolut nödvändiga behoven kunna variera, och vilja ställa skatteförmågan i förhållande därtill. Det lär ej kunna bestridas, att den tanke, som ligger bakom sistnämnda uppfattning, är riktig. Även om man liksom Robert Meyer inför likaofferprincipen såsom ett slags hjälpprincip för att utforma skatteförmågeprincipens närmare innehåll, är man därför inne på det subjektiva gebitet, ty offret mätes just efter de mänskliga behoven. Meyer har utgått

¹ Rent teoretiskt lär man kunna framställa även den invändningen, att enligt modern statsrättslig uppfattning *varje* medlem av folkrepresentationen representerar icke sina valmän, ej ens sin valkrets, utan hela folket.

vissa huvudgrupper av intressen, medan andra — ej politiska — intressen ingalunda erhålla representanter i förhållande till sin styrka. Endast i de avseenden, i vilka folkrepresentationen verkligen kan sägas utgöra en exponent för olika intressen, kunde Wicksells teori, under förutsättning att den i övrigt vore riktig, äga teoretisk giltighet¹.

Härmed vare ej sagt, att Wicksells teori, som ju alltid äger sitt stora teoretiska värde, skulle vara i alla avseenden praktiskt förkastlig. Min undersökning resulterar, såsom redan antytts, däri, att ingen av de rådande teorierna är oangriplig. Men alla kunna de innehålla i sig sanningar, som måste beaktas, ehuru man måste för dem utstaka de gränser, inom vilka de äga giltighet. Wicksells teori synes, såsom nedan skall visas, äga sitt särskilda intresse på kommunalbeskattningens område.

För att därefter övergå till skatteförmågeprincipen så kan ej heller den anses beteckna någon ostridig rättvisa. Även om man utgår från statens rätt att utkräva skatt och medborgarnas plikt att erlägga sådan, så följer icke därav med nödvändighet, att detta skall ske efter vars och ens förmåga, ehuru väl det enligt vanlig åsikt är rättvist, att så sker — alltså även här ett utslag av subjektiv uppfattning. Men om det också fastslås, att skatten skall utgå efter förmågan och man vill närmare utveckla systemet under antagande av denna utgångspunkt, så kan man ej utan införande av nya subjektiva moment därur deducera ett system. Ty vad som menas med förmåga är redan det ej givet. Somliga förmena, att skatten bör gripa varje inkomst utöver ett visst minimum. Andra åter finna, att den ena människans behov ej är lika med en annans och att t. o. m. de absolut nödvändiga behoven kunna variera, och vilja ställa skatteförmågan i förhållande därtill. Det läres ej kunna bestridas, att den tanke, som ligger bakom sistnämnda uppfattning, är riktig. Även om man liksom Robert Meyer inför likaofferprincipen såsom ett slags hjälpprincip för att utforma skatteförmågeprincipens närmare innehåll, är man därför inne på det subjektiva gebitet, ty offret mätes just efter de mänskliga behoven. Meyer har utgått

¹ Rent teoretiskt läres man kunna framställa även den invändningen, att enligt modern statsrättslig uppfattning *varje* medlem av folkrepresentationen representerar icke sina valmän, ej ens sin valkrets, utan hela folket.

I det nedanstående bortser jag emellertid från denna princip och utgår endast från att skatten har till uppgift att täcka vederbörande samhälles finansbehov. Den socialpolitiska synpunkten på beskattningen kan nämligen läggas på många olika sätt men alltid så att säga som ett tillskott till det resultat, som nåtts ur de rent finansiella teorierna. En utveckling av de senare synes därför kunna äga rum, utan att man ingår på den socialpolitiska synpunkten.

Det gäller alltså att göra valet mellan de båda finansiella teorierna: skatteförmåge- eller intresseprincipen? Ehuru ingendera av dessa principer fyller fordran på objektiv rättvisa eller ens ur den subjektiva rättvisans synpunkt kan anses bjuda en verkligt tillfredsställande lösning av beskattningens problem, har man knappast något annat val än att godtaga antingen endera av dem eller också båda, var och en med sitt begränsade tillämpningsområde. En inom teorien vanlig lösning av denna fråga är att låta skatteförmågeprincipen gälla på statsbeskattningens och intresseprincipen i större eller mindre utsträckning på kommunalbeskattningens område. Med anhängarna av denna åsikt är jag ense i vad avser statsbeskattningen. Den kritik av intresseprincipen, som framställts här ovan, äger sin särskilda och, som det synes mig, i stort sett ovedersägliga giltighet i fråga om statsbeskattningen. Om det offentligrättsliga förhållandet mellan staten och dess medborgare kan knappast någon tvist råda. Och just statsprestationerna äro — så länge staten håller fast vid tillgodoseende av endast statsändamål — i allmänhet av den art, att deras värden för varje enskild medborgare omöjligen kunna mätas. Om de verkligen kunna mätas, böra kostnaderna för desamma uttagas ej genom skatt utan genom gebyr, denna må hava karaktär av speciell avgift för varje särskild gång, statens prestation i visst avseende tillgodonjutes (exempelvis i form av stämplat), eller av bidrag, som avse att utgöra ersättning antingen en gång för alla eller på en gång för ett större antal löpande prestationer av samma slag. Möjligt är, att statens utgifter kunna och böra täckas med gebyrer i större utsträckning än vad synpunkten på beskattningen måste enligt vad förut utvecklats, sättas vid sidan av principen om rättvisa. Man bör alltså tillse, att ej verkan av en socialpolitisk beskattning blir den, att produktivt kapital i större utsträckning göres inproduktivt, varigenom landet i dess helhet lider skada och den åsyftade verkan med beskattningen till stor del göres illusorisk.

I det nedanstående bortser jag emellertid från denna princip och utgår endast från att skatten har till uppgift att täcka vederbörande samhälles finansbehov. Den socialpolitiska synpunkten på beskattningen kan nämligen läggas på många olika sätt men alltid så att säga som ett tillskott till det resultat, som nåtts ur de rent finansrättsliga teorierna. En utveckling av de senare synes därför kunna äga rum, utan att man ingår på den socialpolitiska synpunkten.

Det gäller alltså att göra valet mellan de båda finansrättsliga teorierna: skatteförmåge- eller intresseprincipen? Ehuru ingendera av dessa principer fyller fordran på objektiv rättvisa eller ens ur den subjektiva rättvisans synpunkt kan anses bjuda en verkligt tillfredsställande lösning av beskattningens problem, har man knappast något annat val än att godtaga aningen endera av dem eller också båda, var och en med sitt begränsade tillämpningsområde. En inom teorien vanlig lösning av denna fråga är att låta skatteförmågeprincipen gälla på statsbeskattningens och intresseprincipen i större eller mindre utsträckning på kommunalbeskattningens område. Med anhängarna av denna åsikt är jag ense i vad avser statsbeskattningen. Den kritik av intresseprincipen, som framställts här ovan, äger sin särskilda och, som det synes mig, i stort sett ovedersägliga giltighet i fråga om statsbeskattningen. Om det offentligrättsliga förhållandet mellan staten och dess medborgare kan knappast någon tvist råda. Och just statsprestationerna äro — så länge staten håller fast vid tillgodoseende av endast statsändamål — i allmänhet av den art, att deras värden för varje enskild medborgare omöjligen kunna mätas. Om de verkligen kunna mätas, böra kostnaderna för desamma uttagas ej genom skatt utan genom gebyr, denna må hava karaktär av speciell avgift för varje särskild gång, statens prestation i visst avseende tillgodonjutes (exempelvis i form av stämplat), eller av bidrag, som avse att utgöra ersättning antingen en gång för alla eller på en gång för ett större antal löpande prestationer av samma slag. Möjligt är, att statens utgifter kunna och böra täckas med gebyrer i större utsträckning än vad synpunkten på beskattningen måste enligt vad förut utvecklats, sättas vid sidan av principen om rättvisa. Man bör alltså tillse, att ej verkan av en socialpolitisk beskattning blir den, att produktivt kapital i större utsträckning göres inproduktivt, varigenom landet i dess helhet lider skada och den åsyftade verkan med beskattningen till stor del göres illusorisk.

Jag övergår nu till frågan om en rättvis kommunalbeskattning. För att besvara denna måste det uppenbarligen först klargöras vad som menas med en kommun. Detta spörsmål har i förra århundradets statsfilosofiska system intagit en central ställning, och uppfattningen därom har i hög grad varierat. Numera torde man i allmänhet anse, att kommunen är ett vid visst bestämt område bundet gemensamhetsväsen, som har dels en viss från staten härledd funktion dels även en självständig sådan. Över sitt område har kommunen ett visst — av staten reglerat — herravälde. Med denna uppfattning blir kommunens förhållande till dess medlemmar ett offentligrättsligt sådant. Kommunens verksamhet, i den mån den ej avser att utföra rena statsändamål, blir bunden vid ändamål, som gagna kommunen såsom sådan. Vissa — om än så många — kommunalmedlemmars privata intressen få ej tillgodoses genom kommunens verksamhet, därest ej samtidigt kommunen såsom sådan har nytta därav.

Härmed är också kommunalbeskattningens offentligrättsliga karaktär given — någon väsenkillnad mellan statsskatt och kommunalskatt finnes icke. I och med detsamma är enligt min upp-

ekonomiskt förmånliga stordriften även för små kapitalister. Fråga är, om ej den rättvisaste formen för ett dylikt licenssystem vore att från licensavgift praktiskt sett fritaga den vinst, som motsvarar normal ränta på det verkligen inbetalta aktiekapitalet, medan däremot det belopp, som överstege denna ränta, belades med en relativt kraftig licensavgift. Aktieägarnas inkomst skulle påtagligen i vanlig ordning beskattas hos dessa. Gjordes licensavgiften proportionell mot förenämnda överskott över normal kapitalränta och icke progressiv, kunde den uttagas vid alla de tillfällen, då samma överskott komme aktieägarna i någon form till godo från aktiebolagets sida, såsom vid utdelning, utsläppande av aktier gratis eller till kurs under pari etc. Intet hinder finnes emellertid för att licensavgiften uttages direkt av bolagets årsvinst. Det licensfria beloppet måste emellertid då beräknas icke i förhållande till det av aktieägarna faktiskt inbetalta kapitalet utan i förhållande till aktiebolagets eget arbetande kapital. Med detta alternativ skulle nämligen besparing av vinstmedel i praktiken sannolikt aldrig komma att äga rum, därest det av aktieägarna inbetalta kapitalet lades till grund för beräkningen, då utdelning och därpå följande nyemission alltid skulle ställa sig förmånligare för aktieägarna än en direkt besparing. Med detta alternativ kunde emellertid licensavgiften beräknas efter en progressiv skala. — Motsvarande betraktelsesätt torde kunna anläggas även ifråga om andra juridiska personer för ekonomisk verksamhet än aktiebolag.

Jag övergår nu till frågan om en rättvis kommunalbeskattning. För att besvara denna måste det uppenbarligen först klargöras vad som menas med en kommun. Detta spörsmål har i förra århundradets statsfilosofiska system intagit en central ställning, och uppfattningen därom har i hög grad varierat. Numera torde man i allmänhet anse, att kommunen är ett vid visst bestämt område bundet gemensamhetsväsen, som har dels en viss från staten härledd funktion dels även en självständig sådan. Över sitt område har kommunen ett visst — av staten reglerat — herravälde. Med denna uppfattning blir kommunens förhållande till dess medlemmar ett offentligrättsligt sådant. Kommunens verksamhet, i den mån den ej avser att utföra rena statsändamål, blir bunden vid ändamål, som gagna kommunen såsom sådan. Vissa — om än så många — kommunalmedlemmars privata intressen få ej tillgodoses genom kommunens verksamhet, därest ej samtidigt kommunen såsom sådan har nytta därav.

Härmed är också kommunalbeskattningens offentligrättsliga karaktär given — någon väsenkillnad mellan statsskatt och kommunalskatt finnes icke. I och med detsamma är enligt min upp-

ekonomiskt förmånliga stordriften även för små kapitalister. Fråga är, om ej den rättvisaste formen för ett dylikt licenssystem vore att från licensavgift praktiskt sett fritaga den vinst, som motsvarar normal ränta på det verkliga inbetalta aktiekapitalet, medan däremot det belopp, som överstege denna ränta, belades med en relativt kraftig licensavgift. Aktieägarnas inkomst skulle påtagligen i vanlig ordning beskattas hos dessa. Gjordes licensavgiften proportionell mot förenämnda överskott över normal kapitalränta och icke progressiv, kunde den uttagas vid alla de tillfällen, då samma överskott komme aktieägarna i någon form till godo från aktiebolagets sida, såsom vid utdelning, utsläppande av aktier gratis eller till kurs under pari etc. Intet hinder finnes emellertid för att licensavgiften uttages direkt av bolagets årsvinst. Det licensfria beloppet måste emellertid då beräknas icke i förhållande till det av aktieägarna faktiskt inbetalta kapitalet utan i förhållande till aktiebolagets eget arbetande kapital. Med detta alternativ skulle nämligen besparing av vinstmedel i praktiken sannolikt aldrig komma att äga rum, därest det av aktieägarna inbetalta kapitalet lades till grund för beräkningen, då utdelning och därpå följande nyemission alltid skulle ställa sig förmånligare för aktieägarna än en direkt besparing. Med detta alternativ kunde emellertid licensavgiften beräknas efter en progressiv skala. — Motsvarande betraktelsesätt torde kunna anläggas även ifråga om andra juridiska personer för ekonomisk verksamhet än aktiebolag.

iögonenfallande, att ett uppbyggande av beskattningen efter en sådan norm näppeligen synes kunna ens på allvar ifrågasättas¹.

Från min egen ståndpunkt saknar emellertid, som sagt, intresseprincipen, även för kommunalbeskattningen berättigande. Detta gäller dock endast så länge kommunen verkligen håller sig inom de gränser för dess verksamhet, som principiellt böra utstakas. Dragas under kommunens verksamhet in åtgärder, vilka endast tillgodose — låt vara kollektiva — privatintressen, ställer sig saken i någon mån annorlunda. I det följande vill jag söka i några huvuddrag utveckla, i vad mån kommunens utgifter rättvisligen böra täckas genom gebyrer eller skatter.

Först torde emellertid böra något beröras frågan, huru kravet på beskattningens »allmänlighet» skall tillgodoses. Denna fråga synes böra besvaras i full analogi med vad som gäller statsbeskattningen. Kommunen bör med beskattning träffa de objekt, som falla inom dess maktsfär. Ifråga om inkomstskatt bör sålunda den inkomst, som intjänas i en kommun, beskattas inom densamma. På samma sätt bör en kommunal förmögenhetsskatt träffa all förmögenhet inom kommunen. — Det är speciellt kravet på allmänlighet i beskattningen, som man vill tillgodose genom system av flera slags skatter. Vad man ej når på den ena vägen, söker man träffa på den andra.

Innan jag slutligen går in på frågan om en likmässig kommunalbeskattning, måste det tydligen, såsom redan antytts, klargöras, vilka utgifter som skola täckas på annat sätt än genom

¹ Man brukar ofta påstå, att fastigheter och näringar inom en kommun hava ett mera påtagligt och mera konstant intresse av kommunens verksamhet än andra. Att dessas intresse är påtagligt, är sant, men är det mera påtagligt än andras, torde man äga möjlighet att uttaga gebyrer. Att intresset är mera konstant, är också otvivelaktigt, då fastigheten för alltid och näringen ofta för längre tid är bunden vid kommunen. Men därav följer icke, att deras varje år åtnjutna nytta av kommunens verksamhet är större än andras. Skatt för fastigheten och näringen får ju i stället betalas ett desto större antal år. Observeras bör dessutom, att det icke är fastigheten eller näringen, som skola betala skatten, utan i regel fastighetens ägare och näringens idkare. Men ej ens detta är det avgörande, ty fråga är, vem som får bära skatten. Och detta spörsmål kan besvaras först efter en ingående undersökning av övervaltningens ofta invecklade problem.

iögonenfallande, att ett uppbyggande av beskattningen efter en sådan norm näppeligen synes kunna ens på allvar ifrågasättas¹.

Från min egen ståndpunkt saknar emellertid, som sagt, intresseprincipen, även för kommunalbeskattningen berättigande. Detta gäller dock endast så länge kommunen verkligen håller sig inom de gränser för dess verksamhet, som principiellt böra utstakas. Dragas under kommunens verksamhet in åtgärder, vilka endast tillgodose — låt vara kollektiva — privatintressen, ställer sig saken i någon mån annorlunda. I det följande vill jag söka i några huvuddrag utveckla, i vad mån kommunens utgifter rättvisligen böra täckas genom gebyrer eller skatter.

Först torde emellertid böra något beröras frågan, huru kravet på beskattningens »allmänlighet» skall tillgodoses. Denna fråga synes böra besvaras i full analogi med vad som gäller statsbeskattningen. Kommunen bör med beskattning träffa de objekt, som falla inom dess maktsfär. Ifråga om inkomstskatt bör sålunda den inkomst, som intjänas i en kommun, beskattas inom densamma. På samma sätt bör en kommunal förmögenhetsskatt träffa all förmögenhet inom kommunen. — Det är speciellt kravet på allmänlighet i beskattningen, som man vill tillgodose genom system av flera slags skatter. Vad man ej når på den ena vägen, söker man träffa på den andra.

Innan jag slutligen går in på frågan om en likmässig kommunalbeskattning, måste det tydligen, såsom redan antytts, klargöras, vilka utgifter som skola täckas på annat sätt än genom

¹ Man brukar ofta påstå, att fastigheter och näringar inom en kommun hava ett mera påtagligt och mera konstant intresse av kommunens verksamhet än andra. Att dessas intresse är påtagligt, är sant, men är det *mera* påtagligt än andras, torde man äga möjlighet att uttaga gebyrer. Att intresset är mera konstant, är också otvivelaktigt, då fastigheten för alltid och näringen ofta för längre tid är bunden vid kommunen. Men därav följer icke, att deras varje år åtnjutna nytta av kommunens verksamhet är större än andras. Skatt för fastigheten och näringen får ju i stället betalas ett desto större antal år. Observeras bör dessutom, att det icke är fastigheten eller näringen, som skola betala skatten, utan i regel fastighetens ägare och näringens idkare. Men ej ens detta är det avgörande, ty fråga är, vem som får *bära* skatten. Och detta spörsmål kan besvaras först efter en ingående undersökning av övervaltningens ofta invecklade problem.

stående delvis bör betalas genom bidrag till anläggningen, är det tydligt, att värdestegringen förorsakas delvis av kommunens allmänna verksamhet. Det bör emellertid observeras, att stegringen ej förorsakas endast av denna. Hela värdestegringen bör icke komma kommunen till godo. Förvärvandet av en tomt eller bygandet av ett nytt hus synes i viss mån böra betraktas som en spekulat. Liksom fastighetsspekulationer i allmänhet bygger den ifrågavarande bl. a. på förhoppning om framtida byggnadsverksamhet av andra personer. Att en spekulat överhuvud taget lyckas, har spekulanten för det mesta att tacka andra personer för, ehuru dessa ej förmå uttaga någon ersättning därför. I den mån jordvärdestegringen är att räkna som spekulationsvinst, bör kommunen ej taga betalning därför. Fråga är emellertid, om kommunen bör taga ens hela den vinst, som verkligen direkt förorsakats av kommunens verksamhet. Fastmera synes det böra räknas så, att kommunen erhåller skälig betalning för att den möjliggjort vinsten, på samma sätt som en duglig handelsagent erhåller del av vinst, som han måhända i mycket hög grad bidragit till, men ej hela vinsten eller ens största delen av densamma. Det är uppenbart, att det ställer sig mycket svårt att i ena som andra fallet mäta vad som förorsakats av den ene eller den andre. Teoretiskt är det dock möjligt, men i praktiken lär man få nöja sig med en skälighetsprövning. Då det är genom kommunens allmänna verksamhet, som jordvärdestegringen åstadkommit, synes också den upptagna gebyren böra komma kommunens allmänna budget till godo. Det är nämligen verkligen en gebyr¹, det här gäller: det är en speciell tjänst, som gjorts fastighetsägaren, ehuru det ej är fråga om någon enhetlig prestation av kommunen. Möjligt kan häremot invändas, att det ej är möjligt att bestämma den kostnad, som förorsakats kommunen för jordvärdestegringen, och att en gebyrs belopp ej bör överstiga denna kostnad. Maximigränsen synes ej kunna bestämmas noggrannare, än att ifrågavarande gebyrers sammanlagda storlek icke får uppgå till hela kostnaden för kommunens allmänna verksamhet under viss tid. Överskrides denna gräns, är det ej längre blott en gebyr, som upptages, utan

¹ N. b. i den vidsträckt bemärkelse denna term ovan tagits.

stående delvis bör betalas genom bidrag till anläggningen, är det tydligt, att värdestegringen förorsakas delvis av kommunens allmänna verksamhet. Det bör emellertid observeras, att stegringen ej förorsakas endast av denna. Hela värdestegringen bör icke komma kommunen till godo. Förvärvandet av en tomt eller bygandet av ett nytt hus synes i viss mån böra betraktas som en spekulatio. Liksom fastighetsspekulationer i allmänhet bygger den ifrågavarande bl. a. på förhoppning om framtida byggnadsverksamhet av andra personer. Att en spekulatio överhuvud taget lyckas, har spekulanten för det mesta att tacka andra personer för, ehuru dessa ej förmå uttaga någon ersättning därför. I den mån jordvärdestegringen är att räkna som spekulationsvinst, bör kommunen ej taga betalning därför. Fråga är emellertid, om kommunen bör taga ens hela den vinst, som verkligen direkt förorsakats av kommunens verksamhet. Fastmera synes det böra räknas så, att kommunen erhåller skäligen betalning för att den möjliggjort vinsten, på samma sätt som en duglig handelsagent erhåller del av vinst, som han måhända i mycket hög grad bidragit till, men ej hela vinsten eller ens största delen av densamma. Det är uppenbart, att det ställer sig mycket svårt att i ena som andra fallet mäta vad som förorsakats av den ene eller den andre. Teoretiskt är det dock möjligt, men i praktiken lär man få nöja sig med en skälighetsprövning. Då det är genom kommunens allmänna verksamhet, som jordvärdestegringen åstadkommits, synes också den upptagna gebyren böra komma kommunens allmänna budget till godo. Det är nämligen verkligen en gebyr¹, det här gäller: det är en speciell tjänst, som gjorts fastighetsägaren, ehuru det ej är fråga om någon enhetlig prestation av kommunen. Möjligt kan häremot invändas, att det ej är möjligt att bestämma den kostnad, som förorsakats kommunen för jordvärdestegringen, och att en gebyrs belopp ej bör överstiga denna kostnad. Maximigränsen synes ej kunna bestämmas noggrannare, än att ifrågavarande gebyrers sammanlagda storlek icke får uppgå till hela kostnaden för kommunens allmänna verksamhet under viss tid. Överskrides denna gräns, är det ej längre blott en gebyr, som upptages, utan

¹ N. b. i den vidsträckt bemärkelse denna term ovan tagits.

minimum synes även ifråga om uttagande av gebyrer i viss mån äga åtminstone teoretisk giltighet.

Har man först från kommunens utgifter avsondrat dem, som avse statsändamål och alltså rätteligen böra åläggas staten, samt därefter dem, som böra täckas genom privatinkomster och gebyrer, så återstå de utgifter, som böra täckas genom kommunalskatt. Tydligt är, att dennas belopp åtminstone i flertalet landskommuner skulle bliva ganska ringa. Kommunalskatten för deras täckande synes emellertid böra beräknas efter skatteförmågan.

Det är ej meningen att här närmare utveckla, huru en på skatteförmågan baserad kommunalskatt bör utformas. Vissa författare anse, att den verkliga skatteförmågan endast kan träffas genom ett system av skatter, där åt de indirekta skatterna inrymts en stor plats. Andra åter anse, att en enhetlig inkomstskatt är det enda rätta. Det synes dock böra betonas, att med bådadera utvägarna nås endast ett relativt mått av rättvisa. Inkomstskatten, sådan den praktiskt taget måste utbildas, ylar ju på den fiktionen, att personer med lika inkomst hava samma skatteförmåga. Kompletteras den med ett system av lyxskatter, frångår man i viss mån denna tanke och söker, om ock på ett ofullkomligt sätt, tillgodose den verkliga individuella förmågan¹. Påläggandet av indirekta skatter lägger det visserligen i viss mån i medborgarnas fria skön att åtaga sig eller undandraga sig skatten. Tydligt är dock, att ett system av väl avvägda konsumtionsskatter på varor, vilkas förbrukning står i ett något så när konstant förhållande till medborgarnas ekonomiska ställning, med hänsyn till deras mindre kännbarhet kan vara att anbefalla. Just den psykologiska illusion, som gör, att ett i småposter och mot så att säga synbart vederlag erlagt belopp verkar såsom ett mindre offer, är en omständighet, som ej bör förbises. De indirekta skatterna erbjuda även den fördelen, att de på grund av sin egenskap att övervältas ofta träffa personer, som eljest ej kunna nås med skatt, och därför äro särskilt ägnade att såsom komplement till inkomstskatten i någon mån tillgodose kravet på allmänlighet i beskattningen.

Att på kommunalbeskattningens gebit tillgripa indirekta skat-

¹ Här fränses givetvis de ur andra synpunkter härledda grunder, som kunna åberopas för en lyxbeskattning.

minimum synes även ifråga om uttagande av gebyrer i viss mån äga åtminstone teoretisk giltighet.

Har man först från kommunens utgifter avsondrat dem, som avse statsändamål och alltså rätteligen böra åläggas staten, samt därefter dem, som böra täckas genom privatinkomster och gebyrer, så återstå de utgifter, som böra täckas genom kommunalskatt. Tydligt är, att dennas belopp åtminstone i flertalet landskommuner skulle bliva ganska ringa. Kommunalskatten för deras täckande synes emellertid böra beräknas efter skatteförmågan.

Det är ej meningen att här närmare utveckla, huru en på skatteförmågan baserad kommunalskatt bör utformas. Vissa författare anse, att den verkliga skatteförmågan endast kan träffas genom ett system av skatter, där åt de indirekta skatterna inrymts en stor plats. Andra åter anse, att en enhetlig inkomstskatt är det enda rätta. Det synes dock böra betonas, att med bådadera utvägarna nås endast ett relativt mått av rättvisa. Inkomstskatten, sådan den praktiskt taget måste utbildas, ylar ju på den fiktionen, att personer med lika inkomst hava samma skatteförmåga. Kompletteras den med ett system av lyxskatter, frångår man i viss mån denna tanke och söker, om ock på ett ofullkomligt sätt, tillgodose den verkliga individuella förmågan¹. Påläggandet av indirekta skatter lägger det visserligen i viss mån i medborgarnas fria skön att åtaga sig eller undandra sig skatten. Tydligt är dock, att ett system av väl avvägda konsumtionsskatter på varor, vilkas förbrukning står i ett något så när konstant förhållande till medborgarnas ekonomiska ställning, med hänsyn till deras mindre kännbarhet kan vara att anbefalla. Just den psykologiska illusion, som gör, att ett i småposter och mot så att säga synbart vederlag erlagt belopp verkar såsom ett mindre offer, är en omständighet, som ej bör förbises. De indirekta skatterna erbjuda även den fördelen, att de på grund av sin egenskap att övervältas ofta träffa personer, som eljest ej kunna nås med skatt, och därför äro särskilt ägnade att såsom komplement till inkomstskatten i någon mån tillgodose kravet på allmänlighet i beskattningen.

Att på kommunalbeskattningens gebit tillgripa indirekta skat-

¹ Här fränses givetvis de ur andra synpunkter härledda grunder, som kunna åberopas för en lyxbeskattning.

att progressivskalor m. m. måste beräknas med hänsyn till vederbörandes förmåga att bära *hela* skattebördan till såväl stat som kommun gemensamt.

Anses det ej lämpligt att omedelbart verkställa den kraftiga omvandling, som ett rationellt genomförande av berörda synpunkter skulle innebära, så synes man dock genom partiella reformer i denna riktning böra föra utvecklingen i sådana banor, att målet slutligen kan vinnas.

att progressivskalor m. m. måste beräknas med hänsyn till vederbörandes förmåga att bära *hela* skattebördan till såväl stat som kommun gemensamt.

Anses det ej lämpligt att omedelbart verkställa den kraftiga omyndling, som ett rationellt genomförande av berörda synpunkter skulle innebära, så synes man dock genom partiella reformer i denna riktning böra föra utvecklingen i sådana banor, att målet slutligen kan vinnas.

förordades av Tecklenburg. Dyliga spränglistor behöva ej minska partiets samlade röst mängd, då vallagen, liksom f. ö. åtskilliga andra moderna proportionella valmetoder, tillåter s. k. Listenverbindung, d. v. s. en anordning varigenom olika grupper på förhand anmäla, att de önska betraktas som ett gemensamt parti, så att vid den första fördelningen av mandaten mellan partierna deras gemensamma röstsiffra tages i betraktande, varefter i andra hand det antal platser, som partiet i dess helhet så erhåller, fördelas mellan de särskilda grupperna.

Weimar-församlingen har vid sitt författningsarbete två utarbetade författningsförslag att utgå från: ett, som på regeringens uppdrag utarbetades av statssekreteraren i inrikesdepartementet Hugo Preuss, tidigare professor i statsrätt vid handelshögskolan i Berlin, och ett som senare framlagts av riksregeringen. Dessa båda utkast karakteriseras och kritiseras i ett av de senaste häften av *Deutsche Revue* av professorn i Frankfurt am Main FRIEDRICH GIESE i en uppsats betitlad »Die staatsrechtlichen Grundgedanken der neuen Reichsverfassung» (Jhrg. 44, Apr. 1919, s. 1 ff.), som samtidigt med att den offerar mycken möda åt klarläggandet av en del distinktioner av huvudsakligen rent teoretisk betydelse, ger en ganska klar bild av de nya författningsförslagens avvikelser gentemot äldre rätt liksom också av skiljaktigheterna mellan de båda utkasten. Preuss' utkast karakteriseras som ett grundligt och följdriktigt uppbyggt arbete, mycket kritiserat och med många brister, men dock ett helgjutet verk, som utmärker sig för medvetet unitaristisk tendens, under det att riksregeringens förslag får det omdömet, att det utgör en föga lycklig kompromiss mellan unitarism och delstaternas partikularistiska strävanden. Själv visar sig Giese vara en utpräglad motståndare till alla planer på ett sammangjutande av Tyskland till en helstat med undanskjutande av de hittillsvarande delstaterna, och från denna utgångspunkt nagelfar han synnerligen skarpt båda de framlagda förslagen.

Preuss' författningsutkast beskär »fristaternas» kompetens synnerligen starkt, dels genom att väsentligt utvidga det område, som faller inom rikets maktsfär, men dels principiellt än mer därigenom att föreskriva, att de särskilda fristaternas författningsliv, kommunalförvaltning, politi o. s. v. måste ordnas i enlighet med vissa noga bestämda regler. Fristaterna reduceras härigenom till blott självförvaltande korporationer inom riket med visserligen mycket starkt utvecklad autonomi. Riket blir med andra ord ej förbundsstat utan helhetsstat. — Regeringsförslaget innebär visserligen vidsträckt medgivanden åt delstatsintresset i fråga om militär-, skatte- och samfärdselväsen, på lagstiftningens område o. s. v. och tillåter också en sammanslutning av delstaterna till större enheter genom fri överenskommelse, men om ej enighet därvid kan uppnås mellan de intresserade parterna, kan man vädja till riksregeringen, varefter frågan kan avgöras i samma former som en vanlig grundlagsändring. Då delstaternas statliga existens alltså

förordades av Tecklenburg. Dyliga spränglistor behöva ej minska partiets samlade röst mängd, då vallagen, liksom f. ö. åtskilliga andra moderna proportionella valmetoder, tillåter s. k. Listenverbindung, d. v. s. en anordning varigenom olika grupper på förhand anmäla, att de önska betraktas som ett gemensamt parti, så att vid den första fördelningen av mandaten mellan partierna deras gemensamma röst siffra tages i betraktande, varefter i andra hand det antal platser, som partiet i dess helhet så erhåller, fördelas mellan de särskilda grupperna.

Weimar-församlingen har vid sitt författningsarbete två utarbetade författningsförslag att utgå från: ett, som på regeringens uppdrag utarbetades av statssekreteraren i inrikesdepartementet Hugo Preuss, tidigare professor i statsrätt vid handelshögskolan i Berlin, och ett som senare framlagts av riksregeringen. Dessa båda utkast karakteriseras och kritiseras i ett av de senaste häften av *Deutsche Revue* av professorn i Frankfurt am Main FRIEDRICH GIESE i en uppsats betitlad »Die staatsrechtlichen Grundgedanken der neuen Reichsverfassung» (Jhrg. 44, Apr. 1919, s. 1 ff.), som samtidigt med att den offerar mycken möda åt klarläggandet av en del distinktioner av huvudsakligen rent teoretisk betydelse, ger en ganska klar bild av de nya författningsförslagets avvikelser gentemot äldre rätt liksom också av skiljaktigheterna mellan de båda utkasterna. Preuss' utkast karakteriseras som ett grundligt och följdriktigt uppbyggt arbete, mycket kritiserat och med många brister, men dock ett helgjutet verk, som utmärker sig för medvetet unitaristisk tendens, under det att riksregeringens förslag får det omdömet, att det utgör en föga lycklig kompromiss mellan unitarism och delstaternas partikularistiska strävanden. Själv visar sig Giese vara en utpräglad motståndare till alla planer på ett sammangjutande av Tyskland till en helstat med undanskjutande av de hittillsvarande delstaterna, och från denna utgångspunkt nagelfar han synnerligen skarpt båda de framlagda förslagen.

Preuss' författningsutkast beskär »fristaternas» kompetens synnerligen starkt, dels genom att väsentligt utvidga det område, som faller inom rikets maktsfär, men dels principiellt än mer därigenom att föreskriva, att de särskilda fristaternas författningsliv, kommunalförvaltning, politi o. s. v. måste ordnas i enlighet med vissa noga bestämda regler. Fristaterna reduceras härigenom till blott självförvaltande korporationer inom riket med visserligen mycket starkt utvecklad autonomi. Riket blir med andra ord ej förbundsstat utan helhetsstat. — Regeringsförslaget innebär visserligen vidsträckt medgivanden åt delstatsintresset i fråga om militär-, skatte- och samfärdselväsen, på lagstiftningens område o. s. v. och tillåter också en sammanslutning av delstaterna till större enheter genom fri överenskommelse, men om ej enighet därvid kan uppnås mellan de intresserade parterna, kan man vädja till riksregeringen, varefter frågan kan avgöras i samma former som en vanlig grundlagsändring. Då delstaternas statliga existens alltså

sättning före den tid, för vilken han valts. Avslås ett dylikt förslag, medför detta som en direkt konsekvens riksdagsupplösning.

I övrigt utövas folkviljan genom organ, riksdagen och rikspresidenten. Riksdagen består enligt Preuss' förslag, som nämnts, av 2 kamrar, i det att hans Staatenhaus är ett överhus, enligt regeringsförslaget blott av en kammare. Angående lagstiftningsproceduren har redan talats. För författningsändring fordras att $\frac{2}{3}$ av riksdagens medlemmar äro närvarande samt $\frac{2}{3}$ majoritet bland de deltagande. — Rikspresidenten har de befogenheter, som i regel tillkomma statsöverhuvudet i en parlamentarisk stat. I st. f. att kejsaren var blott folk- och ej statsrättsligt statsöverhuvud och blott var »ett vid sidan av förbundsrådet stående regeringsorgan av de tyska furstarnas nåde» är presidenten »både stats- och folkrättsligt statsöverhuvud för den tyska republiken med det tyska folkets nåde». En jämförelse mellan presidentens och riksdagens maktställning utfaller avgjort till den senares favör, emedan riksdagen kan föreslå hans avlägsnande genom folkomröstning före mandattidens utgång samt kan anklaga honom inför statsdomstolen för författnings- och lagbrott. — Riksregeringen till och avsättes av presidenten. Den består av rikskanslern och ett antal riksministrar. De behöva ej vara medlemmar av riksdagen, men ha tillträde dit och måste äga dennas förtroende, så att de måste träda tillbaka, om riksdagen beslutar ett misstroendevotum. De äro emellertid ej solidariskt ansvariga. Även i riksregeringens ställning visar sig alltså riksdagens övervägande makt.

Vid sidan av de båda nu skisserade demokratiskt-parlamentariska förslagen till lösning av den tyska författningsfrågan finnes ju emellertid som bekant ett tredje, rådssystemet, vänstersocialisternas recept för samhällsfrågornas ordnande. Detta behandlas ej av Giese, men den intresserade hänvisas till en uppsats av d:r THEODOR HEUSS om »Det tyska författningsarbetet» i *Svensk tidskrift* (årg. 9, 1919, h. 3 s. 192 ff.), som ger en redogörelse bl. a. för konflikten mellan majoritets- och vänstersocialisterna på denna punkt samt de förras försök att skjuta över rådsinstitutionen till enbart det ekonomiska området.

Hela den författningsbyggnad, som man så är beredd att bygga upp, innebär ju en demokratisering av oöverskådlig räckvidd, vars genomgripande betydelse för tyskt statsliv och tyskt samhällsliv på alla områden borde stå klar för var och en. Men så är ej fallet, utan inom ententeländerna har man inom vidsträckta kretsar häri velat se blott och bart ett gäckelspel. Man har uttalat tvivel på de tyska grundlagsstiftarnas bona fides. Mot dessa »oädlas och orättvisa misstankar» har engelsmannen WILLIAM HARBUTT DAWSON i *The fortnightly review* (New ser. n:o 177, march 1919, s. 321 ff.) vänt sig i en uppsats, som är av stort intresse dels genom sitt innehåll, och dels också genom den omständigheten att den överhuvudtaget fått publiceras på framträdande plats i en stor engelsk tidskrift. Dawson är sedan gammalt kännare av tyska förhållanden,

sättning före den tid, för vilken han valts. Avslås ett dylikt förslag, medför detta som en direkt konsekvens riksdagsupplösning.

I övrigt utövas folkviljan genom organ, riksdagen och rikspresidenten. Riksdagen består enligt Preuss' förslag, som nämnts, av 2 kamrar, i det att hans Staatenhaus är ett överhus, enligt regeringsförslaget blott av en kammare. Angående lagstiftningsproceduren har redan talats. För författningsändring fordras att $\frac{2}{3}$ av riksdagens medlemmar äro närvarande samt $\frac{2}{3}$ majoritet bland de deltagande. — Rikspresidenten har de befogenheter, som i regel tillkomma statsöverhuvudet i en parlamentarisk ståt. I st. f. att kejsaren var blott folk- och ej statsrättsligt statsöverhuvud och blott var »ett vid sidan av förbundsrådet stående regeringsorgan av de tyska furstarnas nåde» är presidenten »både stats- och folk- rättsligt statsöverhuvud för den tyska republiken med det tyska folkets nåde». En jämförelse mellan presidentens och riksdagens maktställning utfaller avgjort till den senares favör, emedan riksdagen kan föreslå hans avlägsnande genom folkomröstning före mandattidens utgång samt kan anklaga honom inför statsdomstolen för författnings- och lagbrott. — Riksregeringen till och avsättes av presidenten. Den består av rikskanslern och ett antal riksministrar. De behöva ej vara medlemmar av riksdagen, men ha tillträde dit och måste äga dennas förtroende, så att de måste träda tillbaka, om riksdagen beslutar ett misstroendevotum. De äro emellertid ej solidariskt ansvariga. Även i riksregeringens ställning visar sig alltså riksdagens övervägande makt.

Vid sidan av de båda nu skisserade demokratiskt-parlamentariska förslagen till lösning av den tyska författningsfrågan finnes ju emellertid som bekant ett tredje, rådssystemet, vänstersocialisternas recept för samhällsfrågornas ordnande. Detta behandlas ej av Giese, men den intresserade hänvisas till en uppsats av d:r THEODOR HEUSS om »Det tyska författningsarbetet» i *Svensk tidskrift* (årg. 9, 1919, h. 3 s. 192 ff.), som ger en redogörelse bl. a. för konflikten mellan majoritets- och vänstersocialisterna på denna punkt samt de förras försök att skjuta över rådsinstitutionen till enbart det ekonomiska området.

Hela den författningsbyggnad, som man så är beredd att bygga upp, innebär ju en demokratisering av oöverskådlig räckvidd, vars genomgripande betydelse för tyskt statsliv och tyskt samhällsliv på alla områden borde stå klar för var och en. Men så är ej fallet, utan inom ententeländerna har man inom vidsträckta kretsar häri velat se blott och bart ett gäckelspel. Man har uttalat tvivel på de tyska grundlagsstiftarnas bona fides. Mot dessa »oädla och orättvisa misstankar» har engelsmannen WILLIAM HARBUTT DAWSON i *The fortnightly review* (New ser. n:o 177, march 1919, s. 321 ff.) vänt sig i en uppsats, som är av stort intresse dels genom sitt innehåll, och dels också genom den omständigheten att den överhuvudtaget fått publiceras på framträdande plats i en stor engelsk tidskrift. Dawson är sedan gammalt kännare av tyska förhållanden,

Häri vill han nu se »ett modifierat system med en regering genom sakkunniga», ett »experiment», som han motser med största intresse och som han tror skall komma att slå väl ut i Tyskland. För Englands räkning ställer han sig däremot tveksam, ty »man bör se det faktum i ögonen, att, medan tyskarna äro sakkunskapen, så avsky engelsmännen som nation dess blotta namn». Förf:s utläggningar på denna punkt bringa i erinran de tendenser till en »regering genom specialister», som man velat se i Lloyd Georges senaste kabinettt och den kritik häremot, som kommit till synes t. ex. hos JOSEPH-BARTHÉLEMY (jfr härom Statvetenskaplig tidskrift, årg. 22, 1919, s. 50 ff.).

Förf. uttalar till sist en förhoppning, att Weimarförsamlingen ej som sin föregångare i Frankfurt 1849 skall förfalla till allt för stark kritik och för utdragna debatter samt inlägger en gensaga mot dem, som varnat ententen att underhandla med den regering, som stöder sig på nationalförsamlingen. Det är av största vikt, att Tyskland skall konsolideras så snabbt som möjligt, och de allierade böra göra allt vad i deras förmåga står för att påskynda denna process. Utan ett enat Tyskland under ordnade förhållanden kan man ej heller påräkna någon krigskontribution värd att tala om, och det redan farliga tillståndet på andra sidan Rhen kommer eljest oundvikligen att förvärras, och man står då inför faran av en ny katastrof under desperationens tryck.

DEN PARLAMENTARISKA KONTROLLEN ÖVER UTRIKESPOLITIKEN UNDER VÄRLDSKRIGET. Den första av de berömda 14 punkter, som innefattades i Wilsons den 8 januari 1918 framställda program för världens fred, uppställde som bekant kravet på öppna fredsfördrag, som uppnått genom öppna förhandlingar, varefter det ej skall få förekomma hemliga överenskommelser av något slag, utan diplomaten skall alltid handla uppriktigt och inför allmänhetens ögon; och den 27 september 1918 fordrade han, att alla internationella överenskommelser och traktater in extenso måste bekantgöras för den övriga världen. Utrikespolitikens offentlighet — dess kontroll genom allmänna opinionen — stod för Wilson som en av de viktigaste garantierna för en fredlig politisk utveckling i framtiden.

Än så länge är det för tidigt att yttra sig om, huruvida det verkligen finnes så stora utsikter att den nya ordning, som fyramannarådet i Versailles skapat, skall komma att medföra någon omkastning på denna punkt i överensstämmelse med de intentioner, som Wilson givit uttryck åt, liksom det ej här är platsen att gå in på frågan, om detta program f. n. är helt genomförbart.

På sina håll ha emellertid förhållandena under världskriget direkt eller indirekt som en konsekvens medfört förändringar i konstitutionell praxis i fråga om utrikesärenden, visserligen ej i första hand i riktning mot en kontroll från den allmänna opinio-

Häri vill han nu se »ett modifierat system med en regering genom sakkunniga», ett »experiment», som han möter med största intresse och som han tror skall komma att slå väl ut i Tyskland. För Englands räkning ställer han sig däremot tveksam, ty »man bör se det faktum i ögonen, att, medan tyskarna ära sakkunskapen, så avsky engelsmännen som nation dess blotta namn». Förf:s utläggningar på denna punkt bringa i erinran de tendenser till en »regering genom specialister», som man velat se i Lloyd Georges senaste kabinett och den kritik häremot, som kommit till synes t. ex. hos JOSEPH-BARTHÉLEMY (jfr härom Statvetenskaplig tidskrift, årg. 22, 1919, s. 50 ff.).

Förf. uttalar till sist en förhoppning, att Weimarförsamlingen ej som sin föregångare i Frankfurt 1849 skall förfalla till allt för stark kritik och för utdragna debatter samt inlägger en gensaga mot dem, som varnat ententen att underhandla med den regering, som stöder sig på nationalförsamlingen. Det är av största vikt, att Tyskland skall konsolideras så snabbt som möjligt, och de allierade böra göra allt vad i deras förmåga står för att påskynda denna process. Utan ett enat Tyskland under ordnade förhållanden kan man ej heller påräkna någon krigskontribution värd att tala om, och det redan farliga tillståndet på andra sidan Rhen kommer eljest oundvikligen att förvärras, och man står då inför faran av en ny katastrof under desperationens tryck.

DEN PARLAMENTARISKA KONTROLLEN ÖVER UTRIKESPOLITIKEN UNDER VÄRLDSKRIGET. Den första av de berömda 14 punkter, som innefattades i Wilsons den 8 januari 1918 framställda program för världens fred, uppställde som bekant kravet på öppna fredsfördrag, som uppnåts genom öppna förhandlingar, varefter det ej skall få förekomma hemliga överenskommelser av något slag, utan diplomatien skall alltid handla uppriktigt och inför allmänhetens ögon; och den 27 september 1918 fordrade han, att alla internationella överenskommelser och traktater in extenso måste bekantgöras för den övriga världen. Utrikespolitikens offentlighet — dess kontroll genom allmänna opinionen — stod för Wilson som en av de viktigaste garantierna för en fredlig politisk utveckling i framtiden.

Än så länge är det för tidigt att yttra sig om, huruvida det verkligen finnes så stora utsikter att den nya ordning, som fyramannarådet i Versailles skapat, skall komma att medföra någon omkastning på denna punkt i överensstämmelse med de intentioner, som Wilson givit uttryck åt, liksom det ej här är platsen att gå in på frågan, om detta program f. n. är helt genomförbart.

På sina håll ha emellertid förhållandena under världskriget direkt eller indirekt som en konsekvens medfört förändringar i konstitutionell praxis i fråga om utrikesärenden, visserligen ej i första hand i riktning mot en kontroll från den allmänna opinio-

parlamentet ej hörts, då Frankrike lämnat Grekland ett förskott på 20 miljoner, eller då det förpliktat sig att ej sluta separاتفred. Parlamentet har emellertid i Frankrike ganska stora möjligheter till kontroll även av utrikesledningen. Tidigare utrikespolitiska misstag ledde också till en förklaring av Poincaré vid hans tillträde som ministerpresident 1912, att regeringen skulle anse det som en patriotisk plikt »att ständigt hålla sin diplomatiska aktion i fullkomlig harmoni med landets önskingar och parlamentets vilja». De viktigaste kontrollmedlen ha varit dels det rikt utvecklade interpellationsinstitutet, dels de båda kamrarnas utrikesutskott, av vilka särskilt deputeradekammarens spelat en stor roll. Det består av 44 medlemmar och är fördelat i underavdelningar, som syssla med förhållandet till ett visst land eller en särskild maktgrupp. Under världskriget har detta utskott sammanträtt varje vecka, varvid i regel utrikesministern varit närvarande och besvarat frågor och kritik. Överläggningarna stenograferas och bevaras i kammarens arkiv, med undantag för de upplysningar, som ministern önskar skola hållas hemliga. Det har också ej så sällan hänt, att denne förklarat sig ej kunna svara på framställda frågor. Om utskottet ej är tillfredsställt med gjorda förklaringar, kan det draga frågan inför kammaren. Diskussionen är då hemlig, men åtföljes av offentligt sammanträde, då dagordning framlägges. Parlamentet har alltså haft avsevärda möjligheter att följa regeringspolitiken och inverka på dess ledning, utan att detta synes ha inkräktat på regeringens ställning som ledande myndighet. Olika meningar ha emellertid framställts om kontrollens effektivitet, och under det sista krigsåret ha parlamentsutskottens makt varit i märkbart avtagande, under det att regeringen under konseljpresidentens ledning förvärvat en alltmera allena rådande ställning.

I fråga om den tredje av ententens europeiska stormakter, Italien, påpekas, att regeringarna »i allmänhet stå i nära beroende av sitt föga stabila parlamentariska underlag» samt att den parlamentariska kontrollen av utrikesärenden stundom givit upphov till starka kursförändringar, men å andra sidan vid kritiska tillfällen visat sig ha föga betydelse i de avgörande ögonblicken, så att t. ex. krigsförklaringen mot Österrike i maj 1915 avgavs, fastän det var notoriskt, att den ogillades av majoriteten av de deputerade. Hovsamma krav på ett ökat inflytande för representationen ha emellertid framkommit under kriget.

Förenta staterna intaga ju en särställning i det avseende, varom här är fråga, i det att senaten har medbeslutanderätt vid utrikesärendenas avgörande, såväl vid avslutande av traktater som vid utnämmande av sändebud och konsuler, en ställning som delvis beror på historiska förhållanden, men också har sin förklaring i Förenta staternas isolerade läge. Förf. går ej in på frågan, om senare års maktförskjutning till presidentens favör även på denna punkt visat sig påtaglig, ej heller, om kriget medfört några för-

parlamentet ej hörts, då Frankrike lämnat Grekland ett förskott på 20 miljoner, eller då det förpliktat sig att ej sluta separاتفred. Parlamentet har emellertid i Frankrike ganska stora möjligheter till kontroll även av utrikesledningen. Tidigare utrikespolitiska misstag ledde också till en förklaring av Poincaré vid hans tillträde som ministerpresident 1912, att regeringen skulle anse det som en patriotisk plikt »att ständigt hålla sin diplomatiska aktion i fullkomlig harmoni med landets önskingar och parlamentets vilja». De viktigaste kontrollmedlen ha varit dels det rikt utvecklade interpellationsinstitutet, dels de båda kamrarnas utrikesutskott, av vilka särskilt deputeradekammarens spelat en stor roll. Det består av 44 medlemmar och är fördelat i underavdelningar, som syssla med förhållandet till ett visst land eller en särskild maktgrupp. Under världskriget har detta utskott sammanträtt varje vecka, varvid i regel utrikesministern varit närvarande och besvarat frågor och kritik. Överläggningarna stenograferas och bevaras i kammarens arkiv, med undantag för de upplysningar, som ministern önskar skola hållas hemliga. Det har också ej så sällan hänt, att denne förklarat sig ej kunna svara på framställda frågor. Om utskottet ej är tillfredsställt med gjorda förklaringar, kan det draga frågan inför kammaren. Diskussionen är då hemlig, men åtföljes av offentligt sammanträde, då dagordning framlägges. Parlamentet har alltså haft avsevärda möjligheter att följa regeringspolitiken och inverka på dess ledning, utan att detta synes ha inkräktat på regeringens ställning som ledande myndighet. Olika meningar ha emellertid framställts om kontrollens effektivitet, och under det sista krigsåret ha parlamentsutskottens makt varit i märkbart avtagande, under det att regeringen under konseljpresidentens ledning förvärvat en alltmera allenarådande ställning.

I fråga om den tredje av ententens europeiska stormakter, Italien, påpekas, att regeringarna »i allmänhet stå i nära beroende av sitt föga stabila parlamentariska underlag» samt att den parlamentariska kontrollen av utrikesärenden stundom givit upphov till starka kursförändringar, men å andra sidan vid kritiska tillfällen visat sig ha föga betydelse i de avgörande ögonblicken, så att t. ex. krigsförklaringen mot Österrike i maj 1915 avgavs, fastän det var notoriskt, att den ogillades av majoriteten av de deputerade. Hovsamma krav på ett ökat inflytande för representationen ha emellertid framkommit under kriget.

Förenta staterna intaga ju en särställning i det avseende, varom här är fråga, i det att senaten har medbeslutanderätt vid utrikesärendenas avgörande, såväl vid avslutande av traktater som vid utnämmande av sändebud och konsuler, en ställning som delvis beror på historiska förhållanden, men också har sin förklaring i Förenta staternas isolerade läge. Förf. går ej in på frågan, om senare års maktförskjutning till presidentens favör även på denna punkt visat sig påtaglig, ej heller, om kriget medfört några för-

under det att naturligtvis regeringen har att föra förhandlingar med främmande makter. Vid världskrigets utbrott erhöll emellertid förbundsrådet redan den 3 augusti 1914 oinskränkt fullmakt att vidtaga alla åtgärder nödiga för Schweiz' säkerhet, integritet och neutralitet, för säkerställandet av landets kredit och ekonomiska intressen och särskilt för betryggande av folknäringen, vilket bl. a. på det utrikespolitiska området inneburit, att förbundsrådet haft rätt att avsluta överenskommelser med främmande makter utan förbunds församlingens samtycke, varvid emellertid vid nästa parlamentssession en redogörelse lämnats för det bruk, rådet gjort av sina rättigheter. I fråga om tillämpningen av dessa bestämmelser kan hänvisas till förbundsrådets uttalande i december 1916, att »i de båda kamrarnas offentliga överläggningar, i den grannliga karaktären av många och just de viktigaste utrikespolitiska frågorna och i den raska växlingen av det politiska läget givas lika många moment, som göra det önskvärt, att förbunds församlingens anvisningar i avseende på ledningen av utrikespolitiken varken äro för ofta påkommande eller av alltför bindande art». Avsikten är emellertid att så fort som möjligt vidtaga en successiv återgång till det normala tillståndet.

ALLMÄN RÖSTRÄTT OCH PROPORTIONELLA VAL I NEDERLÄNDERNA. Den nederländska riksdagen är ju den, som till sin typ står närmast den svenska, med en övre kammare, som utgår från de kommunala förbanden alldeles som hos oss. Ungefär samtidigt med genomförandet av vår svenska författningsreform har man nu även där infört allmän rösträtt med lika bred demokratisk bas för båda kamrarna, och samtidigt har en proportionell valmetod införts vid alla val, varigenom på ännu en punkt överensstämmelse vunnits mellan de båda ländernas valrättsförhållanden.

Före reformen tillkom rösträtt vid val till andra kammaren och provinsialstaterna män, som uppnått 25 års ålder samt dessutom uppfyllt vissa visserligen mycket låga censusbestämmelser, som utestängde 40 % av 25-åringarna. En egendomlighet med den nu genomförda reformen, för vilken en utförligare redogörelse lämnas av professorn i statsrätt i Berlin, CONRAD BORNHAK i *Annalen des deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung, und Volkswirtschaft* (1918, n:r 1—6, s. 286 ff.), är att grundlagen öppnar möjlighet för rösträttsutvidgning inom en viss ram, men att den faktiska rösträtten fixeras genom allmän lag inom dessa gränser, varvid dock föreskrivits, att ingen inskränkning får ske efter grunder, som sammanhånga med inkomst- eller förmögenhetsförhållanden. Grundlagen lämnar möjlighet för rösträtt åt alla män och kvinnor om minst 23 år, men genom allmän lag har valrättsåldern bestämts till 25 år, och kvinnorna ha t. v. ej alls erhållit rösträtt. Liksom i Belgien infördes nu också i Nederländerna valplikt, men här är

under det att naturligtvis regeringen har att föra förhandlingar med främmande makter. Vid världskrigets utbrott erhöll emellertid förbundsrådet redan den 3 augusti 1914 oinskränkt fullmakt att vidtaga alla åtgärder nödiga för Schweiz' säkerhet, integritet och neutralitet, för säkerställandet av landets kredit och ekonomiska intressen och särskilt för betryggande av folknäringen, vilket bl. a. på det utrikespolitiska området inneburit, att förbundsrådet haft rätt att avsluta överenskommelser med främmande makter utan förbundsförsamlingens samtycke, varvid emellertid vid nästa parlamentssession en redogörelse lämnats för det bruk, rådet gjort av sina rättigheter. I fråga om tillämpningen av dessa bestämmelser kan hänvisas till förbundsrådets uttalande i december 1916, att »i de båda kamrarnas offentliga överläggningar, i den grannliga karaktären av många och just de viktigaste utrikespolitiska frågorna och i den raska växlingen av det politiska läget givas lika många moment, som göra det önskvärt, att förbundsförsamlingens anvisningar i avseende på ledningen av utrikespolitiken varken äro för ofta påkommande eller av alltför bindande art». Avsikten är emellertid att så fort som möjligt vidtaga en successiv återgång till det normala tillståndet.

ALLMÄN RÖSTRÄTT OCH PROPORTIONELLA VAL I NEDERLÄNDERNA. Den nederländska riksdagen är ju den, som till sin typ står närmast den svenska, med en övre kammare, som utgår från de kommunala förbanden alldeles som hos oss. Ungefär samtidigt med genomförandet av vår svenska författningsreform har man nu även där infört allmän rösträtt med lika bred demokratisk bas för båda kamrarna, och samtidigt har en proportionell valmetod införts vid alla val, varigenom på ännu en punkt överensstämmelse vunnits mellan de båda ländernas valrättsförhållanden.

Före reformen tillkom rösträtt vid val till andra kammaren och provinsialstaterna män, som uppnått 25 års ålder samt dessutom uppfyllt vissa visserligen mycket låga censusbestämmelser, som utestängde 40 % av 25-åringarna. En egendomlighet med den nu genomförda reformen, för vilken en utförligare redogörelse lämnas av professorn i statsrätt i Berlin, CONRAD BORNHAK i *Annalen des deutschen Reichs für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft* (1918, n:r 1—6, s. 286 ff.), är att grundlagen öppnar möjlighet för rösträttsutvidgning inom en viss ram, men att den faktiska rösträtten fixeras genom allmän lag inom dessa gränser, varvid dock föreskrivits, att ingen inskränkning får ske efter grunder, som sammanhånga med inkomst- eller förmögenhetsförhållanden. Grundlagen lämnar möjlighet för rösträtt åt alla män och kvinnor om minst 23 år, men genom allmän lag har valrättsåldern bestämts till 25 år, och kvinnorna ha t. v. ej alls erhållit rösträtt. Liksom i Belgien infördes nu också i Nederländerna valplikt, men här är

	Meliprodukter, ägg och mörsgryn (10 varuslag)	Bröd, mjöl och gröna (11 varuslag)	Kött, (8 varuslag)	Fisk, (9 varuslag)	Övriga födo- ämnen (6 varuslag)	Bränsle och lysa (7 varuslag)	Medeltal
1914 juli månad	100	100	100	100	100	100	100
3:dje kvartal	101	109	98	102	103	107	103
4:de »	110	118	95	102	112	108	108
1915 1:sta »	112	124	106	103	128	112	114
2:dra »	114	135	122	102	135	119	121
3:dje »	124	133	137	118	129	135	129
4:de »	141	124	140	142	130	151	138
1916 1:sta »	143	124	144	150	137	159	143
2:dra »	146	125	157	152	138	167	148
3:dje »	152	126	182	176	150	187	162
4:de »	170	131	193	196	168	192	175
1917 1:sta »	179	159	192	203	202	207	190
2:dra »	190	161	193	188	225	228	197
3:dje »	203	158	190	202	223	264	208
4:de »	237	161	212	251	229	330	235
1918 1:sta »	275	173	285	286	241	347	268
2:dre »	283	188	445	323	237	352	305
3:dje »	304	189	506	377	234	372	330
4:de »	407	244	490	430	266	395	372
1919 januari månad							373
februari »							362

Stockholm	348	Lysekil	321
Södertelje	336	Vänersborg	341
Uppsala	348	Borås	333
Nyköping	346	Tidaholm	332
Eskilstuna	337	Karlstad	342
Linköping	341	Örebro	329
Norrköping	333	Kopparberg	341
Motala	346	Västerås	347
Jönköping	332	Falun	344
Växjö	323	Domnarvet	358
Kalmar	323	Ludvika	344
Västervik	316	Gävle	343
Visby	308	Söderhamn	345
Karlskrona	322	Sundsvall: Staden	346
Kristianstad	332	Sägverksdistr.	345
Malmö	340	Nyland	327
Lund	334	Östersund	328
Landskrona	344	Umeå	329
Hälsingborg	338	Luleå	343
Ystad	334	Boden	356
Halmstad	329	Malmberget o. Gellivare	339
Göteborg	352	Kiruna	333

Man lägge märke till de icke obetydliga olikheterna orterna emellan. Variationen uppgår faktiskt till 48 poäng eller omkring 15 %, vilket är nog så betydelsefullt då statens dyrtidstillägg skola beräknas efter en allmän siffra för hela landet. En sådan allmän

	Mejeriprodukter, ägg och margarin (10 varuslag)	Brod, mjöl och ägg (11 varuslag)	Kull. (8 varuslag)	Fisk (9 varuslag)	Övriga födo- ämnen (6 varuslag)	Bränsle och lysa (7 varuslag)	Medeltal
1914 juli månad	100	100	100	100	100	100	100
3:dje kvartal	101	109	98	102	103	107	103
4:de »	110	118	95	102	112	108	108
1915 1:sta »	112	124	106	103	128	112	114
2:dra »	114	135	122	102	135	119	121
3:dje »	124	133	137	118	129	135	129
4:de »	141	124	140	142	130	151	138
1916 1:sta »	143	124	144	150	137	159	143
2:dra »	146	125	157	152	138	167	148
3:dje »	152	126	182	176	150	187	162
4:de »	170	131	193	196	168	192	175
1917 1:sta »	179	159	192	203	202	207	190
2:dra »	190	161	193	188	225	228	197
3:dje »	203	158	190	202	228	264	208
4:de »	237	161	212	251	229	330	235
1918 1:sta »	275	173	285	286	241	347	268
2:dre »	283	188	445	323	237	352	305
3:dje »	304	189	506	377	234	372	330
4:de »	407	244	490	430	266	395	372
1919 januari månad							373
februari »							362

Stockholm	348	Lysekil	321
Södertelje	336	Vänerns borg	341
Uppsala	348	Borås	333
Nyköping	346	Tidaholm	332
Eskilstuna	337	Karlstad	342
Linköping	341	Örebro	329
Norrköping	333	Kopparberg	341
Motala	346	Västerås	347
Jönköping	332	Falun	344
Växjö	323	Domnarvet	358
Kalmar	323	Ludvika	344
Västervik	316	Gävle	343
Visby	308	Söderhamn	345
Karlskrona	322	Sundsvall: Staden	346
Kristianstad	332	Sägverksdistr.	345
Malmö	340	Nyland	327
Lund	334	Östersund	328
Landskrona	344	Umeå	329
Hälsingborg	338	Luleå	343
Ystad	334	Boden	356
Halmstad	329	Malmberget o. Gellivare	339
Göteborg	352	Kiruna	333

Man lägga märke till de icke obetydliga olikheterna orterna emellan. Variationen uppgår faktiskt till 48 poäng eller omkring 15 %, vilket är nog så betydelsefullt då statens dyrtidstillägg skola beräknas efter en allmän siffra för hela landet. En sådan allmän

Partipriser. Indextal.
De genomsnittliga priserna 1/7 1913—30/6 1914 = 100.

	Vegetal. livsm.	Animnl. livsm.	Råv. för jordb.	Stenkol	Metaller	Byggn. material	Pappers- massa	Hudar o. läder	Gen. index
1914 juli—dec.	136	101	114	123	109	104	—	118	116
915 årsgenomsnitt	151	140	161	177	166	118	116	158	145
1916 >	152	182	180	266	272	165	233	229	185
1917 >	181	205	198	551	405	215	267	206	244
1918 >	221	419	304	856	398	275	300	195	339
maj	199	473	300	853	400	268	292	190	337
juni	199	445	300	879	402	268	297	190	334
juli	199	446	306	884	386	268	303	190	333
augusti	218	456	318	917	387	280	304	208	355
september	235	479	318	904	387	233	305	208	364
oktober	276	487	318	826	382	293	309	208	370
november	276	486	318	780	385	293	315	208	367
december	276	482	318	844	384	293	327	208	372
1919 januari	276	483	356	810	373	293	323	208	369
februari	276	448	356	784	341	293	323	208	358
mars	276	438	356	814	317	288	323	174	354
april	276	423	367	769	287	288	323	172	339
maj	276	417	364	733	246	285	299	172	330

Tabellen ger en mycket god inblick i huru prisstegringen sedan början av innevarande år börjat så smått ge med sig och förbytas i en prissänkning. Hur långt denna skall fortgå och hur högt den asymptot ligger, omkring vilken priskurvan till sist skall stabilisera sig, se där den stora fråga, på vilken alla just nu önska ett svar, men på hvilken intet svar ännu kan ges.

SKANDINAVISK AKTUARIETIDSKRIFT. Till det uttalande om Skand. Aktuarietidskr., som gjordes i första häftet av denna tidskrift kan läggas ett liknande i *Quarterly publications of the american statistical association* sept. 1918. Det behöver ej påpekas att sammanhanget mellan de två notiserna är uteslutande ett tidsammanhang. I samma häfte består dessutom flera svenska forskare synnerligen erkännssamma omnämmanden.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY har utkommit t. o. m. mars 1919. Av innehållet i de senaste numren kan nämnas WESTERGAARD: *On the future of statistics*. SIR BERNHARD MALLET: *Vital statistics as affected by the war*. SIR HENR. REW: *The prospect of the worlds food supplies after the war*, samt en rad mer eller mindre »matematiska» avhandlingar av prof. EDGEWORTH m. fl.

DEN ENGELSKA BIOLOGISKA STATISTISKA TIDSKRIFTEN BIOMETRIKA har utgivit ett nytt nummer senast i november 1918.

Partipriser. Indextal.
De genomsnittliga priserna 1/7 1913—30/6 1914 = 100.

	Vegetal. hvsm.	Animnl. hvsm.	Råv. för jordb.	Stenkol	Metaller	Byggn. material	Pappers- massa	Hudar o. Hälar	Gen. index
1914 juli—dec.	136	101	114	123	109	104	—	118	116
1915 årsgenomsnitt	151	140	161	177	166	118	116	158	145
1916 >	152	182	180	266	272	165	233	229	185
1917 >	181	205	198	551	405	215	267	206	244
1918 >	221	419	304	856	398	275	300	195	339
maj	199	473	300	853	400	268	292	190	337
juni	199	445	300	879	402	268	297	190	334
juli	199	446	306	884	386	268	308	190	333
augusti	218	456	318	917	387	280	304	208	355
september	235	479	318	904	387	283	305	208	364
oktober	276	487	318	826	382	293	309	208	370
november	276	486	318	780	385	293	315	208	367
december	276	482	318	844	384	293	327	208	372
1919 januari	276	483	356	810	373	293	323	208	369
februari	276	448	356	784	341	293	323	208	358
mars	276	438	356	814	317	288	323	174	354
april	276	423	367	769	287	288	323	172	339
maj	276	417	364	733	246	285	299	172	330

Tabellen ger en mycket god inblick i huru prisstegringen sedan början av innevarande år börjat så smått ge med sig och förbytas i en prissänkning. Hur långt denna skall fortgå och hur högt den asymptot ligger, omkring vilken priskurvan till sist skall stabilisera sig, se där den stora fråga, på vilken alla just nu önska ett svar, men på hvilken intet svar ännu kan ges.

SKANDINAVISK AKTUARIETIDSKRIFT. Till det uttalande om Skand. Aktuarietidskr., som gjordes i första häftet av denna tidskrift kan läggas ett liknande i *Quarterly publications of the american statistical association* sept. 1918. Det behöver ej påpekas att sammanhanget mellan de två notiserna är uteslutande ett tidsammanhang. I samma häfte består dessutom flera svenska forskare synnerligen erkännssamma omnämmanden.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY har utkommit t. o. m. mars 1919. Av innehållet i de senaste numren kan nämnas WESTERGAARD: *On the future of statistics*. SIR BERNHARD MALLET: *Vital statistics as affected by the war*. SIR HENR. REW: *The prospect of the worlds food supplies after the war*, samt en rad mer eller mindre »matematiska» avhandlingar av prof. EDGEWORTH m. fl.

DEN ENGELSKA BIOLOGISKA STATISTISKA TIDSKRIFTEN BIOMETRIKA har utgivit ett nytt nummer senast i november 1918.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

TYNELL, KNUT, *Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet*. Protokollsgranskning. — Anmärkningsanledningar. — Dechargebetänkandets allmänna karaktär. — Lund 1918. 335 s.

Granskningen genom ett särskilt riksdagens utskott av i statsrådet förda protokoll hör till de delar av vår författning, som äro mest originellt svenska. Med undantag av Norge har ingen annan stat accepterat en dylik form för utkrävande av det ministeriella ansvaret. Hos oss har den djupa rötter i vår tidigare konstitutionella utveckling.

Bland vetenskapliga bearbetningar av det forskningsmaterial, det ifrågavarande författningsinstitutet och dess parlamentariska tillämpningar erbjuda, framstod länge Svedelii nu över 60-åriga arbete »Om statsrådets ansvarighet» såsom den viktigaste. Det är tryckt 1856. Såväl före som efter detsamma hava emellertid de konstitutionella ansvarsbestämmelserna varit föremål för behandling i facktidsskrifter. Därjämte finner man dem givetvis analyserade i de allmänt anlitade stora arbetena av Naumann, Rydin och Hagman. Från allra senaste tid märkas en uppsats av Melander i Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1915 samt en artikel av Tynell i Festskriften s. å. för Pontus Fahlbeck. Den förre har jämväl i sin monografi över R. F. § 90 undersökt vissa hithörande spörsmål. Den senares artikel åter utgör en förstudie till det omfattningsrika arbete, vars titel läses härövan och som förra året ventilerades såsom akademisk avhandling i Lund.

Från året innan förskriver sig en annan akademisk avhandling (Uppsala) av IVAR ANDERSSON, »Oppositionen och ministeransvarigheten — parlamentariska strömningar i svensk politik 1809—1840». För den period, som avses, kompletterar detta förtjänstfulla arbete i viss mån d:r Tynells. Såsom d:r Andersson framhåller i sitt förord, är huvudvikten lagd på den rent politiska sidan av ämnet, medan den teoretiskt stat-rättsliga sidan av ansvarighetsfrågan just med hänsyn til T:s samtidigt pågående författarskap skjulits åt sidan.

Föremålet för d:r Tynells »Studier» är sålunda de teoretiska problem, den svenska statsrådsansvarigheten erbjuda. Framställningen är emellertid, såsom titeln angiver, i huvudsak begränsad till den *politiska* ansvarigheten enligt R. F. § 107 och berör den

LITTERATURGRANSKNINGAR.

TYNELL, KNUT, *Studier angående det svenska statsrådets politiska ansvarighet*. Protokollsgranskning. — Anmärkningsanledningar. — Dechargebetänkandets allmänna karaktär. — Lund 1918. 335 s.

Granskningen genom ett särskilt riksdagens utskott av i statsrådet förda protokoll hör till de delar av vår författning, som äro mest originellt svenska. Med undantag av Norge har ingen annan stat accepterat en dylik form för utkrävande av det ministeriella ansvaret. Hos oss har den djupa rötter i vår tidigare konstitutionella utveckling.

Bland vetenskapliga bearbetningar av det forskningsmaterial, det ifrågavarande författingsinstitutet och dess parlamentariska tillämpningar erbjuda, framstod länge Svedelii nu över 60-åriga arbete »Om statsrådets ansvarighet» såsom den viktigaste. Det är tryckt 1856. Såväl före som efter detsamma hava emellertid de konstitutionella ansvarsbestämmelserna varit föremål för behandling i facktidsskrifter. Därjämte finner man dem givetvis analyserade i de allmänt anlitade stora arbetena av Naumann, Rydin och Hagman. Från allra senaste tid märkas en uppsats av Melander i *Statsvetenskaplig Tidskrift* för år 1915 samt en artikel av Tynell i *Festskriften* s. å. för Pontus Fahlbeck. Den förre har jämväl i sin monografi över R. F. § 90 undersökt vissa hithörande spörsmål. Den senares artikel åter utgör en förstudie till det omfångsrika arbete, vars titel läses härövan och som förra året ventilerades såsom akademisk avhandling i Lund.

Från året innan förskriver sig en annan akademisk avhandling (Uppsala) av IVAR ANDERSSON, »Oppositionen och ministeransvarigheten — parlamentariska strömningar i svensk politik 1809—1840». För den period, som avses, kompletterar detta förtjänstfulla arbete i viss mån d:r Tynells. Såsom d:r Andersson framhåller i sitt förord, är huvudvikten lagd på den rent politiska sidan av ämnet, medan den teoretiskt stat-rättsliga sidan av ansvarighetsfrågan just med hänsyn till T:s samtidigt pågående författarskap skjulits åt sidan.

Föremålet för d:r Tynells »Studier» är sålunda de teoretiska problem, den svenska statsrådsansvarigheten erbjuda. Framställningen är emellertid, såsom titeln angiver, i huvudsak begränsad till den *politiska* ansvarigheten enligt R. F. § 107 och berör den

ning. Den normala granskningstiden är ju perioden mellan föregående och pågående riksdags början. Undantagsmöjligheterna bestå i granskning dels av protokoll äldre än den normala perioden, dels av protokoll från den riksdag, under vilken granskningen sker. Vad det förra fallet angår, fastslår förf. först, att endast för den händelse, att ett tidigare protokoll förblivit ogranskat till följd av omständighet, vilken icke av KU självt förvållats — d. ä K. M:ts uraktlåtenhet att avlämna alla protokoll — har utskottet rätt att gå tillbaka till tiden före förra riksdagens begynnelse. Förf:s ståndpunkt ter sig otvivelaktigt såsom överensstämmande med grundlagens andemening. En motsatt tolkning skulle ju leda därhän, att KU genom att uraktlåta granskning skulle ha i sin makt att låta damoklessvärdet hänga över statsrådets huvuden hur länge som helst. Det kan emellertid anmärkas, att fall nog äro tänkbara, då decharge-betänkandets uteblivande före den ominösa fjärde månadens sista dag icke är att karaktärisera som en pliktförsummelse av utskottet utan beror på övermäktiga förhållanden; och vidare att den bokstavliga lydelsen av R. F. § 107 mom. 3 icke ovedersägligen preskriberar rätten att granska äldre av KU förbigångna protokoll. — Två kategorier av ärenden intaga enligt förf:s utredning en särställning i förevarande avseende, nämligen frågor, som sammanhånga med statsutskottets finansgranskning, samt ministeriella och kommandomål. En anmälan av statsutskottet kan emellertid icke gälla ansvarsutkrävande enligt R. F. § 107, utan endast enligt § 106, och för detta senare fall innehåller Ansvarighetslagen § 11 en bestämd föreskrift om tidens begränsande till perioden från föregående riksdags början. Förf. betonar emellertid det otillfredsställande i distansen mellan finansgranskningen och KU:s protokollgranskning och hänvisar till de reformer, vilka till olägenhetens avhjäljande föreslagits i Tenows och Vides Betänkande. Beträffande ministeriella och kommandomål hävdar förf. den meningen, att protokoll angående sådana kunna vid en senare riksdag granskas, men endast under den förutsättningen, att de gälla en händelse, som icke redan förut var »allmänt känd», i vilket fall KU genom uraktlåtenhet att infordra protokollet förstuttit rätten. Förf. medger, att genom denna formel svårigheterna i det enskilda fallet icke alltid lösas.

Vad så angår granskning av protokoll från tiden för den pågående riksdagen, undersöker förf. detta spörsmål såväl ur lagtolkningens som de allmänt principiella och politiska motiven synpunkter. Det blir dessa senare, som komma att utgöra stödet för hans postulat, att KU endast i sällsynta undantagsfall bör underkasta enstaka protokoll av senare datum än riksdagens begynnelse sin granskning; det bleve för statsrådet ett olidligt förmynderskap, ifall riksdagen steg för steg, efter hand som de höllos, följde och nagelfore deras rådslag. Sådana särskilda anledningar kunna t. ex. vara de senare protokollens samband med protokoll från den normala granskningstiden eller — om man ställer sig på den all-

ning. Den normala granskningstiden är ju perioden mellan föregående och pågående riksdags början. Undantagsmöjligheterna bestå i granskning dels av protokoll *äldre* än den normala perioden, dels av protokoll från den riksdag, under vilken granskningen sker. Vad det förra fallet angår, fastslår förf. först, att endast för den händelse, att ett tidigare protokoll förblivit ogranskat till följd av omständighet, vilken icke av KU självt förvållats — d. ä. K. M:jts uraktlåtenhet att avlämna alla protokoll — har utskottet rätt att gå tillbaka till tiden före förra riksdagens begynnelse. Förf:s ståndpunkt ter sig otvivelaktigt såsom överensstämmande med grundlagens andemening. En motsatt tolkning skulle ju leda därhän, att KU genom att uraktlåta granskning skulle ha i sin makt att låta damoklessvärdet hänga över statsrådets huvuden hur länge som helst. Det kan emellertid anmärkas, att fall nog äro tänkbara, då decharge-betänkandets uteblivande före den ominösa fjärde månadens sista dag icke är att karaktärisera som en pliktförsummelse av utskottet utan beror på övermäktiga förhållanden; och vidare att den bokstavliga lydelsen av R. F. § 107 mom. 3 icke utesluter preskriberar rätten att granska äldre av KU förbigångna protokoll. — Två kategorier av ärenden intaga enligt förf:s utredning en särställning i förevarande avseende, nämligen frågor, som sammanhånga med statsutskottets finansgranskning, samt ministeriella och kommandomål. En anmälan av statsutskottet kan emellertid icke gälla ansvarsutkrävande enligt R. F. § 107, utan endast enligt § 106, och för detta senare fall innehåller Ansvarighetslagen § 11 en bestämd föreskrift om tidens begränsande till perioden från föregående riksdags början. Förf. betonar emellertid det otillfredsställande i distansen mellan finansgranskningen och KU:s protokollsgranskning och hänvisar till de reformer, vilka till olägenhetens avhjälpan föreslagits i Tenows och Vides Betänkande. Beträffande ministeriella och kommandomål hävdar förf. den meningen, att protokoll angående sådana kunna vid en senare riksdag granskas, men endast under den förutsättningen, att de gälla en händelse, som icke redan förut var »allmänt känd», i vilket fall KU genom uraktlåtenhet att infordra protokollet försvärta rätten. Förf. medger, att genom denna formel svårigheterna i det enskilda fallet icke alltid lösas.

Vad så angår granskning av protokoll från tiden för den pågående riksdagen, undersöker förf. detta spörsmål såväl ur lagtolkningens som de allmänt principiella och politiska motiven synpunkter. Det blir dessa senare, som komma att utgöra stödet för hans postulat, att KU endast i sällsynta undantagsfall bör underkasta enstaka protokoll av senare datum än riksdagens begynnelse sin granskning; det bleve för statsrådet ett olidligt förmynderskap, ifall riksdagen steg för steg, efter hand som de höllos, följde och nagelfore deras rådslag. Sådana särskilda anledningar kunna t. ex. vara de senare protokollens samband med protokoll från den normala granskningstiden eller — om man ställer sig på den all-

även till R. F. § 106 («eller eljest vidtaga den med anledning av gjord anmärkning erforderliga åtgärd»). Jfr ock gamla R. O. § 30 mom. 2. I övrigt giver förf. åt »anmärkningsanledningarnas» betydelse och teknik en allsidig belysning. — Av helt annan karaktär än anmärkningsanledningarna äro, de f. ö. ur bruk fallna, anmälningarna av statsutskottet om avvikelser från den fastställda statsregleringen, vilka förf. jämväl i nu behandlade huvudavdelning studerar. I strid mot den uppfattning, som eljes synes hava varit mest gängse, att dessa anmälningar utgöra endast ett specialfall av »anmärkningsanledningarnas» institut, påvisar förf. framför allt, att vad som här avses är olagligt förfarande, som kan leda till ansvarsyrkande enligt R. F. § 106, vadan hela bestämmelsen faller på helt annat plan än stadgandena om »anmärkningsanledningar».

I den tredje huvudavdelningen, »den allmänna karaktären av konstitutionsutskottets anmärkningsmemorial — detaljkontroll eller generell kritik?» (s. 150—320), finna vi avhandlingens tyngdpunkt. Eller några sidor om vårt ansvarighetsinstitutets förebilder från frihetstiden undersöker förf. här till en början *tillkomsten 1809 av hithörande grundlagsbestämmelser* ävensom dessas innebörd. Intressant är analysen av motsättningen mellan Silverstolpe och Järta, den förre enl. förf. detaljkontrollens, den senare den generella kontrollens förfäktare; möjligen lämnar den på någon enskild punkt rum för invändningar. Förf. följer vidare steg för steg utvecklingen av de uppslag, som omsider ledde till den definitiva formuleringen av § 107. De betydelsefullaste stadierna markeras av Silverstolpes broschyr, Järtas promemoria och densammaes första koncept till R. F. Ur den förstnämnda utläser förf., såsom redan nämnt, detaljkontrollens program, i Järtas P. M. åter framträder såsom ett alternativ den generella kontrollen i det att J. frågar: »böra sådana anmärkningar kunna göras vid särskilda styrelsens åtgärder? Eller endast vid det hela av deras verkningssätt?» Järtas koncept slutligen åsyftar däremot enl. förf:s framställning detaljkontrollen. Det kan icke nekas, att detta senare förhållande verkar påfallande, när man besinnar, att enl. förf:s mening J. redan vid promemorians uppsättande efter all sannolikhet var anhängare av den generella kontrollen. Att »Silverstolpes uppfattning ligger bakom formuleringen på denna punkt» (s. 172), d. ä. att konceptet verkligen är att tyda så som förf gör, synes mig icke rätt oemotsägligt. Dels har jag icke blivit alldeles övertygad om att icke pluralisformen («styrkt sådana allmänna mått och steg» etc.) kan antyda, att en generell kontroll åsyftas, dels har sista ledet (om anmärkning mot statssekreterare) enahanda lydelse som motsvarande passus i den omsider definitivt antagna grundlagsparagrafen; om sagda passus faller emellertid förf. det omdömet, att dess uttryckssätt »förefaller närmast vara så valt, att det förutsätter en anmärkning mot ämbetsutövningen i dess helhet, även om möjligen båda tolkningarna här äro tänkbara» (s. 178), och bägge leden böra väl även i detta fall »förutsättas

även till R. F. § 106 («eller eljest vidtagna den med anledning av gjord anmärkning erforderliga åtgärd»). Jfr ock gamla R. O. § 30 mom. 2. I övrigt giver förf. åt »anmärkningsanledningarnas» betydelse och teknik en allsidig belysning. — Av helt annan karaktär än anmärkningsanledningarna äro, de f. ö. ur bruk fallna, anmälningarna av statsutskottet om avvikelser från den fastställda statsregleringen, vilka förf. jämväl i nu behandlade huvudavdelning studerar. I strid mot den uppfattning, som eljes synes hava varit mest gängse, att dessa anmälningar utgöra endast ett specialfall av »anmärkningsanledningarnas» institut, påvisar förf. framför allt, att vad som här avses är olagligt förfarande, som kan leda till ansvarsyrkande enligt R. F. § 106, vadan hela bestämmelsen faller på helt annat plan än stadgandena om »anmärkningsanledningar».

I den tredje huvudavdelningen, »den allmänna karaktären av konstitutionsutskottets anmärkningsmemorial — detaljkontroll eller generell kritik?» (s. 150—320), finna vi avhandlingens tyngdpunkt. Efter några sidor om vårt ansvarighetsinstitutets förebilder från frihetstiden undersöker förf. här till en början *tillkomsten 1809 av hilhörande grundlagsbestämmelser* ävensom dessas *innebörd*. Intressant är analysen av motsättningen mellan Silverstolpe och Järta, den förre enl. förf. detaljkontrollens, den senare den generella kontrollens förfäktare; möjligen lämnar den på någon enstaka punkt rum för invändningar. Förf. följer vidare steg för steg utvecklingen av de uppslag, som omsider ledde till den definitiva formuleringen av § 107. De betydelsefullaste stadierna markeras av Silverstolpes broschyr, Järtas promemoria och densammes första koncept till R. F. Ur den förstnämnda utläser förf., såsom redan nämnt, detaljkontrollens program, i Järtas P. M. åter framträder såsom ett alternativ den generella kontrollen i det att J. frågar: »böra sådana anmärkningar kunna göras vid särskilda styrelsens åtgärder? Eller endast vid det hela av deras verknings-sätt?» Järtas koncept slutligen åsyftar däremot enl. förf:s framställning detaljkontrollen. Det kan icke nekas, att detta senare förhållande verkar påfallande, när man besinnar, att enl. förf:s mening J. redan vid promemorians uppsättande efter all sannolikhet var anhängare av den generella kontrollen. Att »Silverstolpes uppfattning ligger bakom formuleringen på denna punkt» (s. 172), d. å. att konceptet verkligen är att tyda så som förf gör, synes mig icke rätt oemotsägligt. Dels har jag icke blivit alldeles övertygad om att icke pluralisformen («styrkt sådana allmänna mått och steg» etc.) kan antyda, att en generell kontroll åsyftas, dels har sista ledet (om anmärkning mot statssekreterare) enahanda lydelse som motsvarande passus i den omsider definitivt antagna grundlagsparagrafen; om sagda passus faller emellertid förf. det omdömet, att dess uttryckssätt »förefaller närmast vara så valt, att det förutsätter en anmärkning mot ämbetsutövningen i dess helhet, även om möjligen båda tolkningarna här äro tänkbara» (s. 178), och bägge leden böra väl även i detta fall »förutsättas

denna praxis fullständigt, varvid emellertid efter 1905 framträdandet av det förhållandet är av stort intresse, att anmärkningarna utgå från oppositionen allenast, medan regeringspartiet i KU voterar för ett blankt memorial. — Förf. giver under de åt var och en av dessa särskilda epoker ägnade kapitlen en ingående framställning av meningsbrytningarna i KU och riksdag i den förevarande frågan. Den allmänna personanmärkningen ställes emot detaljanmärkningarna. En framträdande plats intäga därjämte vid vissa tider bl. a. förslagen om anmärkningarnas utmynnande i en »system»-kritik.

Då förf. så har att, på basis av anmärkningsinstitutets historia i praktisk politik, under skilda *huvudtyper av anmärkningar* sammanföra de olika förfaringssätten, giver sig av sig själv huvudindelningen i å ena sidan »detaljanmärkningar», å andra sidan »allmän anmärkning». De förra syfta åt ett framdragande av speciella mål, men få i sin ordning en olika karaktär, allteftersom dechargebetänkandet »avfattas uteslutande med hänsyn till riksdagens påföljande beslut om avsändande av skrivelse med begäran om statsrådsskifte» (s. 282) eller framstår såsom en akt för sig, av ingen annan innebörd än ett sakligt tillkännagivande av de ärenden, vilka KU funnit påkalla anmärkning. I förra fallet hava detaljanmärkningarna fattats såsom antingen innebärande ett tillstyrkande av skrivelse eller en anvisning från utskottet, att en sådan åtminstone vore möjlig att motivera; slutligen har KU:s plikt att anmärka mot allt, som strider mot rikets sannskyldiga nytta, framställts såsom en konsekvens av utskottets uppgift att lämna material för riksdagens beslut om skrivelse. Uppfattas åter detaljanmärkningarna såsom framställda utan hänsyn till den möjliga påföljden, erhålla de karaktären av »en fristående detaljrevision», en förvaltningskontroll, vars ändamål blir att åvägabringa rättelse för framtiden; detaljanmärkningarna vidgas därvid ofta till principanmärkningar, och anmärkningsplikten synes i detta fall än mera påkallad. Förf. redogör till sist för den principiella opposition, som gjort sig gällande mot detaljanmärkningsförfarandet, och som utgått såväl i allmänhet från månhet om regeringens maktställning som särskilt också från idén om dess oförenlighet med det parlamentariska styrelsesättet.

Vad man i stället fordrat, har varit ett tillämpande av § 107 i överensstämmelse med vad dess egen lydelse kräver, d. ä. praktiserande av den »allmänna anmärkningens» form; endast ett sådant dechargebetänkande, som ur protokollsgranskningen drager en sammanfattande konklusion med hänsyn till statsrådets allmänna skicklighet, blir till någon ledning för riksdagens omdöme. Författarens systematik är nu vidare sådan, att han såsom första undertyp uppställer »den allmänna personanmärkningen», avgiven blott i det utomordentliga fall, att om en rådgivare den allmänna domen kan fällas, att han icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta. En sådan anmärkning har av somliga tänkts

denna praxis fullständigt, varvid emellertid efter 1905 framträdandet av det förhållandet är av stort intresse, att anmärkningarna utgå från oppositionen allenast, medan regeringspartiet i KU voterar för ett blankt memorial. — Förf. giver under de åt var och en av dessa särskilda epoker ägnade kapitlen en ingående framställning av meningsbrytningarna i KU och riksdag i den förevarande frågan. Den allmänna personanmärkningen ställes emot detaljanmärkningarna. En framträdande plats intäga därjämte vid vissa tider bl. a. förslagen om anmärkningarnas utmynnande i en »system»-kritik.

Då förf. så har att, på basis av anmärkningsinstitutets historia i praktisk politik, under skilda *huvudtyper av anmärkningar* sammanföra de olika förfaringssätten, giver sig av sig själv huvudindelningen i å ena sidan »detaljanmärkningar», å andra sidan »allmän anmärkning». De förra syfta åt ett framdragande av speciella mål, men få i sin ordning en olika karaktär, allteftersom dechargebetänkandet »avfattas uteslutande med hänsyn till riksdagens påföljande beslut om avsändande av skrivelse med begäran om statsrådsskifte» (s. 282) eller framstår såsom en akt för sig, av ingen annan innebörd än ett sakligt tillkännagivande av de ärenden, vilka KU funnit påkalla anmärkning. I förra fallet hava detaljanmärkningarna fattats såsom antingen innebärande ett tillstyrkande av skrivelse eller en anvisning från utskottet, att en sådan åtminstone vore möjlig att motivera; slutligen har KU:s plikt att anmärka mot allt, som strider mot rikets sannskyldiga nytta, framställts såsom en konsekvens av utskottets uppgift att lämna material för riksdagens beslut om skrivelse. Uppfattas åter detaljanmärkningarna såsom framställda utan hänsyn till den möjliga påföljden, erhålla de karaktären av »en fristående detaljrevision», en förvaltningskontroll, vars ändamål blir att åvägabringa rättelse för framtiden; detaljanmärkningarna vidgas därvid ofta till principanmärkningar, och anmärkningsplikten synes i detta fall än mera påkallad. Förf. redogör till sist för den principiella opposition, som gjort sig gällande mot detaljanmärkningsförfarandet, och som utgått såväl i allmänhet från månhet om regeringens maktställning som särskilt också från idén om dess oförenlighet med det parlamentariska styrelsesättet.

Vad man i stället fordrat, har varit ett tillämpande av § 107 i överensstämmelse med vad dess egen lydelse kräver, d. ä. praktiserande av den »allmänna anmärkningens» form; endast ett sådant dechargebetänkande, som ur protokollsgranskningen drager en sammanfattande konklusion med hänsyn till statsrådets allmänna skicklighet, blir till någon ledning för riksdagens omdöme. Författarens systematik är nu vidare sådan, att han såsom första undertyp uppställer »den allmänna personanmärkningen», avgiven blott i det utomordentliga fall, att om en rådgivare den allmänna domen kan fällas, att han icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta. En sådan anmärkning har av somliga tänkts

det engelska parlamentets arbetsordning erbjuder möjlighet. Av särskilt intresse är sammansättningen av den av den engelska »committee on public accounts» utövade förvaltningskontrollen och det svenska konstitutionsutskottets granskningsverksamhet. Förf. pekar på den förras opolitiska karaktär och regeringens direkta medverkan därvid, ävensom kontrollens karaktär av att närmast vara en affär mellan kommittéen och »treasury». Häremot står i Sverige ett rent politiskt utskotts öppna anmärkningar inför kamrarna med därav följande riksdagsdebatt. Olikheten är ju oemotsäglich, även om det väl också kan sägas, att jämväl en viss likhet föreligger, i den mån som det svenska förfaringsättet tillmättes karaktären av en fristående detaljrevision med ändringar för framtiden av en viss förvaltningsprincip till syfte. Förf. hävdar detaljkontrollens oförenlighet med den engelska parlamentaris- mens grundsatser, vilka nämligen måste avböja varje kollektiv kritik i annat fall än när fråga är om misstroendevotum, då eljest den enhetlighet mellan regering och riksdag, som utgör det ifråga- varande styrelsesättets huvudkaraktäristikon, brytes. Det är ju också uppenbart, att vårt ansvarighetssystem hör till de författ- ningsinstitut, vilka, jämte därmed mer eller mindre sammanhän- gande allmänna konstitutionella föreställningar, måste inverka hö- geligen modifierande på parlamentarismens utveckling i vårt land, om man vid begreppsbestämningen utgår från det engelska ske- mat. Förf. anmärker emellertid till sist, att även den konstitu- tionella »dualismens» anhängare måste avvisa detaljkontrollen så- som ledande till »regerande riksdag».

Avhandlingen avslutas med litteraturförteckning samt en detal- jerad och för vinnande av nödig översikt synnerligen lämplig innehållsöversikt.

Jag har härmed återgivit huvuddragen av det behandlade arbetets innehåll. På en och annan punkt har jag framkastat möjligheten av från författarens avvikande uppfattningar. Det är givet, att även i andra stycken än de, som sålunda angivits, resul- taten kunna diskuteras. Som helhetsomdöme kan emellertid sägas, att förf. med stor skicklighet gått i land med den uppgift, han satt sig. Och denna har icke varit liten. Redan materialsam- landet har säkerligen krävt mycken möda; det har fullgjorts med stor omsorg och utan att lämna kvar några lakuner. Vad så be- träffar det sammanbragta stoffets ordnande och bearbetning, känne- tecknas arbetet även i dessa avseenden av förtjänstfulla egenskaper. Den allmänna dispositionen är fast och klar, och detaljsystemati- seringen vittnar om en anmärkningsvärd logisk förmåga och en tankeenergi, som icke släpper taget. Det behöves också för att kunna hålla kursen genom vårt svenska ansvarighetssystem alla villsamman irrgångar. Arbetet blir på så sätt synnerligen orien- terande med hänsyn till detta säregna författningsinstitut och be- varar åt sig en aktningvärd plats inom vår statsvetenskapliga litteratur.

Sigfrid Wallengren.

det engelska parlamentets arbetsordning erbjuder möjlighet. Av särskilt intresse är sammanställningen av den av den engelska »committee on public accounts» utövade förvaltningskontrollen och det svenska konstitutionsutskottets granskningsverksamhet. Förf. pekar på den förras opolitiska karaktär och regeringens direkta medverkan därvid, ävensom kontrollens karaktär av att närmast vara en affär mellan kommittéen och »treasury». Häremot står i Sverige ett rent politiskt utskotts öppna anmärkningar inför kamrarna med därav följande riksdagsdebatt. Olikheten är ju oemotsäglich, även om det väl också kan sägas, att jämväl en viss likhet föreligger, nämligen mån som det svenska förfaringsättet tillmättes karaktären av en fristående detaljrevision med ändringar för framtiden av en viss förvaltningsprincip till syfte. Förf. hävdar detaljkontrollens oförenlighet med den engelska parlamentarismens grundsatser, vilka nämligen måste avböja varje kollektiv kritik i annat fall än när fråga är om misstroendevotum, då eljest den enhetlighet mellan regering och riksdag, som utgör det ifrågasvarande styrelsesättets huvudkaraktäristikon, brytes. Det är ju också uppenbart, att vårt ansvarighetssystem hör till de författningsinstituten, vilka, jämte därmed mer eller mindre sammanhängande allmänna konstitutionella föreställningar, måste inverka högeligen modifierande på parlamentarismens utveckling i vårt land, om man vid begreppsbestämningen utgår från det engelska skemat. Förf. anmärker emellertid till sist, att även den konstitutionella »dualismens» anhängare måste avvisa detaljkontrollen såsom ledande till »regerande riksdag».

Avhandlingen avslutas med litteraturförteckning samt en detaljerad och för vinnande av nödig översikt synnerligen lämplig innehållsöversikt.

Jag har härmed återgivit huvuddragen av det behandlade arbetets innehåll. På en och annan punkt har jag framkastat möjligheten av från författarens avvikande uppfattningar. Det är givet, att även i andra stycken än de, som sålunda angivits, resultaten kunna diskuteräs. Som helhetsomdöme kan emellertid sägas, att förf. med stor skicklighet gått i land med den uppgift, han satt sig. Och denna har icke varit liten. Redan materialsamlandet har säkerligen krävt mycken möda; det har fullgjorts med stor omsorg och utan att lämna kvar några lakuner. Vad så beträffar det sammanbragta stoffets ordnande och bearbetning, kännetecknas arbetet även i dessa avseenden av förtjänstfulla egenskaper. Den allmänna dispositionen är fast och klar, och detaljsystematiseringen vittnar om en anmärkningsvärd logisk förmåga och en tankeenergi, som icke släpper taget. Det behöves också för att kunna hålla kursen genom vårt svenska ansvarighetssystem alla villsamma irrgångar. Arbetet blir på så sätt synnerligen orienterande med hänsyn till detta säregna författningsinstitut och bevarar åt sig en aktningvärd plats inom vår statsvetenskapliga litteratur.

Sigfrid Wallengren.

grundförhållande har C. redan tidigare i den svenska nationalekonomi och även i den tyska¹ infört ett mycket lyckligt funnet uttryck: knapphet. Redan Walras ville som bekant i den ekonomiska teorien genomföra ett dylikt begrepp, som han betecknade med den från fadern lånade termen »rareté». I vilken grad en vara är knapp, beror givetvis på huru högt på behovsskalan den gräns ligger, vid vilken nyttjandet av densamma måste upphöra, emedan förrådet icke räcker längre, d. v. s. på »gränsnyttan», vilket uttryck W. utan framgång sökte få utbytt mot »rareté»². C. bryr sig icke om de yttersta orsakerna till knappheten och deras demonstrering, utan blott om knapphetsgraden, som vid modern penninghushållning kommer till uttryck i priset. Hur långt envars pengar räcka, är avgörande för den gräns, till vilken han kan sträcka sin konsumtion. »Efterfrågans omfattning är vid givet prisläge ett påtagligt faktum i kvantitativ, rent aritmetisk form. I denna form kan ekonomin direkt bygga på densamma. De psykologiska faktorer, som ligga bakom detta faktum, bekymrar sig icke en nationalekonomisk teoretiker om. De falla helt och hållet utanför nationalekonomiens gebit» (s. 67). »Vid penninghushållning mätas de olika behovens vikt efter de penningbelopp, som ges föratt få dem tillfredsställda» (s. 71). I ett modernt folkhushåll ske ständiga försäljningar och köp. Därigenom vänjer man sig vid, att allting har ett pris. Under sådana förhållanden blir en värdeleära »åtminstone alldeles onödig» (s. 41) i den ekonomiska vetenskapen. Värdena ersättas av priserna i praxis, och den egentliga teorin bör nöja sig med priserna. Att vetenskapen icke tidigare kommit sig för att genomföra en dylik förenkling, tillskriver C. icke utan skäl bl. a. penningväsendets förändelighet och penningvärdets relativitet (s. 42). Man har därför sökt att studera de ekonomiska grundförhållandena med abstraktion från penningen som mellanled i de ekonomiska förbindelserna. Ett prov på teoretisk analys efter denna metod ger första delen af Wicksells Föreläsningar³. C. vill i stället abstrahera endast från penningväsendets och penningvärdets förändelighet. Och från början räkna med penningar och pris. Möjligen överskattar han därvid, vad hans framställning vinner i verklighetstrohet och exakthet, och säkerligen underskattar han vad den förlorar i djup och fasthet som grundläggning för en vetenskaplig uppfattning om de teoretiska problemen. Verklighetstroheten avlägsnar man sig ju från genom den oundgängliga hypotesen, att penningen spelar en roll blott som räkneskala och som räkneenhet är oföränderlig (s. 42), vartill vid varje steg i resonnemanget sedan måste läggas en ny förutsättning, genom vilken det abstraheras från komplikationerna i det verkliga livet. Exakthet »i kvantitativ, rent arit-

¹ Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1901, s. 91.

² C:s i den i förra noten angivna tidskriftens årgång 1899 offentliggjorda »Grundriss einer elementaren Preislehre» byggde på Walras, som däremot ej citeras i C:s nya arbete.

³ Även på tyska, s. 162.

grundförhållande har C. redan tidigare i den svenska nationalekonomi och även i den tyska¹ infört ett mycket lyckligt funnet uttryck: knapphet. Redan Walras ville som bekant i den ekonomiska teorien genomföra ett dylikt begrepp, som han betecknade med den från fadern lånade termen »rareté». I vilken grad en vara är knapp, beror givetvis på huru högt på behovsskalan den gräns ligger, vid vilken nyttjandet av densamma måste upphöra, emedan förrådet icke räcker längre, d. v. s. på »gränsnyttan», vilket uttryck W. utan framgång sökte få utbytt mot »rareté»². C. bryr sig icke om de yttersta orsakerna till knappheten och deras demonstrering, utan blott om knapphetsgraden, som vid modern penninghushållning kommer till uttryck i priset. Hur långt envars pengar räcka, är avgörande för den gräns, till vilken han kan sträcka sin konsumtion. »Efterfrågans omfattning är vid givet prisläge ett påtagligt faktum i kvantitativ, rent aritmetisk form. I denna form kan ekonomien direkt bygga på densamma. De psykologiska faktorer, som ligga bakom detta faktum, bekymrar sig icke en nationalekonomisk teoretiker om. De falla helt och hållet utanför nationalekonomiens gebit» (s. 67). »Vid penninghushållning mätas de olika behovens vikt efter de penningbelopp, som ges föratt få dem tillfredsställda» (s. 71). I ett modernt folkhushåll ske ständiga försäljningar och köp. Därigenom vänjer man sig vid, att allting har ett pris. Under sådana förhållanden blir en värdeleära »åtminstone alldeles onödig» (s. 41) i den ekonomiska vetenskapen. Värdena ersättas av priserna i praxis, och den egentliga teorin bör nöja sig med priserna. Att vetenskapen icke tidigare kommit sig för att genomföra en dylik förenkling, tillskriver C. icke utan skäl bl. a. penningväsendets föränderlighet och penningvärdets relativitet (s. 42). Man har därför sökt att studera de ekonomiska grundförhållandena med abstraktion från penningen som mellanled i de ekonomiska förbindelserna. Ett prov på teoretisk analys efter denna metod ger första delen af Wicksells Föreläsningar³. C. vill i stället abstrahera endast från penningväsendets och penningvärdets föränderlighet. Och från början räkna med penningar och pris. Möjligen överskattar han därvid, vad hans framställning vinner i verklighetstrohet och exakthet, och säkerligen underskattar han vad den förlorar i djup och fasthet som grundläggning för en vetenskaplig uppfattning om de teoretiska problemen. Verklighetstroheten avlägsnar man sig ju från genom den oundgängliga hypotesen, att penningen spelar en roll blott som räkneskala och som räkneenhet är oföränderlig (s. 42), vartill vid varje steg i resonnemanget sedan måste läggas en ny förutsättning, genom vilken det abstraheras från komplikationerna i det verkliga livet. Exakthet »i kvantitativ, rent arit-

¹ Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1901, s. 91.

² C:s i den i förra noten angivna tidskriftens årgång 1899 offentliggjorda »Grundriss einer elementaren Preislehre» byggde på Walras, som däremot ej citeras i C:s nya arbete.

³ Även på tyska, s. 162.

dukt måste priset normalt betäcka kostnaderna för de vid dess framställande i anspråk tagna produktionsmedlen, sådana dessa kostnader kommit till uttryck i marknadspriserna på produktionsmedlen (kostnadsprincipen). Priserna för dessa, bl. a. arbetskraften, äro emellertid avgörande för inkomsterna och betalningsförmågan i de enskilda hushållen. De olika leden i produktionen och konsumtionen betinga sålunda varandra ömsesidigt vid prisbildningen, likt termerna i en ekvation. Det hör till förtjänsterna i C:s arbete, att kausalsammanhangets ömsesidighet överallt betonas med skärpa. Särskilt i första avdelningens slutkapitel.

Kostnadsprincipen i den formulering, C. ger den, räcker emellertid icke till att förklara prisbildningen under produktionens inverkan. Därtill kräves det vissa »supplementära principer», vilka onekligen verka som en något överraskande exkurs i C:s framställning efter den polemik, med vilken han avfärdar gränsnytteläran (s. 67—71). »Den väsentliga invändningen mot denna mycket omskrivna teori — gränsnytteteorien — är, att den är onödigt för folkhushållningsläran» (s. 67). »De grunder, på vilka efterfrågan i ett hushåll gestaltar sig så eller så, äro nämligen för folkhushållningsläran utan betydelse» (s. 68). Att efterfrågan växlar nyckfullt och därmed priserna, skulle sålunda nationalekonomien nöja sig med att konstatera som ett faktum utan att besvara eller ens göra frågan varför? Ty beröringen av efterfrågans subjektiva bestämningsgrunder är helt flyktig hos C. För min del antar jag, att talrika studerande, som ha ett bestämt praktiskt intresse av att förstå prismekanismen, måste känna sig mycket besvikna på en sålunda förenklad problembildning och problemlösning¹.

»Vissa supplementära principer» behöver C, »emedan knapphetsprincipen icke ensam räcker till» (s. 79). För det första är det nämligen vanligt, att en produkt, som belingar ett visst marknadspris, framställs av många producenter med olika höga tillverkningskostnader. För att den erforderliga produktmängden i dylika fall — och de äro som bekant inga undantagsfall — skall bli tillverkad och saluförd, fordras uppenbarligen, att priset blir tillräckligt högt för att betäcka tillverkningskostnaderna för den producent, som arbetar under de ogynnsammaste produktionsvillkoren. Denna bekanta s. k. »gränskostnadslag» upplär C. under namnet »differentialprincipen» såsom den första av de supplementära principerna. — I sammanhang med läran om jordräntan såsom differentialränta kallar han gränskostnaderna t. o. m. »gränsproduktionskostnader» (»der Kürze halber», s. 224). Vid den sär-

bestående samhällets väsen att korrigera dylika missförhållanden. Men säkert hör det till gränsnyttelärans politiska konsekvenser, d. v. s. till »allmän teori».

¹ Ett så vitt jag kan förstå avgörande bemötande av C:s tidigare gjorda angrepp på gränsnytteläran har presterats av WICKSELL. Zur Verteidigung der Grenznutzenlehre i ovan citerade tidskrift 1900, s. 577—591.

dukt måste priset normalt betäcka kostnaderna för de vid dess framställande i anspråk tagna produktionsmedlen, sådana dessa kostnader kommit till uttryck i marknadspriserna på produktionsmedlen (kostnadsprincipen). Priserna för dessa, bl. a. arbetskraften, äro emellertid avgörande för inkomsterna och betalningsförmågan i de enskilda hushållen. De olika leden i produktionen och konsumtionen betinga sålunda varandra ömsesidigt vid prisbildningen, likt termerna i en ekvation. Det hör till förtjänsterna i C:s arbete, att kausalsammanhangets ömsesidighet överallt betonas med skärpa. Särskilt i första avdelningens slutkapitel.

Kostnadsprincipen, i den formulering, C. ger den, räcker emellertid icke till att förklara prisbildningen under produktionens inverkan. Därtill kräves det vissa »supplementära principer», vilka onekligen verka som en något överraskande exkurs i C:s framställning efter den polemik, med vilken han avfärdar gränsnytteläran (s. 67—71). »Den väsentliga invändningen mot denna mycket omskrivna teori — gränsnytteteorien — är, att den är onödigt för folkhushållningsläran» (s. 67). »De grunder, på vilka efterfrågan i ett hushåll gestaltar sig så eller så, äro nämligen för folkhushållningsläran utan betydelse» (s. 68). Att efterfrågan växlar nyckfullt och därmed priserna, skulle sålunda nationalekonomien nöja sig med att konstatera som ett faktum utan att besvara eller ens göra frågan varför? Ty beröringen av efterfrågans subjektiva bestämningsgrunder är helt flyktig hos C. För min del antar jag, att talrika studerande, som ha ett bestämt praktiskt intresse av att förstå prismekanismen, måste känna sig mycket besvikna på en sålunda förenklad problembildning och problemlösning¹.

»Vissa supplementära principer» behöver C., »emedan knapphetsprincipen icke ensam räcker till» (s. 79). För det första är det nämligen vanligt, att en produkt, som betingar ett visst marknadspris, framställes av många producenter med olika höga tillverkningskostnader. För att den erforderliga produktmängden i dylika fall — och de äro som bekant inga undantagsfall — skall bli tillverkad och saluförd, fordras uppenbarligen, att priset blir tillräckligt högt för att betäcka tillverkningskostnaderna för den producent, som arbetar under de ogynnsammaste produktionsvillkoren. Denna bekanta s. k. »gränskostnadslag» upptar C. under namnet »differentialprincipen» såsom den första av de supplementära principerna. — I sammanhang med läran om jordräntan såsom differentialränta kallar han gränskostnaderna t. o. m. »gränsproduktionskostnader» (»der Kürze halber», s. 224). Vid den sär-

bestående samhällets väsen att korrigera dylika missförhållanden. Men säkert hör det till gränsnytteläran politiska konsekvenser, d. v. s. till »allmän teori».

¹ Ett så vitt jag kan förstå avgörande bemötande av C:s tidigare gjorda angrepp på gränsnytteläran har presterats av WICKSELL. Zur Verteidigung der Grenznutzenlehre i ovan citerade tidskrift 1900, s. 577—591.

som C. anger såsom allt mera vanlig, lyckas höja priserna på sina produkter över produktionskostnaderna, måste den så uppkomna vinsten »uppenbarligen betraktas som en del av produktpriset» (s. 146). Ett enkelt sätt att förena verklighet och »egentlig» teori! Dess praktiska konsekvens blir, att monopolvinster äro »teoretiskt» försvarliga under alla omständigheter. Och teorin är ju främmande för moral. Nog överskattar C. dock våra moderna trustmagnaters produktiva insatser i folkhushållet. Att han lika mycket underskattar betydelsen av de talrika småproducenternas produktiva insatser som företagare, både med hänsyn till initiativ och resultat, finner man skäligt att antaga vid blotta tanken på, huru ofta truster bildat slutet på en utveckling, som börjat med mycket små dimensioner. Ett slut, som icke alltid betecknat en höjdpunkt eller ytterligare stegring i initiativkraft och utvecklingsduglighet, och som just därför framkallat en ekonomiskt och ideellt motiverad antitrustpolitik i USA. C:s personliga uppfattning i dessa teoretiskt mindre viktiga delar har sannolikt samband med hans utformning av teorin. Den starkt framträdande entusiasmen för storindustriell och storfinansiell företagsamhet försvagar intrycket av sträng objektivitet, som angivits såsom syfte med systembegränsningen och systembyggnaden.

Med hänsyn till läran om produktionen och fördelningen, sådan denna framställes i verkets andra avdelning, äro förutsättningarna för C:s metoder och begrepp redan givna i prisläran.

Produktionen fortgår oavbrutet och i ögonblicket befinna sig dess krafter i verksamhet på alla gebit och stadier av den invecklade produktionsprocess, som förvandlar råämnena till färdiga produkter: medan brödet ätes, beredes jorden för ny skörd, maler kvarnen och bakar bagaren. Det ekonomiska livet står aldrig stilla och känner i viss mening ingen början och intet slut. Skall vetenskapsmannen fatta livsbetingelserna, måste han i tanken överblicka det hela i dess sammanhang. »Råämnet, halvfabrikatet och den färdiga produkten framställas i själva verket samtidigt och i sådana proportioner, att produktionen kan fortgå oavbrutet, om än möjligen i något växlande omfattning. Hela varumängdens sammansättning förändras genom produktionen, blott i den mån själva produktionsprocesserna ändras.»

Produktion i inskränkt bemärkelse består i en omvandling och förädling av material, som äro ursprungligen givna i naturliga förråd men vilkas bearbetning måste ske med tillhjälp av jord, kapital och arbete.

Produktionsfaktorerna äro arbete, jord och kapital samt »naturmaterialier». I själva verket finner C. det naturligt att räkna även företagarverksamheten såsom en produktionsfaktor, den femte (s. 142, not 1). Som en sjätte produktionsfaktor skulle man kunna räkna »risktagningen» (s. 143, not 1).

Till det produktiva realkapitalet räknas fabriker, maskiner, kommunikationsanläggningar m. m. och allehanda halvfabrikat

som C. anger såsom allt mera vanlig, lyckas höja priserna på sina produkter över produktionskostnaderna, måste den så uppkomna vinsten »uppenbarligen betraktas som en del av produktpriset» (s. 146). Ett enkelt sätt att förena verklighet och »egentlig» teori! Dess praktiska konsekvens blir, att monopolvinster äro »teoretiskt» försvarliga under alla omständigheter. Och teorin är ju främmande för moral. Nog överskattar C. dock våra moderna trustmagnaters produktiva insatser i folkhushållet. Att han lika mycket underskattar betydelsen av de talrika småproducenternas produktiva insatser som företagare, både med hänsyn till initiativ och resultat, finner man skäligen att antaga vid blotta tanken på, huru ofta trusten bildat slutet på en utveckling, som börjat med mycket små dimensioner. Ett slut, som icke alltid betecknat en höjdpunkt eller ytterligare stegring i initiativkraft och utvecklingsduglighet, och som just därför framkallat en ekonomiskt och ideellt motiverad antitrustpolitik i USA. C:s personliga uppfattning i dessa teoretiskt mindre viktiga delar har sannolikt samband med hans utformning av teorin. Den starkt framträdande entusiasmen för storindustriell och storfinansiell företagsamhet försvagar intrycket av sträng objektivitet, som angivits såsom syfte med systembegränsningen och systembyggnaden.

Med hänsyn till läran om produktionen och fördelningen, sådan denna framställes i verkets andra avdelning, äro förutsättningarna för C:s metoder och begrepp redan givna i prisläran.

Produktionen fortgår oavbrutet och i ögonblicket befinna sig dess krafter i verksamhet på alla gebit och stadier av den invecklade produktionsprocess, som förvandlar råämnena till färdiga produkter: medan brödet ätes, beredes jorden för ny skörd, maler kvarnen och bakar bagaren. Det ekonomiska livet står aldrig stilla och känner i viss mening ingen början och intet slut. Skall vetenskapsmannen fatta livsbetingelserna, måste han i tanken överblicka det hela i dess sammanhang. »Råämnet, halvfabrikatet och den färdiga produkten framställas i själva verket samtidigt och i sådana proportioner, att produktionen kan fortgå oavbrutet, om än möjligen i något växlande omfattning. Hela varumängdens sammansättning förändras genom produktionen, blott i den mån själva produktionsprocesserna ändras.»

Produktion i inskränkt bemärkelse består i en omvandling och förädling av material, som äro ursprungligen givna i naturliga förråd men vilkas bearbetning måste ske med tillhjälp av jord, kapital och arbete.

Produktionsfaktorerna äro arbete, jord och kapital samt »naturmaterialier». I själva verket finner C. det naturligt att räkna även företagaverksamheten såsom en produktionsfaktor, den femte (s. 142, not 1). Som en sjätte produktionsfaktor skulle man kunna räkna »risktagningen» (s. 143, not 1).

Till det produktiva realkapitalet räknas fabriker, maskiner, kommunikationsanläggningar m. m. och allehanda halvfabrikat

Likaså om det resonemang, med vilket C. inleder sin framställning av kapitalräntan i kapitlet »Kapitaldisposition als Produktionsfaktor» (s. 165 ff.), där han återupplager skillnaden mellan ett varaktigt kapitalföremål och dess nyttiga tjänster i produktionen. Hela denna ävdelning återger framställningen av kapitalräntan såsom på en gång priset för dessa nyttiga tjänster, betingat av den som ställer kapital till förfogande, och lönen för vinnandet under hela den tid, det tager att utvinna dessa tjänster, erhållen av den som övertar kapitaldispositionen. Hela denna C:s teori för kapitalräntan, sådan han tidigare framställt den i *The nature and necessity of interest*, har Böhm-Bawerk gjort till föremål för en formellt lika älskvärd, som sakligt förintande kritik, vilken C. alltjämt synes oberörd av¹. Om sålunda C:s teori för kapitalräntan torde få betraktas som ohållbar, innehåller likvisst hans arbete i denna del talrika anmärkningar om kapitalräntans höjd, fluktuationer och verkningar på produktionen och konsumtionen, vilka äro av det största intresse. Överföringen av kapitaldispositionerna från spararne till företagarna förmedlas i vår tid av banker och andra penninginrättningar. Av C:s reflektioner rörande betydelsen av att räntan är tillräckligt hög för att begränsa efterfrågan efter kapital tillräckligt, och rörande den tvivelaktiga betydelsen av räntans höjd, för så vidt den inte faller under 3 %, för sparandet, kapitalbildningen och tillgången på kapital, synes den praktiska slutsatsen böra bli, att bankerna gärna kunna ge insättarne en tämligen låg inlåningsränta, blott de alltid tillse, att utlåningsräntan är tillräckligt hög. I så fall skulle de i vårt land som i flere andra ofta hörda klagomålen över bankernas breda räntemarginal bero på bristande insikter i räntepolitikens nationalekonomiska uppgifter enligt »egentlig» teori. Klagomålen torde vara desto mera berättigade enligt allmän teori.

Riccardo's formulering av jordräntelagen och Marshall's moderna återgivning av densamma träffar »trots sin formella riktighet icke sakens kärna» (s. 248) enligt C:s mening, som går ut på,

¹ C. avfärdar B.-B:s kapitalränteteori på en sida med några allmänna fraser och inför på följande sida (s. 163) en not, där han påstår, att B.-B. funnit hans uppfattning om räntan såsom ett pris oberättigad». B.-B. inleder dock sin kritik av C:s ränteteori med orden: »Cassel nimmt seinen Ausgangspunkt davon, dass die Zinstheorie nur eine Seite der allgemeinen Preistheorie und der Zins daher ein Preis ist — wogegen an sich sicherlich nichts eingewendet werden kann — und dass desshalb ferner das Zinsproblem als ein Problem von Angebot und Nachfrage zu behandeln sei — wogegen selbstverständlich ebenso wenig etwas einzuwenden ist, wenn ich auch den Besitz dieser recht nahe liegenden Erkenntniss nicht für eine so wertvolle Errungenschaft ansehen kann». Exkurse zur positiven Theorie des Kapitals XIII, s. 438 (1912). Men därefter följer B.-B:s kritik, som alltjämt står ovederlagd och som utmynnar i slutsatsen, att C. »mutet uns eine naive Rückkehr zu den bewussten verlassenen Bahnen zu, indem er keinen erkennbaren Versuch macht, die kritische Steine des Anstosses durch eine ihnen gewidmete aufklärende Erörterung zu überwinden und aus dem Wege zu räumen».

Likaså om det resonnemang, med vilket C. inleder sin framställning av kapitalräntan i kapitlet »Kapitaldisposition als Produktionsfaktor» (s. 165 ff.), där han återupptager skillnaden mellan ett varaktigt kapitalföremål och dess nyttiga tjänster i produktionen. Hela denna ävdelning återger framställningen av kapitalräntan såsom på en gång priset för dessa nyttiga tjänster, betingat av den som ställer kapital till förfogande, och lönen för vinnandet under hela den tid, det tager att utvinna dessa tjänster, erhållen av den som övertar kapitaldispositionen. Hela denna C:s teori för kapitalräntan, sådan han tidigare framställt den i *The nature and necessity of interest*, har Böhm-Bawerk gjort till föremål för en formellt lika älskvärd, som sakligt förintande kritik, vilken C. alltjämt synes oberörd av¹. Om sålunda C:s teori för kapitalräntan torde få betraktas som ohållbar, innehåller likvisst hans arbete i denna del talrika anmärkningar om kapitalräntans höjd, fluktuationer och verkningar på produktionen och konsumtionen, vilka äro av det största intresse. Överföringen av kapitaldispositionerna från spararne till företagarna förmedlas i vår tid av banker och andra penninginrättningar. Av C:s reflektioner rörande betydelsen av att räntan är tillräckligt hög för att begränsa efterfrågan efter kapital tillräckligt, och rörande den tvivelaktiga betydelsen av räntans höjd, för så vidt den inte faller under 3 %, för sparandet, kapitalbildningen och tillgången på kapital, synes den praktiska slutsatsen böra bli, att bankerna gärna kunna ge insättarne en tämligen låg inlåningsränta, blott de alltid tillse, att utlåningsräntan är tillräckligt hög. I så fall skulle de i vårt land som i flere andra ofta hörda klagomålen över bankernas breda räntemarginal bero på bristande insikter i räntepolitikens national-ekonomiska uppgifter enligt »egentlig» teori. Klagomålen torde vara desto mera berättigade enligt allmän teori.

Riccardo's formulering av jordräntelagen och Marshall's moderna återgivning av densamma träffar »trots sin formella riktighet icke sakens kärna» (s. 248) enligt C:s mening, som går ut på,

¹ C. avfärdar B.-B:s kapitalränteteori på en sida med några allmänna fraser och inför på följande sida (s. 163) en not, där han påstår, att B.-B. funnit hans uppfattning om räntan såsom ett pris oberättigad. B.-B. inleder dock sin kritik av C:s ränteteori med orden: »Cassel nimmt seinen Ausgangspunkt davon, dass die Zinstheorie nur eine Seite der allgemeinen Preistheorie und der Zins daher ein Preis ist — wogegen an sich sicherlich nichts eingewendet werden kann — und dass deshalb ferner das Zinsproblem als ein Problem von Angebot und Nachfrage zu behandeln sei — wogegen selbstverständlich ebensowenig etwas einzuwenden ist, wenn ich auch den Besitz dieser recht nahe liegenden Erkenntniss nicht für eine so wertvolle Errungenschaft ansehen kann». Exkurse zur positiven Theorie des Kapitals XIII, s. 438 (1912). Men därefter följer B.-B:s kritik, som alltjämt står ovederlagd och som utmynnar i slutsatsen, att C. »mutet uns eine naive Rückkehr zu den bewusst verlassenen Bahnen zu, indem er keinen erkennbaren Versuch macht, die kritische Steine des Anstosses durch eine ihnen gewidmete aufklärende Erörterung zu überwinden und aus dem Wege zu räumen».

jungar med ett tack för de rika impulser till fortsatt forskning, som C. gett, förbinder uttalandet, att han »mottagit de djupaste intrycken av dessa fem författare: Ricardo, Jevons, Walras, Böhm-Bawerk och Wicksell.»¹

¹ G. SILVERSTOLPE: Kapitalbildning. En teoretiskt-ekonomisk undersökning (1919).

Emil Sommarin.

jungar med ett tack för de rika impulser till fortsatt forskning, som C. gett, förbinder uttalandet, att han »mottagit de djupaste intrycken av dessa fem författare: Ricardo, Jevons, Walras, Böhm-Bawerk och Wicksell.»¹

¹ G. SILVERSTOLPE: Kapitalbildning. En teoretiskt-ekonomisk undersökning (1919).

Emil Sommarin.

Till red. insända skrifter.

- Annuaire de la Législation du Travail.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. 17:e année. — 1913. — Bruxelles 1919.
- Försäkringsföreningens Tidskrift.* 1919. H. 2. Sthlm 1919.
- Helsingfors stads statistik.* 1. Hälso- och sjukvård. 7. 1916. Senare delen. Hfors 1919. — 8. 1917. Förre delen. Hfors 1918.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 39. H. 1. Sthlm 1919.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XV. N:r 10—11. Sthlm 1919.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 6. N:r 10—11. Sthlm 1919.
- La situation des industries en Belgique en février 1919 après les dévastations allemandes.* (Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement). Bruxelles 1919.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1919. H. 1. Gefle 1919.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XIV. N:r 20—25. Hfors 1919.
- Rapports annuels de l'Inspection du Travail.* 19:me année (1913). Bruxelles 1919.
- Revue du Travail.* Publiée par le Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement. 1919. N:o 1—6. Bruxelles 1919.
- Samling av anmälningar till sjukkasseregistret.* 1916. N:r 5. Sthlm 1919.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret.* 1916. N:r 5. Sthlm 1919.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 6. H. 6. Sthlm 1919.
- Sociala meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1919. N:r 4. Sthlm 1919.
- Statistique des accidents du travail.* élaborée par l'Office du Travail d'après les documents fournis en exécution de la loi du 24 décembre 1903 sur la réparation des dommages résultant des accidents du travail. Année 1907. Bruxelles 1919.
- Statsökonomisk Tidskrift,* utg. av Bestyrelsen for den Statsökonomiske Forening. 1918. H. 5—6. 1919. H. 1—2. Kria.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. YNGVE LARSSON. Årg. 11. H. 3. Sthlm 1919.
- Sveriges officiella statistik.* Accispåligta näringar. Brännvinsförsäljningen år 1916. Av Kungl. Kontrollstyrelsen. Sthlm 1919.
- The Scandinavian Insurance Magazine* (Skandinavisk Forsikrings-Magasin). Vol. 1. N:o 1. Kbhvn 1919.
- DÖRING, C., Die Bevölkerungsbewegung im Weltkrieg. I. Deutschland. Zweite erweiterte Auflage. (Bulletin der Studiengesellschaft für sociale Folgen des Krieges. N:r 4). Kbhvn 1919.

Till red. insända skrifter.

- Annuaire de la Législation du Travail.* Publié par l'Office du Travail de Belgique. 17:e année — 1913. — Bruxelles 1919.
- Försäkringsföreningens Tidskrift.* 1919. H. 2. Sthlm 1919.
- Helsingfors stads statistik.* 1. Hälso- och sjukvård. 7. 1916. Senare delen. Hfors 1919. — 8. 1917. Förre delen. Hfors 1918.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Arg. 39. H. 1. Sthlm 1919.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Arg. XV. N:r 10—11. Sthlm 1919.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kommerskollegium. Arg. 6. N:r 10—11. Sthlm 1919.
- La situation des industries en Belgique en février 1919 après les dévastations allemandes.* (Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement). Bruxelles 1919.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle.* 1919. H. 1. Gefle 1919.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Arg. XIV. N:r 20—25. Hfors 1919.
- Rapports annuels de l'Inspection du Travail.* 19:me année (1913). Bruxelles 1919.
- Revue du Travail.* Publiée par le Ministère de l'Industrie, du Travail et du Ravitaillement. 1919. N:o 1—6. Bruxelles 1919.
- Samling av anmälningar till sjukkasseregistret.* 1916. N:r 5. Sthlm 1919.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret.* 1916. N:r 5. Sthlm 1919.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Arg. 6. H. 6. Sthlm 1919.
- Sociala meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1919. N:r 4. Sthlm 1919.
- Statistique des accidents du travail.* élaborée par l'Office du Travail d'après les documents fournis en exécution de la loi du 24 décembre 1903 sur la réparation des dommages résultant des accidents du travail. Année 1907. Bruxelles 1919.
- Statsøkonomisk Tidsskrift,* utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1918. H. 5—6. 1919. H. 1—2. Kria.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. YNEVE LARSSON. Arg. 11. H. 3. Sthlm 1919.
- Sveriges officiella statistik.* Accispliktiga näringar. Brännvinsförsäljningen år 1916. Av Kungl. Kontrollstyrelsen. Sthlm 1919.
- The Scandinavian Insurance Magazine* (Skandinavisk Forsikrings-Magasin). Vol. 1. N:o 1. Kbhvn 1919.
- DÖRING, C., Die Bevölkerungsbewegung im Weltkrieg. I. Deutschland. Zweite erweiterte Auflage. (Bulletin der Studiengesellschaft für sociale Folgen des Krieges. N:r 4). Kbhvn 1919.

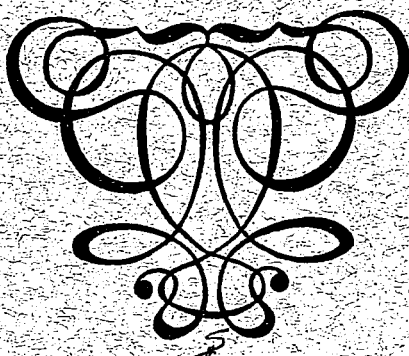
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

— INNEHÅLL —

C. A. Reuterskiöld, Om fattigvård, understöd och folkpension. — Rudolf Kjellén, Undersökningar till politikens system. — S. D. Wicksell, Indexmetoder i befolkningsstatistiken. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Den franska valreformen. Svensk statsrätt och svensk vetenskap inför tysk publik. Den nya finska regeringsformen och dess bestämmelser till skydd för de nationella minoriteterna. Konstitutionella frågor vid 1919 års riksdag. Av Knut Tynell. — II. Statistik och ekonomi: Världskriget och befolkningsförhållandena i Tyskland och Österrike-Ungern. Ur den nyutkomna svenska litteraturen. Av S. D. Wicksell. — Litteraturgranskningar: Ernst Höijer, Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion, anm. av Bengt Lanke.

ÅRG. 22

SEPTEMBER 1919

HÄFT. 4

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar 3 kronor